Ph. Sp.
66. 61

Ph. Sp. 66 Gh Beck

ΛΟΓΙΚΗ

ΥΠΟ

Δ. Ι. ΒΕΚΚΙΟΥ.

ΕΞΕΛΛΗΝΙΣΘΕΙΣΑ ΚΑΙ ΕΠΕΞΕΡΓΑΣΘΕΙΣΑ

ΥΠΟ

ΘΕΑΓΕΝΟΥΣ ΛΙΒΑΔΑ, Δ. Φ.

ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΗΣ ΕΝ ΤΕΡΓΕΣΤΗι ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ,

ΠΡΟΣ ΧΡΗΣΙΝ ΤΩΝ ΠΑΡ' ΑΥΤΩι ΜΑΘΗΤΙΩΝΤΩΝ.

ΤΕΡΓΕΣΤΗι,

Τύποις τοῦ Αὐστριακοῦ Λόϋδ

1861.

Bayerische Staatsbibliothek München

ΛΟΓΙΚΗ

ΥΠΟ

Δ. ΚΑΡΑΚΑΣΟΥ

BIBLIOTHECA
REGIA
MONACENSIS

Bayerische
Staatsbibliothek
München

Dem Hochverehrten

HERRN Dr. F. E. PIPITZ

Redacteur der Triester Zeitung

dankbarst und hochachtungsvoll

gewidmet.

T. L.

Bibliothek
Universität
Graz

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.

Ὁ ἐν Βάδεν Καθηγητὴς καὶ αὐλικὸς σύμβουλος Δρ Ἰωσὴφ Βέκκιος ἐξέδωκε πρὸ ὀκτὼ ἐτῶν σύντομον τῆς φιλοσοφίας προπαίδιαν, τῆς ὁποίας τὸ μὲν πρῶτον τεῦχος πραγματεύεται τὴν ἐμπειρικὴν ψυχολογίαν καὶ λογικήν, τὸ δὲ δεύτερον τὴν ἐγκυκλοπαιδείαν τῆς φιλοσοφίας. Τὸ πονημάτιον τοῦτο συγγραφὲν ἐπὶ σκοπῷ ἵνα προπαρασκευάσῃ τοὺς φοιτητὰς τῶν γυμνασίων εἰς ἀνωτέρας ἐν τοῖς πανεπιστημίοις φιλοσοφικὰς σπουδάς, πανταχοῦ μὲν διά τε τὸ σαφές, εὐκρινὲς καὶ τὸ σύντομον ἐνεκρίθη, εἰς πλεῖστα δὲ τῆς Γερμανίας σχολεῖα καὶ γυμνάσια εἰσαχθὲν ἐξάκις ἐξεδόθη, ἰδίως δὲ ἡ λογικὴ μετεγλωττίσθη καὶ τρίς. Τοῦτο λοιπὸν λαβὼν καὶ ἐγὼ ὡς βάσιν τῶν παραδόσεών μου ἐν ᾗ διευθύνω σχολῇ καὶ ἀναλογιζόμενος ὅτι τοιούτων συγγραμμάτων βρίθει μὲν ἡ σοφὴ Εὐρώπη, στερεῖται δὲ ὅλως τὸ ἡμέτερον ἔθνος, τὸ ὁποῖον ἄλλως τε ὀργᾷ καὶ ὁσημέραι προβαίνει βήμασι γιγαντιαίοις πρὸς πᾶν εἴ τι καλὸν καὶ σπουδαῖον, ἐπεχείρησα νὰ ἐκδώσω πρὸς τὸ παρὸν τὴν ὑπ' ἐμοῦ μεταφρασθεῖσαν καὶ ἐπεξεργασθεῖσαν λογικὴν ὅπως ἐκ τῶν ἐνόντων προσφέρω τὸν τῆς χήρας ὀβολὸν εἰς τὴν πνευματικὴν τοῦ ἔθνους παλιγγενεσίαν καὶ ἀναπληρώσω τὸ ἐν τοῖς σχολείοις ἡμῶν κεχηνός. Καὶ εἰς μὲν τὸ κείμενον οὐδεμίαν ἄλλην ἐπέφερον μεταβολὴν ἢ τὴν ἁπλούστευσιν τριῶν ἢ τεσσάρων δυσκολωτέρων παραγράφων· διὰ δὲ ἀστερίσκων ὑπεσύναψα κάτω τοῦ κειμένου ἐξηγητικάς τινας ἢ συμπληρωτικὰς σημειώσεις καὶ παραδείγματα, προσθεὶς ἐν ταὐτῷ καὶ τὰ ἀντίστοιχα τοῦ Ἀριστοτέλους χωρία. Τῶν τελευταίων δὲ τούτων ἡ προσθήκη προτίθεται σκοπὸν οὐ μόνον νὰ ἐμπεδώσῃ τὰ ἐν τοῖς λογικοῖς κανόσιν ἀναφερόμενα καὶ ἀσκήσῃ τοὺς πρωτοπείρους εἰς τοῦ Σταγειρίτου τὸ δύσκολον ὕφος, ἀλλὰ καὶ νὰ δώσῃ ἀκολούθως τοῖς τε διδάσκουσι καὶ τοῖς διδασκομένοις ἀφορμὴν καὶ νύξιν τινὰ ἵνα ἴδωσι ποῦ μὲν συμφωνοῦσι,

ποῦ δὲ διαφωνοῦσιν οἱ κατὰ διάφορον ὄψιν τὴν λογικὴν πραγματευόμενοι, ἢ δηλ. καθ' ὕλην ὡς ὁ Ἀριστοτέλης καὶ οἱ μετ' αὐτὸν, ἢ μόνον κατ' εἶδος ὡς οἱ ἀπὸ Καντίου πλεῖστοι τῶν ἐν Γερμανίᾳ, καὶ ἀλλαχοῦ φιλοσοφούντων. Ἐρανίσθην δὲ ταῦτα πάντα παρὰ τοῦ δεινοτάτου περὶ τὴν ἀριστοτελικὴν φιλοσοφίαν καὶ κλεινοῦ Καθηγητοῦ Φ. Α. Τρενδελεβουργίου *) ἐν Βερολίνῳ καὶ παρὰ τοῦ σεβαστοῦ καὶ λίαν πεφιλημένου μοι Μ. Γ. Δροβισχίου, Καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας καὶ τῶν ὑψηλῶν μαθηματικῶν ἐν Λειψίᾳ, **) πρὸς ὃν ἤδη καὶ δημοσίᾳ ἐκφράζω τὴν εὐγνωμοσύνην μου ἀνθ' ὧν παρ' αὐτοῦ ἀπήλαυσα καὶ εἰςέτι ἀπολαύω πνευματικῶν ἀγαθῶν. Μὴ ὑπολάβῃ δέ τις ὡς ἔλλειμμα δῆθεν τοῦ συγγράψαντος ἢ μεταφράσαντος ὅτι οὐδεὶς ἐν τῷ πονήματι γίνεται λόγος περὶ τῆς Ἀφαιρέσεως ἐν γένει, περὶ γενέσεως τῶν ἐννοιῶν, κρίσεων καὶ διανοημάτων καὶ περὶ δευτεροσχημόνων, τριτοσχημόνων κ.τ.λ. συλλογισμῶν, διότι τοὺς μὲν τελευταίους τούτους εὐλόγως παρέλειψεν ὁ συγγραφεύς, ὡς σκοτίζοντας μᾶλλον ἢ διαφωτίζοντας τῶν πρωτοπείρων τὸν νοῦν, τὴν δὲ τῶν πρώτων ψυχολογικὴν γένεσιν πραγματεύεται κατ' ἔκτασιν ἐν τῇ ψυχολογίᾳ, τῆς ὁποίας τὴν δημοσίευσιν μόνη ἡ ἁδρὰ τοῦ τύπου δαπάνη ἀναγκάζει με ἐπὶ μικρὸν νὰ ἀναβάλω. — Περαίνω δὲ ἐπαναλαμβάνων τὴν ἐν τῷ προλόγῳ τοῦ συγγραφέως φράσιν καὶ εὐχόμενος τῇ ἑλληνικῇ νεολαίᾳ πρόοδον ἐν τῇ σπουδαίᾳ ταύτῃ ἐπιστήμῃ τὴν ὁποίαν ὁ μέγας Ἀριστοτέλης ἐκάλεσε τῶν ἐπιστημῶν βασιλίδα καὶ ἥτις ἀπονέμει τοῖς θιασώταις αὐτῆς οὐχὶ στεφάνους δάφνης ὑπὸ ἀνθρωπίνων χειρῶν πλεκομένους, ἀλλὰ τὴν ἐν τῷ πνεύματι γέννησιν τῆς ἀθανάτου θεᾶς — τῆς Σοφίας — ὁποίαν ἐνεκυμόνησεν ἐν τῇ ἑαυτοῦ κεφαλῇ ὁ ἀνδρῶν τε θεῶν τε μέγας πατήρ.

Τεργέστη, (8)20 Ἀπριλίου 1861.

ΘΕΑΓΕΝΗΣ ΛΙΒΑΔΑΣ.

---

*) Elementa Logices Aristotelicae, in usum scholarum ex Aristotele excerpsit, convertit, illustravit F. A. Trendelenburg. Berolini 1842.

**) Neue Darstellung der Logik nach ihren einfachsten Verhältnissen mit Rücksicht auf Mathematik und Naturwissenschaft. von M. W. Drobisch, Leipzig, 1851.

ΠΙΝΑΞ.

§		Σελίς.
1—5.	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1—3
6—159.	ΚΑΘΑΡΑ ΛΟΓΙΚΗ.	3—68
	Μέρος Α.	
7—101.	Στοιχειολογία.	3—43
	Τμῆμα Α.	
8—12.	Θεμελιώδεις νόμοι τοῦ διανοεῖσθαι.	3—5
	Τμῆμα Β.	
13—31.	Περὶ Ἐννοιῶν.	6—13
14—22.	Α. Ἡ ἔννοια καθ' ἑαυτὴν ἑκάστην	7—9
15—17.	1. Ἡ ἔννοια θεωρουμένη κατὰ βάθος	7—8
18—19.	2. Ἡ ἔννοια θεωρουμένη κατὰ πλάτος	8—9
20—21.	3. Ἡ ἔννοια κατὰ βάθος ἅμα καὶ πλάτος θεωρουμένη	9
22.	Περὶ ἐναργείας καὶ εὐκρινείας τῶν ἐννοιῶν	9—10
23—31.	Β. Ἡ ἔννοια ἐν τῇ συγκρίσει αὐτῆς πρὸς ἄλλας θεωρουμένη . . .	10—13
24—25.	1. Ταυτότης καὶ ἑτερότης	10—11
26—27.	2. Συμφωνία καὶ διαφωνία ἢ ἀντίθεσις τῶν ἐννοιῶν	11
27.	Ἀντιφατικὴ καὶ ἐναντία ἀντίθεσις	11—12
28—31.	3. Ὑπαλληλία καὶ Συναλληλία τῶν ἐννοιῶν	12—13
	Τμῆμα Γ.	
32—57.	Περὶ Κρίσεων.	13—24
33—44.	Α. Ἡ κρίσις θεωρουμένη καθ' ἑαυτήν	13—18
33.	Διαίρεσις τῶν κρίσεων	13
34—35.	1. Ποιόν	14—15
36—37.	2. Ποσόν	15—16
38—42.	3. Ἀναφορά	16—18
39.	α. Κρίσις κατηγορική	16
40.	β. Κρίσις ὑποθετική	16
41	γ. Κρίσις διαζευκτική	17
42	Παράρτημα. Κρίσις διαιρετική	18
43—44.	4. Τρόπος	18
45—56.	Β. Σύγκρισις τῶν κρίσεων πρὸς ἀλλήλας	18—23
45.	Σχέσεις τῆς συγκρίσεως	18
46—47.	1. Ταυτότης καὶ Ἑτερότης	19
48—51.	2. Συμφωνία καὶ Ἀντίθεσις	19—21
52—53.	3. Συναλληλία καὶ Ὑπαλληλία	21—22
54—56.	4. Ἐναλλαγὴ ἢ ἀντιστροφὴ καὶ Ἀντιστροφὴ κατ' ἀντίθεσιν . .	22—23
57.	Παράρτημα Περὶ προτάσεως	23—24

§.	Τμῆμα Δ.	Σελίς.
58—101.	Περὶ Διανοήματος.	24—68
59—63.	A. Οὐσία τοῦ διανοήματος	24—26
64—85.	B. Εἴδη συλλογισμῶν	26—36
65—73.	1. Κατηγορικὸς συλλογισμός	26—29
73.	Σχήματα συλλογισμῶν	30—31
74—78.	2. Ὑποθετικὸς συλλογισμός	31—33
79—82.	3. Διαζευκτικὸς συλλογισμός	33—34
83.	Παράρτημα α. Διαιρετικὸς συλλογισμός	34—35
84—85.	Παράρτημα β. Δίλημμα	35—36
86—101.	Γ. Γλωσσικὴ παράστασις καὶ διαίρεσις τῶν Συλλογισμῶν	36—43
87—91.	1. Ὁ ἁπλοῦς, τέλειός τε καὶ ἀτελὴς συλλογισμός	36—39
89—90.	Ἐνθύμημα	37—38
91.	Ἄμεσοι συλλογισμοί	38—39
92—101.	2. Σύνθετος συλλογισμός	39
94—97.	Συλλογιστικὴ σειρά	39—41
98	Σωρείτης	41—43
101.	Ἐπιχείρημα	43

Μέρος Β.

102—159.	Μεθοδολογία. *)	44—68
102—105.	Διαφορὰ μεθόδων	44
106—109.	Ἐπιστήμη καὶ σύστημα	44—45
110—111.	Συστατικὰ μέρη τοῦ συστήματος	45—46
111—122.	1. Περὶ Ὁρισμοῦ	46—51
114—118.	Κανόνες περὶ τοῦ Ὁρισμοῦ	47—49
119—122.	Εἴδη τοῦ Ὁρισμοῦ	49—51
123—137.	2. Περὶ Διαιρέσεως	51—56
123—126.	Οὐσία καὶ συστατικὰ μέρη τῆς Διαιρέσεως	51—52
127.	Εἴδη τῆς Διαιρέσεως	53
128—130.	Διάρθρωσις τῆς λογικῆς Διαιρέσεως ἢ Ταξινομία	53
131—136.	Κανόνες τῆς Διαιρέσεως	53—55
137.	Ὁ μερισμός	55—56
138—159.	3. Περὶ Ἀποδείξεως	56—68
138—142.	Οὐσία καὶ στοιχεῖα τῆς Ἀποδείξεως	56—57
143—144.	Διάφοροι τρόποι Ἀποδείξεως	57—58
145—147.	Ἄμεσος καὶ ἔμμεσος Ἀπόδειξις	58—60
148.	Ἡ κατ' ἀλήθειαν καὶ ἡ κατ' ἄνθρωπον ἀπόδειξις	60—61
149.	Ἔνδοξοι ἢ πιθαναὶ ἀποδείξεις	61—63
150.	Ἀναλογία	61—62
151—152.	Ἐπαγωγή	62—63
153—157.	Κανόνες τῆς Ἀποδείξεως	63—65
158.	Παραλογισμοὶ καὶ Σοφίσματα	65
159.	Παράρτημα. Διάφοροι τύποι σοφισμάτων	66—68

*) Ἐν ἀρχῇ τῆς 44 σελίδος παρεισέφρησε δὶς τὸ τυπογραφικὸν λάθος Μεθολογία ἀντὶ Μεθοδολογία.

ΛΟΓΙΚΗ.

Εἰσαγωγή.

§ 1.

Λογικὴ εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ ἔκθεσις τῶν νόμων τοῦ διανοεῖσθαι.

Παράγεται δὲ ἐκ τοῦ "λόγος„, σημαίνοντος τόν τε προφορικὸν λόγον καὶ τὸν ἐνδιάθετον. Διὰ τὸν ἀδιάῤῥηκτον σύνδεσμον τοῦ *ὀρθῶς νοεῖν* μετὰ τοῦ *ὀρθῶς λέγειν* ἀπεκάλουν οἱ ἀρχαῖοι τὴν ἐπιστήμην ταύτην *Διαλεκτικὴν* καὶ μετεχειρίζοντο ἰσοδυνάμως ἀμφοτέρους τοὺς ὅρους *λογικῶς* καὶ *διαλεκτικῶς*. Πρῶτοι οἱ Στωϊκοὶ ὠνόμασαν αὐτὴν *τὸ Λογικὸν μέρος τῆς Φιλοσοφίας* ἢ *Λογικήν*, καὶ αὕτη ἡ ὀνομασία ἦτο συνηθεστάτη ἐπὶ Κικέρωνος. *)

Τῆς Λογικῆς πατὴρ ὁμολογεῖται ὁ ἐκ Σταγείρων Ἀριστοτέλης (384—321 π. Χ.), ὁ πᾶσαν συστηματικὴν ἐπιστήμην διαπλάσας καὶ ἐμπεδώσας. Τὸ σύνολον τῶν περὶ Λογικῆς συγγραμμάτων αὐτοῦ ἐκλήθη ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων *"Οργανον*. Τέλειον σύστημα Λογικῆς δὲν συνέγραψεν· ἐφιλοπόνησεν ὅμως ἕκαστον τῆς ἐπιστήμης μέρος μετὰ βαθυνοίας τοσαύτης, ὥς τε ὁ Κάντιος ἀπεφήνατο ὅτι «ἀπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ Λογικὴ οὔτε ηὐξήθη κατὰ τὸ περιεχόμενον »αὐτῆς, οὐδὲ δύναται ν' αὐξηθῇ· αὐξάνει δὲ μόνον κατ' ἀκρίβειαν καὶ εὐκρί»νειαν.» Ἐκ τῶν περὶ ὧν ὁ λόγος πονημάτων τοῦ Ἀριστοτέλους (Κατηγορίαι, περὶ Ερμηνείας, Τοπικά, περὶ Σοφιστικῶν ἐλέγχων κ.τ.λ.) σημαντικώτατα εἶναι τὰ *Ἀναλυτικά*, τὰ ἀσχολούμενα περὶ τοὺς συλλογισμοὺς καὶ τὰς ἀποδείξεις.

§ 2.

Ἀντικείμενον τῆς Λογικῆς εἶναι λοιπὸν τὸ *διανοεῖσθαι* ἤτοι ἡ *διασκεπτικὴ νόησις* ἢ ἡ *διανόησις*. Αὕτη δύναται νὰ θεωρηθῇ

α) *καθ' ἑαυτήν, κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῆς φύσιν καὶ κανονικότητα*, ἔνθα γίνεται ἀφαίρεσις ἀπὸ παντὸς ἀντικειμένου τῆς νοήσεως. Καλεῖται δὲ τοῦτο *νόησις καθαρά*.

β) *σχετικῶς πρὸς τὴν ὕλην τοῦ νοεῖν*, ἐπὶ τὴν ὁποίαν ἐφαρμόττονται οἱ νόμοι καὶ τύποι τῆς λογικῆς. Καλεῖται δὲ τοῦτο *νόησις ἐφηρμοσμένη* ἢ *γνῶσις*.

Σημ. Καθόλου ταυτόσημος, ἀλλ' ἧττον προσφυὴς εἶναι ἡ φράσις *εἰδολογικὴ καὶ πραγματικὴ νόησις*.

---

*) Jam in altera philosophiae parte quae est *quaerendi ac disserendi*, quae λογικὴ dicitur, iste vester plane, ut mihi quidem videtur, inermis ac nudus est; tollit definitiones, nihil de dividendo ac partiendo docet, non quomodo efficiatur concludaturque ratio, tradit, non qua via captiosa solvantur, ambigua distinguantur, ostendit, judicia rerum in sensibus ponit, etc. Cicero, Fin. 1. 7. 22.

§ 3.

Κατὰ ταῦτα καὶ ἡ Λογικὴ διαιρεῖται

α) *εἰς καθαράν*, περιγράφουσαν τὴν κανονικότητα τοῦ διανοεῖσθαι καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐν ἀφαιρέσει αὐτῆς ἀπὸ τῆς ὕλης τοῦ νοεῖν·

β) εἰς ἐφηρμοσμένην 1), θεωροῦσαν τὴν κανονικότητα τοῦ διανοεῖσθαι ἐν τῇ σχέσει αὐτοῦ πρὸς τὴν ὕλην τοῦ νοεῖν ἤτοι πρὸς τὸ ὂν καθόλου, καὶ ἐρευνῶσαν ἑπομένως τίς ἡ σχέσις τοῦ διανοεῖσθαι πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ ὕλην, τουτέστι τίς ἡ ἀρχή, οἱ ὅροι ἢ αἱ συνθῆκαι καὶ τὰ ὅρια τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως 2).

1) Οἵαν σχέσιν ἔχει ἡ καθαρὰ πρὸς τὴν ἐφηρμοσμένην μαθηματικήν, τὴν αὐτὴν ἔχει καὶ ἡ καθαρὰ πρὸς τὴν ἐφηρμοσμένην λογικήν. — Δίδονται δὲ εἰς τὴν λογικὴν καὶ ἄλλαι διαιρέσεις, εἰς *φυσικὴν καὶ τεχνικήν· καθολικὴν καὶ μερικήν· θεωρητικὴν καὶ πρακτικήν· ἀναλυτικὴν καὶ διαλεκτικήν*, κτλ.

2) Κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν ἡ ἐφηρμοσμένη λογικὴ εἶναι μέρος τῆς περὶ Γνώσεως Θεωρίας, τῆς ὁποίας ἡ ἐξέτασις ἀνήκει εἰς τὴν Μεταφυσικήν.

§ 4.

Εἰς τὸ αὐτὸ ἐξαγόμενον φθάνομεν, ἐὰν ἐξετάσωμεν τὸν *σκοπὸν* τοῦ διανοεῖσθαι. Τελικὸς δηλ. σκοπὸς πάσης νοήσεως, ἑπομένως καὶ τῆς Λογικῆς, εἶναι *ἡ ἀλήθεια*. Δύναται δὲ ἡ ἀλήθεια νὰ ἦναι διττή,

α) συμφωνία τῆς νοήσεως πρὸς ἑαυτήν (*ἀλήθεια εἰδολογικὴ ἢ κατ' εἶδος*)·

β) συμφωνία τῆς νοήσεως πρὸς τὸ Ὄν, ἤτοι συμφωνία τοῦ Νοεῖν καὶ τοῦ Εἶναι (*ἀλήθεια ὑλικὴ ἢ καθ' ὕλην*).

Ἡ μὲν καθαρὰ λογικὴ ἀναπτύσσει τοὺς νόμους τῆς κατ' εἶδος ἀληθείας, ἡ δὲ ἐφηρμοσμένη τοὺς τῆς καθ' ὕλην ἀληθείας, τουτέστιν ἡ μὲν δεικνύει κατὰ τίνας νόμους ἡ νόησις συμφωνεῖ πρὸς ἑαυτήν, ἡ δὲ κατὰ τίνας νόμους καὶ ὑπὸ τίνας περιορισμοὺς ἡ νόησις συμφωνεῖ πρὸς τὸ Ὄν.

Σημ. Τὸ Ὄν, ὡς ἀντικείμενον νοήσεως, ἐκλαμβάνεται ἐνταῦθα ἐν τῇ καθολικότητι αὐτοῦ καὶ οὐχὶ ὡς ὡρισμένον τι, διότι τοῦτο εἶναι ἀντικείμενον τῶν μερικῶν ἐπιστημῶν.

Παραδεχόμενοι ἐνταῦθα ὡς λελυμένον τὸ ἐν ἄλλῃ πραγματείᾳ τῆς Φιλοσοφίας ἐξεταζόμενον ζήτημα, ὅτι δηλ. συμφωνοῦσι πρὸς ἀλλήλους οἱ νόμοι τοῦ Νοεῖν καὶ τοῦ Εἶναι, παρατηροῦμεν

A. ὅτι ἡ καθ' ὕλην ἀλήθεια ὑποτάσσεται εἰς τὴν κατ' εἶδος, τουτέστιν ὅτι πᾶν τὸ πρὸς τοὺς νόμους τῆς κατ' εἶδος ἀληθείας μαχόμενον, οὐδὲ καθ' ὕλην εἶναι ἀληθές· — καὶ πᾶν τὸ πρὸς τοὺς νόμους τῆς κατ' εἶδος ἀληθείας συμφωνοῦν *δύναται* μόνον νὰ ἦναι καθ' ὕλην *οὐχὶ ψευδές*.

B. Ἡ κατ' εἶδος ἀλήθεια ὅμως δὲν περιέχει ἐν ἑαυτῇ τὸν ἀποχρῶντα λόγον τῆς καθ' ὕλην ἀληθείας, τουτέστι πᾶν τὸ συμφωνοῦν πρὸς τοὺς νόμους τῆς κατ' εἶδος ἀληθείας, δὲν εἶναι ἀκόμη *διὰ ταύτην τὴν αἰτίαν* καὶ καθ' ὕλην ἀληθές. — Ἐπὶ τῶν προτάσεων τούτων στηρίζεται τὸ ὅλον κῦρος οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ τὰ ὅρια *πάσης ἀνθρωπίνης* γνώσεως.

§ 5.

Ἡ Λογικὴ λοιπὸν ὡς ἐμπεδοῦσα τὴν *κανονικότητα* τῆς ἀνθρωπίνης νοήσεως καὶ γνώσεως, καὶ ἑπομένως παριστῶσα τὸ *ἀρνητικὸν κριτήριον* πάσης ἀληθείας, δικαίως θεωρεῖται ὡς

α) τὸ πρῶτον μέρος τῆς Φιλοσοφίας, ἤτοι τῆς ἐπιστήμης περὶ τῶν τελευταίων ἀρχῶν τῆς νοήσεως καὶ τῆς ὑπάρξεως.

β) ἀναγκαία προπαίδια πασῶν τῶν μερικῶν ἐπιστημῶν, αἱ ὁποῖαι ὑπὸ ταύτης ὀφείλουσι νὰ βασανίζωνται ὅπως δειχθῇ ἥ τε ὀρθὴ πορεία καὶ ἡ κατ' εἶδος ἀλήθεια αὐτῶν.

Ἐκ τῶν εἰρημένων ἐξάγεται καὶ ἡ ἀξία τῆς Λογικῆς, ὡς ἐπιστήμης ἥτις ἐμποιεῖ ἡμῖν σαφῆ καὶ εὐκρινῆ τῶν νόμων τοῦ διανοεῖσθαι συνείδησιν, διδάσκουσα οὕτω ἡμᾶς ν' ἀποφεύγωμεν τὰ λογικὰ λάθη καὶ ν' ἀνακαλύπτωμεν τὸ μὴ ὀρθὸν καὶ ψευδές. Εἶναι δὲ συγχρόνως *εἰδολογικὸν Ὄργανον καὶ εἰδολογικὸς Κανὼν* πασῶν τῶν ἄλλων ἐπιστημῶν· τὸ μέν, διότι ὀξύνει καὶ ποδηγετεῖ τὸν νοῦν, ὅς τις θεωρεῖται ὡς τὸ ὄργανον πάσης ἐπιστημονικῆς δημιουργίας· τὸ δέ, διότι ἐκτίθησι τὰ ἀρνητικὰ τῆς ἀληθείας Κριτήρια. Κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν καλῶς ἔχει ὁ παρὰ Κικέρωνος ἀπονεμηθεὶς εἰς αὐτὴν ἔπαινος «τέχνη πασῶν τῶν τεχνῶν μεγίστη» (ars omnium artium maxima).

ΚΑΘΑΡΑ ΛΟΓΙΚΗ.

§ 6.

Ἡ καθαρὰ Λογικὴ προτίθεται

α) ν' ἀναπτύξῃ *καθ' ἕκαστα τὰ στοιχεῖα* τοῦ διανοεῖσθαι (*Στοιχειολογία*)·

β) νὰ δείξῃ τίνι τρόπῳ τὰ στοιχεῖα ταῦτα συναρμολογοῦνται εἰς *ἓν Ὅλον*, ὅπως ἀπαρτίσωσι *συστηματικὴν διανοημάτων σειράν* (*Μεθοδολογία*).

ΜΕΡΟΣ Α.

Στοιχειολογία.

§ 7.

Τῆς Στοιχειολογίας τὸ ἔργον εἶναι διπλοῦν, τουτέστι

α) τὸ καταδεῖξαι τοὺς *θεμελιώδεις νόμους* τοῦ διανοεῖσθαι·

β) τὸ ἐφαρμόσαι τούτους *ἐπὶ τὰς ἀρχικὰς* τῆς διανοήσεως *ἐργασίας*, ἤτοι

1) ἐπὶ τὰς ἐννοίας,
2) » » κρίσεις,
3) » τοὺς συλλογισμούς.

Τμῆμα Α.

Θεμελιώδεις νόμοι τοῦ διανοεῖσθαι.

§ 8.

Οἱ θεμελιώδεις νόμοι τοῦ διανοεῖσθαι, οἱ *ἀμέσως ἐξ αὐτῆς τῆς καθαρᾶς ἡμῶν συνειδήσεως ἐξαγόμενο*, ἐπὶ τῶν ὁποίων στηρίζεται τὸ ὀρθὸν τῆς ἐνεργείας τοῦ ἡμετέρου πνεύματος, εἶναι

1) ὁ νόμος τῆς *ταυτότητος*,
2) ὁ τῆς *ἀντιφάσεως*,
3) ὁ τῆς τοῦ *μέσου ἀποκλείσεως*,
4) ὁ τοῦ *λόγου*.

*

§ 9.

Ὁ νόμος ἢ ἡ ἀρχὴ τῆς *ταυτότητος* (principium identitatis) ἐκφράζεται διὰ τοῦ τύπου· Α ἐστὶν Α, Α = Α 1)

Ἡ ἔννοια τοῦ τύπου τούτου εἶναι

1) Τὸ τιθέμενον Α *πρέπει* νὰ νοῆται ὡς αὐτὸ τοῦτο τὸ ὡρισμένον Α, καὶ *δὲν δύναται* νὰ νοῆται ὡς ἄλλο τι. — *Ἀρχὴ τῆς καταφασκοίσης θέσεως.* 2) = principium positionis. *)

2) Τὸ Α εἶναι ἴσον ἑαυτῷ, ἴσον δὲ καὶ τῷ συνόλῳ τῶν ἐν αὐτῷ περιεχομένων. (Ἀρχὴ τῆς Συμφωνίας, principium convenientiae). Ἐὰν ἐν τῷ ἀντικειμένῳ τῆς νοήσεως Α περιέχωνται τὰ γνωρίσματα α + β + γ, τότε τὸ Α, ὡς μονάς, ἰσοῦται τῷ ἀθροίσματι τούτων· τιθεμένου λοιπὸν τοῦ Α, τίθενται καὶ ταῦτα 3).

Σημ. 1) Διὰ τῶν γραμμάτων τοῦ Ἀλφαβήτου παριστῶνται ἐν τῇ Λογικῇ οὐχὶ πράγματα, ἀλλ' οἱαδήποτε ἀντικείμενα νοήσεως.

2) Ὁ Πέτρος (Α) ἐστὶ Πέτρος (Α), ἤτοι Α = Α (οὐχὶ Παῦλος Β), τουτέστι πᾶν ὑποκείμενόν ἐστι κατηγορούμενον ἑαυτοῦ (omne subjectum est praedicatum sui), κατὰ τοὺς Λογικευομένους.

3) Ὁ Ἄνθρωπος (Α) ἐστὶν αἰσθητικὴ (α) καὶ λογικὴ (β) οὐσία (γ), ἢ Α = α + β + γ.

Ὁ νόμος τῆς ταυτότητος, ὁ ὁποῖος εἶναι νόμος οὐ μόνον τῆς *νοήσεως*, ἀλλὰ καὶ τοῦ *ὄντος* ἤτοι φυσικός, συντείνει ἰδίως εἰς τὴν *ἀνάπτυξιν* καὶ *ἔκτασιν* τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως, ποικίλλεται δὲ πολυτρόπως ἐν τῇ ἐφαρμογῇ αὐτοῦ. Ἐκ τούτου π.χ. ἐξάγονται τὰ ἀκόλουθα ἀξιώματα· τὸ *ὅλον εἶναι ἴσον μὲ τὰ οἰκεῖα μέρη του, τὸ ἀντικείμενον μὲ τὰς αὐτοῦ ἰδιότητας, ἡ ἔννοια μὲ τὰ αὐτῆς γνωρίσματα, τὸ γένος μὲ τὰ αὐτοῦ εἴδη*, κ.τ.λ.

§ 10.

Ὁ *νόμος τῆς ἀντιφάσεως* (principium contradictionis) ἐκφράζεται διὰ τοῦ τύπου· Α οὐκ ἔστιν οὐκ-Α.

Σημαίνει δὲ τὸ αὐτό, ὅπερ καὶ ὁ τῆς ταυτότητος νόμος ἀλλ' ἀρνητικῶς, καὶ ἀπαιτεῖ τό, *Μὴ θέσῃς ἐν τῇ διανοίᾳ σου ἀντιφατικόν τι*, διότι Α καὶ οὐκ-Α ἀποκλείουσιν ἀλληλα. **)

Ὁ νόμος οὗτος καλεῖται καὶ *ἀρχὴ τῆς ἀποφασκούσης θέσεως* (principium negationis) καὶ *προσδιορίζει* τὴν ἀλήθειαν τῆς διανοήσεως κατὰ τρόπον ἀρνητικόν, ὅτι δηλαδὴ πᾶν τὸ ἀντιφάσκον πρὸς τὸ *μετὰ λόγου* ὡς ἀληθὲς τιθέμενον πρέπει κατ' ἀνάγκην νὰ ἦναι *οὐχὶ ἀληθὲς* ἤτοι *ψευδές*. Δυνάμεθα λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἀληθείας τινὸς διανοήματος νὰ συμπεράνωμεν περὶ τοῦ ψεύδους παντὸς ὅ,τι ἀντίκειται πρὸς ἐκεῖνο.

§ 11.

Ὁ *νόμος τῆς τοῦ μέσου ἢ τρίτου ἀποκλείσεως* (principium exclusi tertii sive medii) ἐκφράζεται διὰ τῶν τύπων

---

*) Δεῖ πᾶν τὸ ἀληθὲς αὐτὸ ἑαυτῷ ὁμολογούμενον εἶναι πάντη. Ἀρ. Ἀνλ. πρ. 1. 32.

**) Ἀδύνατον ὀντινοῦν ταὐτὸν ὑπολαμβάνειν εἶναι καὶ μὴ εἶναι. Καὶ Τὸ αὐτὸ ἅμα ὑπάρχειν τε καὶ μὴ ὑπάρχειν ἀδύνατον τῷ αὐτῷ καὶ κατὰ τὸ αὐτό. Ἀριστ. Μετφ. IV. 3)

ἢ ἔστιν A ἢ οὐκ ἔστιν, — καὶ
A ἢ ἐστὶ B ἢ οὐκ ἔστι B.

Τῶν τύπων τούτων ἡ ἔννοια εἶναι· *ὅταν θέλῃς νὰ θέσῃς τι ἐν τῇ διανοίᾳ σου, ὀφείλεις ἢ νὰ θέσῃς* A *ἢ νὰ ἄρῃς αὐτό·* — *καί· κατὰ παντὸς νοητοῦ ἀντικειμένου* A *ὀφείλεις ἢ νὰ καταφήσῃς τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος κατηγορούμενον* B *ἢ νὰ τὸ ἀποφήσῃς ἀπ' αὐτοῦ.* Τρίτον ἢ μέσον τι δὲν ὑπάρχει, (non datur, excluditur tertium sive medium sc: inter duo contradictoria).

Ὁ νόμος τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλείσεως συμπεριλαμβάνει ἑπομένως τοὺς προτέρους δύο ἐν ἑαυτῷ καὶ τοιουτοτρόπως ἐπιβάλλει *κατ' ἀνάγκην* εἰς πᾶσαν διανόησιν τοὺς δύο μόνους δυνατοὺς τύπους τῆς *καταφάσεως καὶ ἀποφάσεως,* ὡσανεὶ τοὺς δύο μόνους πόλους πάσης διανοητικῆς κινήσεως.

Σημ. Διὰ τοῦ νόμου τῆς τοῦ μέσου ἀποκλείσεως δυνάμεθα ἀπὸ τοῦ ψεύδους προτάσεώς τινος νὰ συμπεράνωμεν περὶ τοῦ ἀληθοῦς τῆς πρὸς ταύτην ἀντιφατικῶς ἀντικειμένης. *) Τὴν ἐν τῇ λογικῇ σημαντικότητα τοῦ νόμου τούτου ἐξαίρει καὶ ὁ Κικέρων, ἀποκαλῶν αὐτὸν θεμέλιον τῆς διαλεκτικῆς. Fundamentum dialecticae est, quidquid enunciatur (id autem appellant ἀξίωμα, quod est quasi effatum) aut verum esse aut falsum. — Εἰ δὲ ὁ Ἔγελος, Φίσχερος καὶ ἄλλοι ἐκ τῶν λογικευομένων κατεπολέμησαν τὸν τῆς τοῦ μέσου ἀποκλείσεως νόμον, ἔπραξαν τοῦτο διότι παρεξήγησαν αὐτόν, συγχύσαντες τὰ ἀντιφατικῶς ἀντικείμενα καὶ τὰ ἐναντίως ἀντικείμενα.

§ 12.

Ὁ νόμος τοῦ *λόγου* (principium rationis) ὁρίζει. *Μὴ θέσῃς τι ἐν τῇ διανοίᾳ σου ἄνευ λόγου.* 1) Λόγος δὲ εἶναι τὸ *ἐξ οὗ ἢ δι' ὃ* ἀντικείμενόν τι τῆς νοήσεως τίθεται ἢ αἴρεται ἐν τῇ ἡμετέρᾳ διανοίᾳ· ἢ τὸ ἐξ οὗ ὁ νοῦς διορᾷ διατί ἄλλο τι ὑπάρχει ἢ δὲν ὑπάρχει. Τὸ ἄλλο τοῦτο ὀνομάζεται *τὸ ἐκ τοῦ λόγου ἢ συνέπεια,* ἡ δὲ τοῦ λόγου σχέσις πρὸς τὸ ἐκ τοῦ λόγου, *συνάφεια ἢ ἀκολουθία,* — καὶ τὸ ὅλον *Συνημμένον.*

1) Διακριτέον *λόγον γνωστικὸν* ἤτοι *ἀρχὴν γνώσεως* (ratio, principium cognoscendi) *ἀπὸ λόγου αἰτιώδους* καὶ πραγματικοῦ ἤτοι *ἀρχῆς* ὑπάρξεως (causa, principium essendi). Ἐν τῇ συμπτώσει τοῦ γνωστικοῦ λόγου μετὰ τοῦ πραγματικοῦ συνίσταται ἡ πλήρωσις καὶ τελειοποίησις πάσης ἀνθρωπίνης γνώσεως. **)

---

*) Ἀντίφασις δὲ ἀντίθεσις ἧς οὐκ ἔστι μεταξὺ καθ' αὑτήν. — Ἀνλτ. ὕστ. 1.2. Ἐπὶ δέ γε τῆς καταφάσεως καὶ τῆς ἀποφάσεως ἀεί, ἐάν τε ᾖ ἐάν τε μὴ ᾖ, τὸ ἕτερον ἔσται ψεῦδος καὶ τὸ ἕτερον ἀληθές. Ἀρ. Κατηγ. C. 10

**) *Αἰτία* καὶ *ἀποτέλεσμα* (causa-effectus) σημαίνουσι τὴν *πραγματικὴν συνάφειαν* τῶν ὄντων καὶ φαινομένων· *λόγος* δὲ καὶ *συνέπεια* (ratio-consequentia) τὴν συνάφειαν αὐτῶν τὴν *λογικὴν,* τὴν διὰ συνεργείας τοῦ νοὸς ἀνευρισκομένην. — Τὰ φαινόμενα, ὡς ἀμέσως εἰς τὰς αἰσθήσεις ἡμῶν ὑποπίπτοντα, εἶναι δι' ἡμᾶς τὰ *πρότερα* καὶ *γνωριμώτερα,* ὡς πρὸς τὴν φύσιν ὅμως εἶναι τὰ *ὕστερα,* διότι παράγονται ἀπὸ νόμου τινὸς καθολικοῦ, ὅς τις λανθάνει μὲν ἡμᾶς, εἶναι δὲ ὄντως τὸ φύσει πρότερον ἤτοι τὸ ἀληθὲς αἴτιον αὐτῶν. Τούτου ἕνεκα διακρίνει καὶ ὁ Ἀριστοτέλης *πρότερον τῇ φύσει* καὶ *πρὸς ἡμᾶς πρότε-*

Τμῆμα Β΄.

Περὶ Ἐννοιῶν *)

§ 13.

Ἔννοια (notio, conceptus) λέγεται ἡ διανοητικὴ ἀντίληψις τῆς **Οὐσίας** ἀντικειμένου τινός, ἢ ἡ διανοητικὴ ἑνότης τῶν **οὐσιωδῶν** γνωρισμάτων αὐτοῦ **). Ἐξετάζεται δὲ διττῶς.

α) ***καθ' ἑαυτὴν ἑκάστην***

β) ***κατὰ σύγκρισιν πρὸς ἄλλας ἐννοίας.***

Σημ. ***Γνωρίσματα*** ἢ ***χαρακτῆρες*** (notae) καλοῦνται τὰ συστατικὰ στοιχεῖα ἢ καθ' ἑκάστην αἱ παραστάσεις, τῶν ὁποίων ἀντιλαμβανόμεθα ἐν τῇ ἐννοίᾳ, καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἐν τῇ συνειδήσει εἰς ἑνότητα σύλληψις ἀποτελεῖ τὴν ἔννοιαν.

ρον. Θέλοντες ἤδη νὰ ἐξηγήσωμεν τὰ φαινόμενα, ἀναχωροῦμεν ἀπὸ τούτων, ὡς ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα καὶ δεδομένων, καὶ διὰ τοῦ νοὸς ἀνευρίσκομεν τὸν λόγον αὐτῶν. Ὁρμώμενοι δὲ ἀπὸ τούτου τοῦ λόγου καταβαίνομεν ἔπειτα εἰς τὴν ἐξήγησιν τῶν καθ' ἕκαστα, καὶ οὕτω ὁ ὑφ' ἡμῶν ἀνευρεθεὶς γνωστικὸς ἐκεῖνος λόγος ταυτίζεται μετὰ τοῦ αἰτιώδους καὶ πραγματικοῦ. (Πρβλ. § 147 Προσθήκη β).

Ἄλλως τε ἐπειδὴ ἡ τῶν πραγμάτων καὶ ἰδεῶν συνάφεια δὲν εἶναι πάντοτε ἐφικτή, ὀφείλομεν νὰ φυλαττώμεθα ὅπως μὴ συγχέωμεν τὴν ἐσωτερικὴν ἀλληλουχίαν (nexus causalis) μετὰ τῆς τυχαίας τῶν πραγμάτων καὶ φαινομένων χρονικῆς ἀλληλοδιαδοχίας· post hoc, ergo propter hoc.

*) Εἰς τρία εἴδη ἀνάγονται αἱ διανοητικαὶ ἡμῶν ἐργασίαι, περὶ τῶν ὁποίων τοὺς νόμους καὶ τοὺς τύπους ἀσχολεῖται ἡ Λογική. Ὁ ἡμέτερος νοῦς δηλ. ἢ ἀπὸ δεδομένων ἀντιλήψεων καὶ παραστάσεων ἀφαιρεῖ τὰ ἐν αὐταῖς οὐσιώδη γνωρίσματα καὶ ἐκ τούτων σχηματίζει ***ἔννοιαν***, — ἢ παραβάλλων ἀμέσως δεδομένας ἐννοίας ἢ παραστάσεις ὁρίζει τὴν λογικὴν αὐτῶν σχέσιν καταφάσκων ἢ ἀποφάσκων τι κατ' αὐτῶν (καὶ τότε λέγομεν ὅτι ***κρίνει***), — ἢ ἐξετάζων τὴν σχέσιν δύο ἢ πλειόνων δεδομένων κρίσεων σχηματίζει νέας κρίσεις (καὶ τότε λέγομεν ὅτι ***διαν εῖται ἢ συλλογίζεται***). Κατὰ ταῦτα λοιπὸν καὶ τὸ Στοιχειολογικὸν μέρος τῆς Λογικῆς πραγματεύεται α) περὶ ***Ἐννοιῶν***, β) περὶ ***Κρίσεων***, γ) περὶ ***Διανοημάτων ἢ Συλλογισμῶν.***

**) Εἶναι δὲ ἡ ἔννοια διττή.

α) ***ἀτομική***, ὅταν παριστάνῃ ἀντικείμενόν τι τῆς νοήσεως εἴτε κατὰ χρόνον, εἴτε κατὰ χρόνον ἅμα καὶ τόπον ὡρισμένον, τοῦ ὁποίου ἀντιλαμβανόμεθα καὶ ἀμέσως διὰ τῆς αἰσθήσεως, ἢ τὸ ὁποῖον ἀνατυποῦται ἐν ἡμῖν ὑπὸ τῆς φαντασίας.

β) ***καθόλου ἢ γενική***, ὅταν παριστάνῃ τὰ ἐν πολλοῖς ὁμοειδέσιν ἀντικειμένοις κοινὰ καὶ οὐσιώδη αὐτῶν στοιχεῖα, τὰ ὁποῖα ἀνευρίσκομεν διὰ τῆς **ἀφαιρέσεως** (abstractio), δι' ὃ καὶ ἔννοια ***ἀφῃρημένη*** ἡ αὐτὴ λέγεται.

Δεικτικαὶ τῶν ἐννοιῶν φωναὶ εἶναι αἱ **λέξεις**, αἱ καλούμεναι ἄλλως καὶ **ὅροι**, ὡς ὁρίζουσαι καὶ μονιμοποιοῦσαι οὕτω τὰς ἐννοίας, ὥς τε δὲν δυνάμεθα πλέον νὰ ἐκτείνωμεν κατὰ τὸ δοκοῦν ἢ νὰ συστείλωμεν τὸ ἐν αὐταῖς περιεχόμενον διά τινος προσθαφαιρέσεως.

A. Ἡ ἔννοια καθ' ἑαυτὴν ἑκάστην.

§ 14.

Πᾶσα ἔννοια εἶναι ***ποσόν τι*** ἢ ***μέγεθος***, διότι περιέχει ποικιλίαν τινὰ γνωρισμάτων ***ἐν ἑαυτῇ*** ἢ ποικιλίαν τινὰ ἀντικειμένων ***ὑφ' ἑαυτήν***. Τὰ πρῶτα συναποτελοῦσι ***τὸ βάθος***, τὰ δεύτερα ***τὸ πλάτος*** αὐτῆς.

Δύναται λοιπὸν πᾶσα ἔννοια νὰ ἐξετασθῇ

α) κατὰ τὸ ***βάθος*** αὐτῆς (ποσὸν ἐσωτερικὸν ἢ κατ' ἐπίτασιν),

β) κατὰ τὸ ***πλάτος*** αὐτῆς (ποσὸν ἐξωτερικὸν ἢ κατ' ἔκτασιν),

γ) ***κατὰ βάθος καὶ πλάτος συγχρόνως.***

1. Ἡ ἔννοια θεωρουμένη κατὰ βάθος.

§ 15.

Βάθος (complexus) τῆς ἐννοίας καλεῖται πᾶν ὅ,τι αὕτη περιέχει ἐν ἑαυτῇ, ἤτοι τὸ δι' ***ἀφαιρέσεως*** ἀνευρισκόμενον σύνολον τῶν ἐν αὐτῇ περιεχομένων ***γνωρισμάτων.***

Σημ. Τοιοῦτο βάθος ἀποτελοῦσιν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ***σώματος*** τὰ γνωρίσματα ***ἐκτεταμένον, βαρύ, ἐλαστικόν*** κ. τ. λ. ἐν δὲ τῇ τοῦ ***τριγώνου*** τά, ***ἐπίπεδος ἐπιφάνεια, τὸ ὑπὸ τριῶν εὐθειῶν περατοῦσθαι*** κ. τ. λ.

§ 16.

Καθ' ὅσον τὰ γνωρίσματα ἐννοίας τινὸς ὁρίζουσι τὸ βάθος αὐτῆς ***ἀναγκαίως*** ἢ μὴ ἀναγκαίως, λέγονται

α) ***οὐσιώδη*** ἢ ***ἀναγκαῖα*** (notae essentiales, καὶ attributa) ἄνευ τῶν ὁποίων ἡ ἔννοια δὲν δύναται νὰ νοηθῇ ὡς ἡ τοιάδε ὡρισμένη ἑνότης· τοιαῦτα εἶναι τὰ ***λόγος*** καὶ ***αἴσθησις*** ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ***ἀνθρώπου***· ***ἔκτασις*** ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς ***ὕλης,***

β) ***ἐπουσιώδη*** ἢ ***συμβεβηκότα*** καὶ ***τρόποι*** (notae accidentales, modi), διότι καὶ ἄνευ τούτων δύναται ἡ ἔννοια νὰ νοηθῇ ὡς ἡ τοιάδε ὡρισμένη ἑνότης· τοιαῦτα εἶναι τὰ γνωρίσματα ***πεπαιδευμένος, ἐνάρετος, κακὸς*** ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ ***ἀνθρώπου.***

Σημ. Τὸ ὀρθὸν τῆς ἐννοίας ἐξήρτηται ἐκ τῆς ὀρθῆς ἀφαιρέσεως τῶν οὐσιωδῶν γνωρισμάτων ἀπὸ τῶν ἐπουσιωδῶν. Διὰ τῆς προσλήψεως ***ἐπουσιωδῶν*** γνωρισμάτων ἡ ἔννοια ἀποβαίνει πολὺ ***στενὴ***, π. χ. ἡ ἔννοια ***ἄνθρωπος*** διὰ τῆς προσλήψεως τοῦ γνωρίσματος ***πεπαιδευμένος***· διὰ δὲ τῆς παραλείψεως τῶν ***οὐσιωδῶν***, ἀποβαίνει πολὺ πλατεῖα, ὅταν π. χ. λέγωμεν, ὁ ***ἄνθρωπος εἶναι λογικὴ, πνευματικὴ οὐσία.***

Διαστέλλονται πρὸς τούτοις τὰ γνωρίσματα εἰς

α) ***ἐσωτερικὰ*** ἢ ***ἀπόλυτα*** καὶ ***ἐξωτερικὰ*** ἢ ***πρός τι***, καθ' ὅσον ἀνήκουσιν εἰς τὴν ἔννοιαν ***καθ' ἑαυτὴν*** (π. χ. ***βαρὺ*** εἰς τὴν ἔννοιαν ***σώματος***), ἢ καθ' ὅσον σημαίνουσιν ἀναφοράν τινα τῆς περὶ ἧς ὁ λόγος ἐννοίας πρὸς ἑτέραν τινά· καλοῦνται δὲ διὰ τοῦτο καὶ ***ἔννοιαι σχετικαί***, ὁποῖαι π. χ. αἱ ἔννοιαι ***κηδεμών, φίλος.***

β) ***κοιναὶ*** (communes) καὶ ***ἴδια*** (propriae), καθ' ὅσον ἡ ἔννοια ἔχει τὰ γνωρίσματα ταῦτα κοινὰ πρὸς ἄλλας αὐτῇ ὁμοταγεῖς ἢ ὑπαλλήλους ἐννοίας, ἢ τὰ κατέχει αὕτη μόνη ἀποκλειστικῶς.

γ) ***θετικὰ*** (positivae) καὶ ***ἀρνητικὰ*** (negativae) καθ' ὅσον ἐν τῇ ἐννοίᾳ

καταφάσκεται ἢ ἀποφάσκεπαι ἡ πραγματικὴ σημασία τινὸς γνωρίσματος, ὡς ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ **ἀπείρου** ἀποφάσκεται τὸ γνώρισμα **πέρας**.

§ 17.

Κατὰ βάθος θεωρουμένη ἡ ἔννοια εἶναι

α) **ἁπλῆ**, ὅταν ἐν αὐτῇ δὲν δύναται νὰ διακριθῇ μηδεμία γνωρισμάτων ποικιλία· εἰς τοῦτο δὲ φθάνομεν δι' ἐπανειλημμένης **ἀφαιρέσεως** π. χ. **Ὄν, Οὐδέν, Πρᾶγμα.**

β) **σύνθετος**, ὅταν περιέχῃ διακριτικὰ γνωρίσματα.

2. Ἡ ἔννοια θεωρουμένη κατὰ πλάτος.

§ 18.

Πλάτος (ambitus, sphaera) τῆς ἐννοίας καλεῖται ὅ,τι ἡ ἔννοια περιλαμβάνει **ὑφ' ἑαυτήν**, τουτέστι τὸ σύνολον **τῶν ἀντικειμένων**, 1) πρὸς τὰ ὁποῖα ἡ ἔννοια ἀναφέρεται.

1) Τὰ ἀντικείμενα ταῦτα καλοῦνται τότε ὑπάλληλα τῇ ἐννοίᾳ, **ὑποκείμενα, ὑποβεβηκότα** ἢ **ὑποτεταγμένα**· οὕτω ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ **ὀργανικοῦ ὄντος** τὰ ἀντικείμενα **φυτὸν** καὶ **ζῶον**· ἐν τῇ τοῦ **φυτοῦ**, τὸ **δένδρον, ἄνθος** κ. τ. λ.

§ 19.

Καθ' ὅσον τὸ **πλάτος** ἐννοίας τινὸς εἶναι μεῖζον ἢ ἔλασσον, καλεῖται καὶ ἡ ἔννοια

α) **γένος** (genus), ὅταν περιλαμβάνῃ ὑφ' ἑαυτὴν παραστάσεις ἀντικειμένων **ἐμμέσως**, τουτέστι παραστάσεις τοιαύτας εἰς τὰς ὁποίας ἄλλαι πάλιν εἶναι **ὑποτεταγμέναι.**

β) **εἶδος** (species), ὅταν περιλαμβάνῃ ὑφ' ἑαυτὴν παραστάσεις ἀντικειμένων **ἀμέσως**, τοιαύτας δηλαδὴ παραστάσεις εἰς τὰς ὁποίας δὲν εἶναι πλέον ἄλλαι ὑποτεταγμέναι. *)

---

*) Τοῦ **γένους** ἡ ἔννοια εἶναι σχετικὴ, διότι διὰ τῆς ἀφαιρέσεως τῶν κοινῶν καὶ οὐσιωδῶν γνωρισμάτων καὶ τῆς παραλείψεως τῶν μὴ τοιούτων προχωροῦμεν εἰς γένος ἀεὶποτε ἀνώτερον, σχηματίζοντες οὕτω λογικὴν κλίμακα δι' ἧς φθάνομεν εἰς ἀνωτάτην τινὰ (ἅπαντα περιλαμβάνουσαν) ἔννοιαν, ἥτις δὲν ἔχει πλέον ἑτέραν τινὰ ἔννοιαν ὑπερκειμένην, ὡς εἶναι π. χ. ἡ τοῦ **Ὄντος**. Καὶ αὕτη μὲν καλεῖται τότε **γένος γενικώτατον**, ἡ δὲ τελευταία, ἡ εἶδος μόνον, οὐχὶ δὲ καὶ γένος οὖσα, **εἶδος εἰδικώτατον**· πᾶσαι δὲ αἱ μεταξὺ καλοῦνται **εἴδη** μὲν πρὸς τὰς **ὑπερκειμένας, γένη** δὲ πρὸς τὰς **ὑποκειμένας**· καθόσον δὲ ἡ ἔννοια ἐξετάζεται πρὸς τὰς ἐν τῇ λογικῇ κλίμακι **ἀμέσως** ἢ **ἐμμέσως** εἰς αὐτὴν ὑποκειμένας ἐννοίας, καλεῖται **γένος προσεχὲς** (genus proximum) καὶ **γένος ἀπώτερον** (g. remotum)· καθ' ὅσον δὲ τὸ εἶδος θεωρεῖται πρὸς τὰς **ἀμέσως** ἢ **ἐμμέσως** ὑπερκειμένας, **εἶδος προσεχὲς** καὶ **εἶδος ἀνώτερον**. — Ἐπειδὴ τέλος πᾶσα ὑπερβεβηκυῖα ἔννοια σχηματίζεται ἐκ τῶν ὑποβεβηκυιῶν δι' ἀφαιρέσεως τῶν κοινῶν καὶ οὐσιωδῶν γνωρισμάτων καὶ παραλείψεως τῶν μὴ τοιούτων, ἕπεται ὅτι ἑκάστη τῶν ὑποβεβηκυιῶν περιέχει ὡς γνώρισμα ὅλην τὴν ὑπερβεβηκυῖαν καί τι πλέον, παραλειφθὲν ἐν τῇ ἀφαιρέσει ὡς μὴ κοινὸν καὶ οὐσιῶδες. Τὸ πλέον τοῦτο καλεῖται **εἰδοποιὸς διαφορὰ** (differentia specifica). Δυνάμεθα λοιπὸν πᾶσαν ὑποκειμένην ἔννοιαν νὰ παραστήσωμεν διὰ τῆς ἀμέσως ὑπερκειμένης καὶ τῆς εἰδοποιοῦ διαφορᾶς.

Λογικῆς κλίμακος παράδειγμα ἔστωσαν τὰ διάφορα τετράπλευρα. Παρα-

γ) ἄμεσοι δὲ παραστάσεις λέγονται αἱ *ἀντιλήψεις ἢ προσλήψεις* (perceptiones), τῶν ὁποίων ἀντικείμενον εἶναι τὸ ἄτομον (individuum).

3. Ἡ ἔννοια κατὰ βάθος ἅμα καὶ πλάτος θεωρουμένη.

§ 20.

Ἀντιπαραβάλλοντες τὸ *βάθος* καὶ τὸ *πλάτος* ἐννοίας τινὸς εὑρίσκομεν τὴν ἀκόλουθον πρὸς ἄλληλα σχέσιν· *ὅσῳ μεῖζον* τὸ *βάθος, τοσούτῳ ἔλασσον τὸ πλάτος*, καὶ ἀντιστρόφως· *ὅσῳ ἔλασσον τὸ βάθος, τοσούτῳ μεῖζον τὸ πλάτος*. Τῆς σχέσεως δὲ ταύτης ὁ λόγος εἶναι ὅτι ὅσῳ πλειότερα εἶναι τὰ ἀπ' ἀλλήλων διαφέροντα ἀντικείμενα, (ὅσῳ εὐρύτερον δηλ. τὸ πλάτος), τοσούτῳ ὀλιγώτερα ὑπάρχουσιν ἐν αὐτοῖς κοινὰ γνωρίσματα, τοὐναντίον δὲ ἀνευρίσκομεν τοσούτῳ πλειότερα γνωρίσματα (τοσούτῳ μεῖζον βάθος), ὅσῳ ὀλιγώτερα εἶναι τὰ ἀπ' ἀλλήλων διαφέροντα ἀντικείμενα.

§ 21.

Τὸ πλάτος λοιπὸν τῆς ἐννοίας συστέλλεται αὐξανομένου τοῦ βάθους αὐτῆς, ἤτοι προστιθεμένου νέου τινὸς γνωρίσματος (καλεῖται δὲ τοῦτο *ἐπιδιορισμὸς* = determinatio). Ἀντιστρόφως δὲ εὐρύνεται τὸ πλάτος τῆς ἐννοίας, παραλειπομένου ἑνὸς ἢ πλειοτέρων αὐτῆς γνωρισμάτων. Ἐὰν π. χ. εἰς τὸ βάθος τῆς ἐννοίας τοῦ ἀνθρώπου, *ζῷον, λογικόν*, προστεθῇ καὶ τὸ *φιλόσοφον*, αὐξάνεται μὲν τὸ βάθος, συστέλλεται δὲ τὸ πλάτος, καθότι διὰ τοῦ ἐπιδιορισμοῦ τούτου σημαίνονται οὐχὶ πάντες οἱ ἄνθρωποι, ἀλλὰ μόνον οἱ φιλόσοφοι. Ἐὰν δὲ πάλιν ἀφαιρεθῇ τὸ *λογικόν*, ἐλαττοῦται μὲν τὸ βάθος, εὐρύνεται δὲ τὸ πλάτος, διότι ἡ ἔννοια ἐκτείνεται τότε εἰς πάντα τὰ ζωῆς μέτοχα.

§ 22.

Περὶ ἐναργείας καὶ εὐκρινείας τῶν ἐννοιῶν.

Ἡ ἐνάργεια καὶ εὐκρίνεια πάσης ἐννοίας ἐξήρτηται ἐκ τοῦ βαθμοῦ τῆς ἐποίας ἔχομεν *συνειδήσεως* περὶ τοῦ βάθους καὶ πλάτους αὐτῆς.

α) *ἐναργὴς ἢ σαφὴς* (notio clara s. distincta) καλεῖται ἡ ἔννοια, ὅταν

βάλλοντες τὰς ἐννοίας τοῦ τετραγώνου, τοῦ ῥόμβου, τοῦ ὀρθογωνίου, τοῦ ῥομβοειδοῦς, τοῦ συμμετρικοῦ καὶ ἀσυμμέτρου τραπεζίου καὶ τοῦ τραπεζοειδοῦς, εὑρίσκομεν γνώρισμα πᾶσι τούτοις κοινὸν, *ὅτι εἶναι ἐπίπεδοι ἐπιφάνειαι ὑπὸ τεσσάρων εὐθειῶν περατούμεναι*· τοῦτο εἶναι τὸ *γένος*. Παραβάλλοντες ἔπειτα τὰς ἐννοίας τῶν τεσσάρων πρώτων σχημάτων εὑρίσκομεν ὅτι ἔχουσι δύο ζεύγη πλευρῶν παραλλήλων, ἐν ᾧ τὸ συμμετρικὸν καὶ τὸ ἀσύμμετρον τραπέζιον ἔχουσι μόνον τὸ ἕτερον ζεῦγος παράλληλον, ἐν δὲ τῷ τραπεζοειδεῖ οὐδεμία ὑπάρχει παραλληλία. Ἐντεῦθεν ἕπεται ὅτι γένος προσεχὲς εἶναι διὰ μὲν τὰς πρώτας τέσσαρας ἐννοίας τὸ *παραλληλόγραμμον*, διὰ δὲ τὰς ἑπομένας δύο τὸ *τραπέζιον*. Προχωροῦντες περαιτέρω παρατηροῦμεν ὅτι τοῦ τετραγώνου καὶ ῥόμβου γένος προσεχὲς εἶναι τὸ *ἰσόπλευρον παραλληλόγραμμον*, τοῦ δὲ ὀρθογωνίου καὶ ῥομβοειδοῦς τὸ *ἀνισόπλευρον*. Κατὰ ταῦτα δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν ὅτι τὸ τετράγωνον ἀνήκει εἰς τὸ ἀπώτερον γένος τῶν τετραπλεύρων, εἰς τὸ προσεχὲς γένος τῶν παραλληλογράμμων καὶ εἰς τὸ εἶδος τῶν ἰσοπλεύρων παραλληλογράμμων, τῶν ὁποίων καὶ αὐτὸ πάλιν εἶναι εἶδος προσεχές.

ἔχωμεν τοσούτῳ καθαρὰν συνείδησιν περὶ τοῦ βάθους καὶ τοῦ πλάτους αὐτῆς καθόλου, ὥστε δυνάμεθα ἀκριβῶς νὰ τὴν διακρίνωμεν ὡς ἓν ὅλον ἀπὸ πασῶν τῶν ἄλλων ἐννοιῶν· ἔχομεν π. χ. σαφῆ ἰδέαν τοῦ μέλανος χρώματος, ὅταν δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν αὐτὸ ἀπὸ τοῦ λευκοῦ καὶ τῶν ἄλλων χρωμάτων. Ἐν τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει ἡ ἔννοια καλεῖται ***ἀσαφὴς*** ἢ ***ἀμυδρά.*** (notio obscura).

β) ***εὐκρινὴς*** ἢ ***διακεκριμένη*** (notio perspicua) καλεῖται ἡ ἔννοια ὅταν δυνάμεθα οὐχὶ μόνον νὰ τὴν διακρίνωμεν ἀπὸ πάσης ἄλλης, ἀλλ' ἔχωμεν ἐνταυτῷ καθαρὰν συνείδησιν πάντων τῶν συστατικῶν μερῶν τῶν περιεχομένων ἔν τε τῷ βάθει καὶ ἐν τῷ πλάτει αὐτῆς. 1) Ἐν τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει ἡ ἔννοια καλεῖται ***συγκεχυμένη*** (notio confusa). Ἄλλως τε ἡ τῆς ἐννοίας ἐνάργεια καὶ εὐκρίνεια ἔχουσι ποικίλους βαθμοὺς διαφορᾶς.

1) Διευκρινεῖται δὲ πᾶσα ἔννοια ὁσάκις ἀναλύεται

α) κατὰ βάθος εἰς τὰ συναποτελοῦντα αὐτὴν γνωρίσματα (τοῦτο δὲ ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ ***ὁρισμοῦ***).

β) κατὰ πλάτος εἰς τὰ εἴδη αὐτῆς καὶ ἀντικείμενα (τοῦτο δὲ ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς ***διαιρέσεως***). Τὸ πρῶτον καλεῖται καὶ ***εὐκρίνεια κατ' ἐπίτασιν***, τὸ δεύτερον ***εὐκρίνεια κατ' ἔκτασιν***. Ἡ ἁπλῆ ἔννοια, ἀβαθὴς οὖσα, δὲν δύναται νὰ διευκρινηθῇ ***κατ' ἐπίτασιν***, ἀλλὰ μόνον ***κατ' ἔκτασιν***.

B. Ἡ ἔννοια ἐν τῇ συγκρίσει αὐτῆς πρὸς ἄλλας θεωρουμένη.

§ 23.

Ἐν τῇ συγκρίσει δύο ἢ πλειόνων ἐννοιῶν πρὸς ἀλλήλας, δύναται νὰ θεωρηθῇ αὐτῶν

α) ἡ ***ταυτότης*** καὶ ***ἑτερότης***,

β) ἡ ***συμφωνία*** καὶ ***ἀσυμφωνία*** ἢ ***ἀντίθεσις***,

γ) ἡ ***ὑπαλληλία*** καὶ ***συναλληλία***.

1. Ταυτότης καὶ ἑτερότης.

§ 24.

Παραβάλλοντες πρὸς ἀλλήλας δύο ἢ πλείονας ἐννοίας κατὰ βάθος, εὑρίσκομεν ὅτι τοῦτο εἶναι ἢ ***τὸ αὐτὸ*** ἢ ***ἕτερον***.

Αἱ ἔννοιαι καλοῦνται ***αἱ αὐταί***, ὅταν ἔχωσι τὸ αὐτὸ βάθος ἤτοι ὅταν συναπαρτίζωνται ***ἐκ τῶν αὐτῶν γνωρισμάτων***. Ἐὰν π. χ. ἡ ἔννοια $A = \alpha + \beta + \gamma$, καὶ ἡ ἔννοια $B = \alpha + \beta + \gamma$, αἱ δύο ἔννοιαι καλοῦνται ***αἱ αὐταὶ*** (conceptus identici), ἢ ταυτοβαθεῖς.

Καλοῦνται πρὸς τούτοις καὶ ***ἰσοδύναμοι*** (conceptus aequipollentes) ἢ ἀντικατηγορούμεναι (c. reciproci), διότι ἔχουσαι ἀναγκαίως καὶ τὸ αὐτὸ πλάτος, δύνανται ν' ἀντικαταστήσωσιν ἀλλήλας.

Σημ. Ἔννοιαι πάντη ***αἱ αὐταὶ*** δὲν ὑπάρχουσι, διότι αἱ τοιαῦται, ἰσοβαθεῖς οὖσαι, δὲν ἠδύναντο μηδὲ νὰ διακριθῶσιν, ἢ ἄλλως ἡ διάκρισις αὐτῶν συνίστατο ἁπλῶς ἐν τῷ γλωσσικῷ ἢ λεκτικῷ ὅρῳ· π. χ. ***τρίγωνον*** καὶ ***σχῆμα τρίπλευρον***, ***ἀστὴρ*** καὶ ***σῶμα οὐράνιον***, ***ἄνθρωπος*** καὶ ***πλάσμα αἰσθητικὸν*** καὶ ***λογικόν***.

Οἱ συνώνυμοι ὅροι καί τοι τὸ αὐτὸ σημαίνοντες, δὲν εἶναι ὅμως πάντη οἱ αὐτοί, διότι ἕκαστος τούτων ἀντιλαμβάνεται τοῦ πράγματος ὑπὸ διαφόρους ὄψεις καὶ σχέσεις.

§ 25.

Πᾶσαι αἱ ἔννοιαι, αἵτινες δὲν εἶναι *αἱ αὐταί*, εἶναι ἢ *συγγενεῖς πρὸς ἀλλήλας* ἢ *διάφοροι ἀλλήλων.*

α) *συγγενεῖς* καλοῦνται αἱ ἔννοιαι αἵτινες ἔχουσι τοὐλάχιστον ἓν γνώρισμα πρὸς ἀλλήλας *κοινόν.*

β) *διάφοροι* καλοῦνται αἱ ἔννοιαι αἵτινες δὲν ἔχουσιν *οὐδὲ ἓν* τοὐλάχιστον γνώρισμα πρὸς ἀλλήλας *κοινόν.*

Σημ. *Συγγένεια* καὶ *διαφορὰ* εἶναι ἁπλῶς σχετικοὶ ὁρισμοὶ τῶν ἐννοιῶν, διότι ἀμφοτέρων ὁ βαθμὸς δύναται νὰ ποικίλληται, καθ' ὅσον αὗται ἔχουσι πλειότερα ἢ ὀλιγώτερα γνωρίσματα πρὸς ἀλλήλας κοινὰ ἢ μή.

Αἱ συγγενεῖς ἔννοιαι καλοῦνται *ὅμοιαι* μὲν, ὅταν τὰ ἴσα γνωρίσματα ὑπερβαίνωσι κατ' ἀριθμὸν τὰ διάφορα, π. χ. *τρίγωνον* καὶ *τετράγωνον*· *ὁμογενεῖς* δὲ ἢ *ἑτερογενεῖς*, καθ' ὅσον ἀνήκουσιν *εἰς ἓν καὶ τὸ αὐτὸ* ἢ εἰς *διάφορον* γένος· *ὁμοειδεῖς* δὲ ἢ *ἑτεροειδεῖς*, καθ' ὅσον ἀνήκουσιν εἰς *ἓν καὶ τὸ αὐτὸ* εἶδος ἢ εἰς διάφορα εἴδη τοῦ αὐτοῦ γένους.

Κατ' *ἐξοχὴν συγγενεῖς* λέγονται αἱ ἔννοιαι αἱ κοιναὶ ἔχουσαι οὐσιώδη γνωρίσματα, π. χ. ἄνθρωπος καὶ ζῶον, αἱ δὲ κοιναὶ πρὸς ἀλλήλας ἔχουσαι ἐπουσιώδη γνωρίσματα λέγονται ἐκ τοῦ *ἀπωτέρω συγγενεῖς*, π. χ. χιὼν καὶ σινδὼν (διὰ τὸ λευκὸν χρῶμα).

2. Συμφωνία καὶ διαφωνία ἢ ἀντίθεσις τῶν ἐννοιῶν.

§ 26.

Σύμφωνοι, συνιοῦσαι ἢ ***συμβιβασταὶ*** (conceptus congruentes) καλοῦνται αἱ ἔννοιαι τὰς ὁποίας δυνάμεθα νὰ φαντασθῶμεν σύναμα νοουμένας ἐν τρίτῳ τινὶ, τουτέστιν ἐν τῷ βάθει μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἐννοίας· κατὰ τὴν ἐναντίαν περίπτωσιν καλοῦνται ***ἀσυμβίβαστοι, ἀντικείμεναι*** ἢ ***ἀντίθετοι*** (c. repugnantes).

Σημ. π. χ. *λεῖος, λευκὸς, διαφανὴς σκληροῦ* συνέρχονται ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ *ὑέλου*, οὐχὶ δὲ καὶ ἐν τῇ τοῦ *σιδήρου*· *σοφία* καὶ *ἀγαθότης* ἐν τῇ παραστάσει τοῦ ἀνθρώπου, οὐχὶ ὅμως *ἀρετὴ* καὶ *κακία* ἐν τῇ παραστάσει τοῦ Πέτρου. Ἐπίσης *ἐπίπεδον* καὶ *ὄρος*, *στρογγύλον* καὶ *γωνιαῖον*, *κίνησις* καὶ *ἠρεμία*, *τρίγωνον* καὶ *τετράγωνον*, κτλ.

§ 27.

Ἀντιφατικὴ καὶ ἐναντία Ἀντίθεσις.

Τῶν ἐννοιῶν ἡ ἀντίθεσις εἶναι διττή,

α) ***καθαρῶς ἀρνητικὴ***, ὅταν αἱ ἔννοιαι ἔχωσι πρὸς ἀλλήλας τὴν αὐτὴν σχέσιν οἵαν τὸ **A** πρὸς τὸ οὐκ-**A**, ὅταν δηλαδὴ ἡ ἑτέρα ἦναι ἁπλῆ ἄρνησις τῆς ἑτέρας. Καλεῖται δὲ τοῦτο ***Ἀντίφασις*** ἢ ***ἀντιφατικὴ ἀντίθεσις***, oppositio contradictoria. (ἀπόλυτος ἀντίθεσις).

β) ***θετικὴ***, ὅταν αἱ ἔννοιαι ἔχωσι πρὸς ἀλλήλας τὴν αὐτὴν σχέσιν οἵαν τὸ **A** πρὸς τὸ οὐκ-**A**φ, ὅταν δηλαδὴ ἡ ἑτέρα ἦναι οὐχὶ ἁπλῆ ἄρνησις τῆς ἑτέρας, ἀλλὰ περιέχῃ συγχρόνως καί τινα ἰδιάζοντα θετικὸν προσδιορισμὸν (φ). Καλεῖται δὲ τοῦτο ***Ἐναντίωσις*** ἢ ***ἐναντία ἀντίθεσις*** oppositio contraria (σχετικὴ ἀντίθεσις.)

Σημ. Ἀντιφατικῶς ἀντικείμεναι ἢ ἀντίθετοι (conceptus contradictorie oppositi) εἶναι λοιπὸν αἱ ἔννοιαι *λευκὸς* καὶ *οὐ λευκὸς*, *μέλας* καὶ *οὐ μέλας*, *πλούσιος* καὶ *οὐ πλούσιος*. Ἐναντίως δὲ ἀντικείμεναι (conceptus contrarie oppositi) αἱ ἔννοιαι *λευκὸς* καὶ *μέλας*, *πένης* καὶ *πλούσιος*, *ἀγαθὸς* καὶ *κακός*.

3. Ὑπαλληλία καὶ Συναλληλία τῶν ἐννοιῶν.

§ 28.

Ἐξετάζοντες τὰς ἐννοίας κατὰ τὸ *πλάτος* αὐτῶν εὑρίσκομεν δύο εἴδη τῆς πρὸς ἀλλήλας σχέσεως αὐτῶν ἢ ἀναφορᾶς, τὸ τῆς ὑπαλληλίας (subordinatio) καὶ τὸ τῆς Συναλληλίας (coordinatio).

Σημ. Ἔννοιαι ἀντικατηγορούμεναι ἔχουσι τὸ αὐτὸ πλάτος καὶ *καλύπτουσιν ἀλλήλας* (se invicem involvunt) π. χ. *ζῶν* καὶ *ὀργανικὸν ὄν*.

§ 29.

Ὑπάλληλοι καλοῦνται δύο ἔννοιαι, ὅταν ἡ ἑτέρα περιέχῃ ὑφ' ἑαυτὴν τὴν ἑτέραν ὡς μέρος τι τοῦ ἑαυτῆς πλάτους. Ἡ πρώτη καλεῖται ἔννοια ἀνωτέρ. (c. superior), εὐρυτέρα (latior), ὑπερβεβηκυῖα, ὑπερκειμένη ἢ ὑπαλληλοῦσα ἡ δευτέρα δὲ, ἔννοια κατωτέρα (c. inferior), στενοτέρα (c. angustior), ὑποκειμένη, ὑποβεβηκυῖα ἢ ὑπαλληλωτή.

Σημ. Ἐκ τῶν δύο ἐννοιῶν *ζῶον* καὶ *ἄνθρωπος* ἡ μὲν πρώτη εἶναι ὑπερβεβηκυῖα· ἐὰν δὲ εἰς τὸ βάθος τῆς ἐννοίας *ἄνθρωπος* προστεθῇ τὸ γνώρισμα *ἄῤῥην*, τότε γίνεται ἡ μὲν τελευταία αὕτη ἔννοια ὑποβεβηκυῖα, ἡ δὲ *ἄνθρωπος* ὑπερβεβηκυῖα.

§ 30

Συνάλληλοι καλοῦνται αἱ ἔννοιαι αἱ ὑπαγόμεναι εἴς ἄλλην ἔννοιαν ἀνωτέραν *ἐν τῷ αὐτῷ βαθμῷ* (δηλαδὴ αἱ θεωρούμεναι ὡς εἴδη διάφορα εἰς τὸ αὐτὸ γένος καθυπαγόμενα), καθ' ἣν περίπτωσιν ἡ ἀνωτέρα ἐκείνη ἔννοια εἶναι κοινὸν γνώρισμα ἀμφοτέρων.

Σημ. Τοιαῦται π. χ. εἶναι αἱ ἔννοιαι *ἐλαία*, *συκῆ*, *ἀμυγδαλῆ*, διότι ὑποτάσσονται εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ *δένδρου* κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμόν, καλούμεναι διὰ τοῦτο καὶ *ὁμοταγεῖς*. Ὡς συνάλληλοι ὅμως ἢ ὁμοταγεῖς δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσι καὶ αἱ ἔννοιαι *συκῆ* καὶ *ζῶον*, διότι καί τοι ἀμφότεραι κείμεναι ἐν τῷ πλάτει τῆς ἐννοίας τοῦ *ὀργανικοῦ ὄντος*, δὲν ὑπάγονται ὅμως εἰς ταύτην κατὰ τὸν αὐτὸν βαθμόν.

Αἱ συνάλληλοι ἢ ὁμοταγεῖς ἔννοιαι, ὡς ἐναντίως πρὸς ἀλλήλας ἀντικείμεναι, ἀποκλείονται ἀμοιβαίως, καλοῦνται δὲ διὰ τοῦτο καὶ *διεζευγμέναι*. Αἱ ἔννοιαι π. χ. τοῦ *κύκλου* καὶ τοῦ *τετραγώνου* ἀποκλείουσι μὲν ἀλλήλας, δύνανται δὲ νὰ συννοηθῶσιν ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ *σχήματος*, ὡς αἱ *ἀνὴρ* καὶ *γυνὴ* ἐν τῇ τοῦ *ἀνθρώπου*, κ. τ. λ. *Διαστατα*ὶ ἔννοιαι καλοῦνται αἱ ἐν τῷ *βάθει αὐτῶν* μηδὲν κοινὸν ἔχουσαι, καὶ οὖσαι, διὰ τοῦτο ἀλλήλαις ἀντικείμεναι, δυνάμεναὶ ὅμως νὰ συνδεθῶσιν ὡς γνωρίσματα ἐν τρίτῃ τινὶ ἐννοίᾳ, π. χ. *λογικότης* καὶ *ζωότης* ἐν τῇ ἐννοίᾳ τοῦ *ἀνθρώπου*. Τὴν *ἐναντίαν* λοιπὸν *ἀντίθεσιν* ἀποτελοῦσιν αἱ μὲν *διεζευγμέναι* ἔννοιαι ἐν τῷ *πλάτει* τρίτης τινὸς ἐννοίας, αἱ δὲ *διαστατα*ὶ ἐν τῷ *βάθει* αὐτῆς. — Αἱ ἔννοιαι αἳ μήτε κατὰ πλάτος μήτε κατὰ βάθος μέτρον τι κοινὸν ἔχουσαι, λέγονται καθ ὅλου *ἀσύμμετροι*· τοιαῦται

εἶναι π. χ. *πνεῦμα* καὶ *λίθος*, *ἀρετὴ* καὶ *σχῆμα*· κατὰ δὲ τὴν ἐναντίαν περίπτωσιν λέγονται *συμμετρικαί*, π. χ. *σχῆμα* καὶ *τρίγωνον*.

§ 31.

Ἐπὶ τῆς *ὑπαλληλίας* καὶ *συναλληλίας* στηρίζεται ἡ ***Ταξινομία*** ἤτοι ἡ ***Λογικὴ Ὁλομέλεια*** (classificatio). Αὕτη δὲ εἶναι τὸ σημαντικώτατον μέσον διὰ τοῦ ὁποίου ὁ νοῦς φέρει τάξιν καὶ συνάφειαν εἰς τὴν ἄπειρον τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως ὕλην καὶ καθίσταται τοιουτοτρόπως ἱκανὸς ἵνα τὴν *καταλαμβάνῃ* καὶ *ἐποπτεύῃ*. (Προβλ. § 123 καὶ ἐφεξῆς).

Τμῆμα Γ'.

Περὶ Κρίσεων.

§ 32.

Κρίσις (judicium) καλεῖται ὁ ἄμεσος προσδιορισμὸς μιᾶς παραστάσεως διὰ μέσου ἄλλης τινὸς, ἐχούσης ἄμεσον ἀναφορὰν πρὸς αὐτήν. *) Ἐξαγγελλομένη διὰ λέξεων ἡ ἐνδιάθετος κρίσις λέγεται ***ἀπόφανσις***, ***λόγος ἀποφαντικὸς*** (enunciatio) ἢ ἁπλῶς *λόγος*, καταχρηστικώτερον δὲ καὶ ***πρότασις***, κατὰ τὴν γραμματικὴν τῆς λέξεως σημασίαν. Δύναται δὲ πᾶσα κρίσις νὰ θεωρηθῇ

α) καθ' ἑαυτήν,
β) κατ' ἀναφορὰν πρὸς ἄλλας.

Α. Ἡ κρίσις θεωρουμένη καθ' ἑαυτήν.

§ 33.

Διαίρεσις τῶν Κρίσεων.

Ἐπειδὴ τὸ κρίνειν σημαίνει τὴν διανοητικὴν ἐργασίαν, διὰ τῆς ὁποίας ἀποδίδει ὁ νοῦς εἶδός τι τοῦ εἶναι (κατηγορούμενον, ἰδιότητα, ἐνέργειαν ἢ πάθος τι) εἴς τι ἀντικείμενον ὡς εἰς οὐσίαν (ὑποκείμενον) καὶ ἑπομένως ὁρίζει τίς ἡ πρὸς ἄλληλα σχέσις καὶ ἀναφορὰ ἀμφοτέρων, διὰ τοῦτο ἐξετάζονται ἐν ταῖς κρίσεσι τὰ ἑπόμενα ἐρωτήματα,

---

*) Καθ' ἑαυτὰς αἱ ἔννοιαι δὲν εἶναι γνώσεις, ἀλλὰ μόνον στοιχεῖα γνώσεων· συνιστῶσι δὲ τὰς γνώσεις ὅταν κατὰ τὰς διαφόρους αὐτῶν λογικὰς σχέσεις συμπλέκωνται πρὸς ἀλλήλας ὑπὸ τοῦ νοὸς, τοῦ ἀποδίδοντος αὐταῖς τὰ οἰκεῖα καὶ χωρίζοντος ἀπ' αὐτῶν τὰ ἀλλότρια.

Ἐν οἷς καὶ τὸ ψεῦδος καὶ τὸ ἀληθές, σύνθεσίς τις ἤδη νοημάτων ὥς περ ἓν ὄντων. (Αρ. περὶ ψυχ. III. 6.) — Περὶ γὰρ σύνθεσιν καὶ διαίρεσίν ἐστι τὸ ψεῦδος καὶ τὸ ἀληθές· τὰ οὖν ὀνόματα αὐτὰ καὶ τὰ ῥήματα ἔοικε τῷ ἄνευ συνθέσεως καὶ διαιρέσεως νοήματι, οἷον τὸ ἄνθρωπος ἢ τὸ λευκόν, ὅταν μὴ προστεθῇ τι· οὔτε γὰρ ψεῦδος, οὔτε ἀληθές πω· (Περὶ Ἑρμην. I) ὥστε ἀληθεύει μὲν ὁ τὸ διῃρημένον οἰόμενος διῃρῆσθαι, καὶ τὸ συγκείμενον συγκεῖσθαι, ἔψευσται δὲ ὁ ἐναντίως ἔχων ἢ τὰ πράγματα. — — Ἔστι δὲ λόγος ἅπας μὲν σημαντικός — — ἀποφαντικὸς δὲ οὐ πᾶς· ἀλλ' ἐν ᾧ τὸ ἀληθεύειν ἢ ψεύδεσθαι ὑπάρχει. (Περὶ Ἑρμ.. 4).

1) Ποία τις εἶναι *ἡ* ***κατὰ βάθος*** σχέσις τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου πρὸς ἄλληλα; — (Ποιὸν τῆς Κρίσεως).

2) Ποία τις εἶναι *ἡ* ***κατὰ πλάτος*** σχέσις τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου πρὸς ἄλληλα; (Ποσὸν τῆς Κρίσεως).

3) Ποίῳ τινὶ τρόπῳ ὁ νοῦς ἀναφέρει τὸ κατηγορούμενον εἰς τὸ ὑποκείμενον; (Ἀναφορὰ τῆς κρίσεως).

4) Ποίῳ τινὶ τρόπῳ ὁ *κρίνων* νοῦς ὁρίζεται ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου τῆς νοήσεως; (Τρόπος τῆς κρίσεως).

Σημ. Τὴν ***ὕλην*** τῆς κρίσεως ἀποτελοῦσιν αἱ δύο παραστάσεις τὰς ὁποίας αὕτη συνδέει ἐν τῇ συνειδήσει εἰς μίαν ***ἑνότητα***, καὶ αἱ ὁποῖαι ἐν τῇ γραμματικῇ καλοῦνται ***ὑποκείμενον*** (subjectum) καὶ ***κατηγορούμενον*** (praedicatum). Ὁ τρόπος δὲ καθ' ὃν γίνεται ἡ σύνδεσις καλεῖται ***εἶδος*** τῆς κρίσεως καὶ ἐκφέρεται διὰ τοῦ συνδέσμου ***ἐστὶν*** ἢ οὐκ ***ἔστιν***. Ἡ Λογικὴ ἀσχολεῖται κυρίως περὶ τὸ εἶδος τῶν κρίσεων. Λογικὸν δὲ αὐτῶν διάγραμμα εἶναι

Υ ἐστι Κ.
Υ οὐκ ἔστι Κ.

Ἔνθα Υ σημαίνει τὸ Ὑποκείμενον καὶ Κ τὸ κατηγορούμενον.

1. Ποιόν.

§ 34

Κατὰ μὲν τὸ ποιὸν δύνανται αἱ ἐν τῇ κρίσει εἰς μίαν Ἑνότητα συνδεόμεναι παραστάσεις νὰ ἦναι πρὸς ἀλλήλας ἢ ***σύμφωνοι*** ἢ ***ἀντικείμεναι***. Κατὰ ταῦτα διαιροῦνται λοιπὸν καὶ αἱ κρίσεις

α) εἰς ***καταφατικὰς*** (judicium affirmans), ὅταν ὁ σύνδεσμος καταφάσκῃ τὸ κατηγορούμενον κατὰ τοῦ ὑποκειμένου·

β) εἰς ἀποφατικὰς (jud. negans), ὅταν ὁ σύνδεσμος ἀποφάσκῃ τὸ κατηγορούμενον ἀπὸ τοῦ ὑποκειμένου. *)

Ἐντεῦθεν δῆλον ὅτι ἡ ***ἀπόφασις*** στηρίζεται οὐχὶ ἐπὶ τοῦ κατηγορουμένου, ἀλλ' ἐπὶ τοῦ ***συνδέσμου***, τοῦ δεικνύοντος τὴν πρὸς ἀλλήλας ἀναφορὰν τῶν δύο ἐννοιῶν.

Σημ. Ἐν τῇ κρίσει λοιπὸν δυνατὸν νὰ καταφάσκηταί τι ἢ νὰ ἀποφάσκηται, οὔσης ταυτοχρόνως ἀποφατικῆς καὶ τῆς ἐννοίας εἴτε τοῦ ὑποκειμένου, εἴτε τοῦ κατηγορουμένου. **) Ἐκ τῶν δύο κρίσεων ***ὁ ἄνθρωπος οὐκ ἔστι*** θνητός, καὶ ὁ ἄνθρωπός ἐστιν ***οὐ θνητὸς*** (ἀθάνατος), ἑκατέρα εἶναι λογικῶς διάφορος τῆς ἑτέρας· ὡσαύτως, ὁ Πέτρος ***οὐκ ἐστι*** φρόνιμος, καὶ ὁ Πέτρος ἐστὶν ***οὐ φρόνιμος*** (ἄφρων)· ἡ ***ἀφροσύνη*** ἢ ***τὸ μὴ φρονεῖν*** ἐστι βλαβερόν.

---

*) Ἔστι δὲ εἷς πρῶτος λόγος ἀποφαντικὸς κατάφασις, εἶτα ἀπόφασις· — Κατάφασις δέ ἐστιν ἀπόφανσίς τινος κατά τινος· ἀπόφασις δέ ἐστιν ἀπόφανσίς τινος ἀπό τινος. (Ερμ. 5. 6.)

) Τοιαύτας ἀποφατικὰς ἐννοίας καλεῖ ὁ Ἀριστοτέλης ***ὀνόματα ἀόριστα*· Τὸ δ' οὐκ ἄνθρωπος οὐκ ὄνομα· οὐ μὴν οὐδὲ κεῖται ὄνομα ὅ,τι δεῖ καλεῖν αὐτό· οὔτε γὰρ λόγος οὔτε ἀπόφασίς ἐστιν· ἀλλ' ἔστω ὄνομα ἀόριστον, ὅτι ὁμοίως ἐφ' ὁτουοῦν ὑπάρχει καὶ ὄντος καὶ μὴ ὄντος. (Περὶ Ἑρμ. 2).

Ἔσται πᾶσα κατάφασις καὶ ἀπόφασις ἢ ἐξ ὀνόματος καὶ ῥήματος ἢ ἐξ ἀορίστου ὀνόματος καὶ ῥήματος· ἄνευ δὲ ῥήματος οὐδεμία κατάφασις, οὐδὲ ἀπόφασις. (αὐτ. 10).

§ 35.

Πᾶσα κρίσις πρέπει νὰ ἦναι ἢ ***καταφατικὴ*** ἢ ***ἀποφατική.*** Κατὰ τόν νόμον τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλείσεως τρίτη τις περίπτωσις δὲν δύναται νὰ ὑπάρξῃ.

Σημ. ***Περιοριστικαὶ*** ἢ ἐκ τοῦ ***κατηγορουμένου ἀόριστοι*** καλοῦνται αἱ κρίσεις ἐν ταῖς ὁποίαις ἡ τοῦ κατηγορουμένου ἔννοια περιέχει ἀπόφασιν· ὁ θεός ἐστιν ***ἄπειρος***· ἡ τοῦ ἀνθρώπου ψυχή ἐστιν ***ἀθάνατος.*** Εἶναι δὲ αἱ τοιαῦται κρίσεις καθ' ὕλην μὲν ***ἀποφατικαί, κατ' εἶδος*** δὲ ***καταφατικαί,*** καὶ τούτου ἕνεκα εὐλόγως συναριθμοῦνται μετὰ τῶν καταφατικῶν. Καλοῦσι δέ τινες τῶν λογικευομένων αὐτὰς καὶ ***ἀπειροδυνάμους, ἀπείρους,*** (μᾶλλον, ***ἀορίστους***), καθότι διὰ τοῦ ἀποφατικοῦ κατηγορουμένου τὸ ὑποκείμενον αἴρεται ἀπὸ τῆς ὡρισμένης σφαίρας τῆς ἐννοίας καὶ μετατίθεται εἰς ἀόριστον σφαῖραν πάσης ἄλλης δυνατῆς ἐννοίας, ἀρκεῖ μόνον αὕτη νὰ μὴ ταυτίζηται μετὰ τῆς τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος κατηγορουμένου.

2. Ποσόν.

§ 36.

Ἐπειδὴ τὸ κατηγορούμενον δυνατὸν ν' ἀναφέρηται ἢ ***πρὸς ὅλον τὸ πλάτος*** τοῦ ὑποκειμένου, ἢ μόνον ***πρὸς μέρος αὐτοῦ*** ἢ πρὸς ***ἄτομόν*** τι, διὰ τοῦτο καὶ αἱ κρίσεις, κατὰ πλάτος θεωρούμεναι, δύνανται νὰ ἦναι

α) ***καθόλου*** ἢ ***γενικαὶ*** (judicium universale s: generale) π. χ. ***Πᾶς*** ἄνθρωπός ἐστι θνητός·

β) ***ἐπὶ μέρους*** ἢ ***μερικαὶ*** (jud. particulare s: speciale) π. χ. ***Ἄνθρωποί τινές*** εἰσι πεπαιδευμένοι·

γ) ***ἀτομικαὶ*** (jud. singulare) ***Ἰωσήφ*** ἐστι σώφρων. *)

Σημ. Λογικῶς ἐξεταζόμεναι αἱ ἀτομικαὶ κρίσεις συμπίπτουσι μετὰ τῶν καθόλου, διότι κατ' ἀμφοτέρας τὰς περιπτώσεις τὸ κατηγορούμενον ἀναφέρεται πρὸς τὸ ὅλον πλάτος τῆς τοῦ ὑποκειμένου ἐννοίας, π. χ. ***Σωκράτης ἐστὶν ὁ σοφώτατος Ἕλλην.***

Σημεῖα τοῦ ποσοῦ (signa quantitatis) εἶναι διὰ μὲν τὰς καθόλου κρίσεις οἱ ὅροι ***Πᾶς, ἕκαστος*** (οὐδείς)· διὰ δὲ τὰς μερικάς, ***Πολλοί, τινές, ὀλίγοι*** (οὐ

---

*) Ὁ Ἀριστοτέλης συναριθμεῖ μετὰ τῶν μερικῶν καὶ τὰς ***ἀτομικάς,*** τὰς τελευταίας δὲ ταύτας καλεῖ ἀδιορίστους, ὅταν μὴ προσδιορίζωνται διὰ τοῦ ἄρθρου ἢ δεικτικοῦ τινος ἄλλου ὅρου. Κατ' αὐτὸν αἱ ἀδιόριστοι προτάσεις δὲν ἀποτελοῦσιν ἴδιον λογικὸν τύπον, ἀλλ' ὑπαινίττονται τὴν φυσικὴν ἰδιότητα τοῦ τε νοῦ καὶ τῆς γλώσσης νὰ ἐκφέρωσι πάντοτε ἐννοίας καθολικάς, καὶ ὀφείλουσιν ἑπομένως νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ***λογικὴ παραίνεσις κατὰ τῆς γραμματικῆς ἢ γλωσσικῆς ἀοριστίας***· διότι καὶ ***αὐτὸς ὁ Καλλίας*** (παράδειγμα τοῦ Ἀριστοτέλους), καί τοι κύριον ὄνομα, δύναται νὰ κατηγορῆται κατὰ πολλῶν ἀτόμων.

Τὰ μὲν καθόλου τῶν πραγμάτων, τὰ δὲ καθ' ἕκαστον· λέγω δὲ καθόλου μὲν ὃ ἐπὶ πλειόνων πέφυκε κατηγορεῖσθαι, καθ' ἕκαστον δὲ ὃ μή, — — — — Πρότασις μὲν οὖν ἐστὶ λόγος καταφατικὸς ἢ ἀποφατικός τινος κατά τινος· οὗτος δὲ ἢ καθόλου ἢ ἐν μέρει ἢ ἀδιόριστος· λέγω δὲ καθόλου μὲν τὸ παντὶ ἢ μηδενὶ ὑπάρχειν, ἐν μέρει δὲ τὸ τινὶ ἢ μὴ τινὶ ἢ μὴ παντὶ ὑπάρχειν, ἀδιόριστον δὲ τὸ ὑπάρχειν ἢ μὴ ὑπάρχειν ἄνευ τοῦ καθόλου ἢ κατὰ μέρους (Ανλ: προτ. 1, 1.)

πᾶς) κ. τ. λ. · διὰ δὲ τὰς ἀτομικὰς τὰ κύρια ὀνόματα ἢ τὰ προσηγορικὰ μετά τινος *δεικτικῆς ἀντωνυμίας.*

§ 37.

Κατὰ ποσὸν ἅμα καὶ ποιὸν θεωρούμεναι αἱ κρίσεις λέγονται

α) *καθόλου καταφατικαί*, Πᾶν Υ ἐστὶ Κ. πᾶς ἄνθρωπος θνητός.

β) *ἐπὶ μέρους καταφατικαί*, Μέρος τι τοῦ Υ ἐστὶ Κ· τὶς ἄνθρωπος ἐστὶν εὐσεβής.

γ) *καθόλου ἀποφατικαί*, Οὐδὲν Υ ἐστι Κ, οὐδεὶς ἀναμάρτητος.

δ) *ἐπὶ μέρους ἀποφατικαί*, Οὐ πᾶν Υ ἐστι Κ, ἢ Μέρος τι τοῦ Υ οὐκ ἔστι Κ· οὐ πᾶς ἄνθρωπος σοφός. *)

3. Ἀναφορά.

§ 38.

Ἐξετάξοντες τὸν τρόπον καθ' ὃν ὁ νοῦς ἀναφέρει πρὸς τὸ ὑποκείμενον τὴν ἔννοιαν τοῦ κατηγορουμένου, παρατηροῦμεν ὅτι ἡ ἀναφορὰ αὕτη δύναται νὰ ἦναι *ἀπόλυτος* ἢ *σχετικὴ* ἤ *ἀπροσδιόριστος*. Κατὰ ταῦτα καὶ αἱ κρίσεις διαιροῦνται εἰς *κατηγορικάς, ὑποθετικάς, διαζευκτικάς.*

§ 39.

α. Κρίσις κατηγορική.

Κατηγορικὴ (ἐκ τοῦ κατηγορεῖν – praedicare) καλεῖται ἡ κρίσις, ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ *ἐσωτερικὴ σχέσις* ἢ *σύνθεσις* τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου ἐκφέρεται ἀπολύτως κατὰ τοὺς νόμους τῆς *ταυτότητος* καὶ τῆς *ἀντιφάσεως*, π. χ. ὁ *Θεός ἐστι δίκαιος*· ὁ ἄνθρωπος *οὐκ ἔστιν* ἐντελής.

Σημ. Διὰ τῆς κατηγορικῆς κρίσεως ἐκφράζεται κυρίως τὸ βάθος τῆς τοῦ ὑποκειμένου ἐννοίας, π. χ. ἡ παραβολὴ ἐστι κωνικὴ τις τομή.

§ 40.

β. Κρίσις ὑποθετική.

Ὑποθετικὴ καλεῖται ἡ κρίσις ἐν τῇ ὁποίᾳ ἡ τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου σύνθεσις ἐκφέρεται κατὰ τὸν νόμον τῆς *αἰτιότητος*, προηγουμένης δηλαδὴ ὑποθέσεώς τινος ὡς *λόγου*, π. χ. *εἴ ἐστιν ὁ θεὸς ὂν σοφώτατον, αἱρεῖται τὸ βέλτιστον.*

Σύγκειται δὲ πᾶσα ὑποθετικὴ κρίσις

α) ἐκ τοῦ *ἡγουμένου* ἢ τῆς *ὑποθέσεως*, περιεχούσης τὴν ἔννοιαν τοῦ ὑποκειμένου ὡς *λόγον* (antecedens, hypothesis),

β) ἐκ τοῦ *ἑπομένου* ἢ τῆς *θέσεως*, περιεχούσης τὴν ἔννοιαν τοῦ κατηγορουμένου ὡς *συνέπειαν* (consequens, thesis). Ἀμφότεραι δὲ αὗται αἱ γραμματικαὶ προτάσεις συναποτελοῦσι κατὰ τὰ ἀνωτέρω ῥηθέντα *μίαν μόνην λογικὴν κρίσιν*, τῆς ὁποίας τύποι εἶναι ὁ

---

*) Τῶν κρίσεων τούτων τὴν διαφορὰν ἐδείκνυον οἱ σχολαστικοὶ διὰ τῶν τεσσάρων φωνηέντων A. E. I. O. ἐξ ὧν τὸ A σημαίνει τὴν καθόλου καταφατικὴν, τὸ E τὴν καθόλου ἀποφατικήν, τὸ I τὴν μερικὴν καταφατικήν, καὶ τὸ O τὴν μερικὴν ἀποφατικήν. Ἐλάμβανον δὲ τὸ μὲν A καὶ I ἐκ τῶν δύο πρώτων φωνηέντων τοῦ ῥήματος α (A) ff Irmo, τὸ δὲ E καὶ O ἐκ τοῦ nEgO.

εἰ ἔστι (τίθεται) Η, ἔστι (τίθεται) Ε· (ἔνθα Η σημαίνει τὸ Ἡγούμενον καὶ Ε τὸ Ἑπόμενον).

Σημ. 1. Ἡ οὐσία τῆς ὑποθετικῆς κρίσεως στηρίζεται ἐπὶ τῆς *ἀκολουθίας*, τουτέστιν ἐπὶ τῆς ἀναγκαίας ἀπ' ἀλλήλων ἐξαρτήσεως τῶν δύο τῆς κρίσεως μερῶν, ὡς λόγου καὶ συνεπείας. Τοιαῦται ὑποθετικοὶ κρίσεις ὀφείλουσι νὰ διακρίνωνται ἀπὸ ἄλλων Κρίσεων, αἵτινες ἔχουσι μὲν τὸν αὐτὸν γραμματικὸν τύπον, ἐκφράζουσι δὲ ἀντὶ ἐξαρτήσεως ἁπλῶς σύγχρονόν τι, καὶ οὐδὲν πλέον· ἐκ τῶν δύο λοιπὸν κρίσεων., *ὅταν ἐπανέρχωνται αἱ χελιδόνες, ἄρχεται τὸ ἔαρ, καί, ὅταν καταβαίνῃ τὸ θερμόμετρον, ἐλαττοῦται τῆς ἀτμοσφαίρας ἡ θερμοκρασία*, ἑκατέρα εἶναι διάφορος τῆς ἑτέρας.

Σημ. 2. Συγγενεύουσι δὲ πρὸς ἀλλήλας αἱ κατηγορικαὶ καὶ ὑποθετικαὶ κρίσεις, καθ' ὅσον ἀμφότεραι ἐκφέρουσι τὸ βάθος τοῦ ὑποκειμένου, αἱ μὲν ὡς γενόμενον, αἱ δὲ ὡς γινόμενον· π. χ. *ὁ ἐπιμελούμενος μαθητὴς τιμᾶται, καί, ἐὰν ὁ μαθητὴς ᾖ ἐπιμελής, τιμᾶται· τὸ τριβόμενον ἤλεκτρον ἀναπτύσσει ἠλεκτρισμόν, καί, ἐὰν τρίβηται τὸ ἤλεκτρον, ἀναπτύσσει ἠλεκτρισμόν.*

§ 41.

Κρίσις διαζευκτική.

Διαζευκτικὴ καλεῖται ἡ κρίσις, ἐν ᾗ ἡ τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου σύνθεσις ἐκφέρεται κατὰ τὸν νόμον τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλείσεως, καὶ ἡ ὁποία περιέχει ἑπομένως σειρὰν ἀποκλειόντων ἄλληλα μελῶν (membra disjuncta s. disjunctionis). Ὑπάρχει δὲ ἡ διάζευξις

α) *ἐν τῷ ὑποκειμένῳ*, καὶ τότε πλείονες ὑποκειμένου ἔννοιαι ἀντίκεινται πρὸς μίαν μόνην ἔννοιαν κατηγορουμένου, π. χ. ἢ οἱ Ἕλληνες *ἢ οἱ Ῥωμαῖοί εἰσιν ὁ κράτιστος τῆς ἀρχαιότητος λαός.*

β) ἐν τῷ *κατηγορουμένῳ*, ὅταν τὰ ἀντιδιεζευγμένα μέλη περιέχωνται ἐν αὐτῷ τῷ κατηγορουμένῳ π. χ. τὰ *τρίγωνά εἰσιν ἢ ἰσόπλευρα, ἢ ἰσοσκελῆ, ἢ σκαληνά.*

Σημ. 1. Παρατηρητέον δὲ ὅτι

α) τὰ ἀντιδιεζευγμένα μέλη ὀφείλουσι ν' ἀποκλείωσιν ἄλληλα, τουτέστι νὰ ἦναι ἔννοιαι ἀλλήλαις ἀντικείμεναι· δὲν εἶναι λοιπὸν διαζευκτικὴ ἡ κρίσις, ὁ *Πέτρος ἐστὶν ἢ πλούσιος ἢ ὡραῖος*, διότι τὸ ὑποκείμενον δύναται νὰ ἔχῃ ἀμφότερα ταῦτα τὰ προσόντα.

β) ἡ ἀλήθεια τῆς διαζευκτικῆς προτάσεως ἐξήρτηται ἐκ τῆς *πλήρους* ἀπαριθμήσεως τῶν ἀντιδιεζευγμένων μελῶν, τὰ ὁποῖα ὀφείλουσιν ἀθρόα νὰ συναποτελῶσιν *Ὅλον πλῆρες καὶ τέλειον*· ψευδὴς ἄρα ἡ κρίσις *ἡ γωνία αὕτη ἐστὶν ἢ ὀρθὴ ἢ ἀμβλεῖα.*

γ) γραμματικὸν σημεῖον τῆς διεζευγμένης προτάσεως εἶναι οἱ σύνδεσμοι ἢ — ἤ.

Σημ. 2. Ἡ διαζευκτικὴ κρίσις ἀναλύει τὸ *πλάτος* τῆς ἐννοίας, ἡ δὲ κατηγορικὴ καὶ ἡ ὑποθετικὴ τὸ *βάθος* αὐτῆς.

Σημ. 3. Κρίσις *ὑποθετικὴ ἅμα καὶ διαζευκτικὴ* (σὺν ὑποθέσει διαζευκτικὴ ἢ μικτή) δὲν ἔχει ἴδιον λογικὸν τύπον, διότι τὸ ἐν αὐτῇ οὐσιωδέστερον εἶναι ἡ *διάζευξις*. Ἡ κρίσις π. χ. *εἰ μὴ ἦν ἡ γῆ πλανήτης, ἦν ἂν ἀπλανὴς ἢ κομήτης*, ἰσοδυναμεῖ πρὸς τήν, *Ἡ γῆ ἐστιν ἢ πλανήτης, ἢ ἀπλανὴς, ἢ κομήτης.*

§ 42.

Παράρτημα. Κρίσις διαιρετική.

Τῶν διαζευκτικῶν κρίσεων διάφοροι εἶναι αἱ ***διαιρετικαὶ ἢ μεριστικαί***, ἐν ταῖς ὁποίαις πρὸς μίαν ἔννοιαν γένους ἀντιτίθενται τὰ αὐτῆς εἴδη ὡς κατηγορούμενα, π. χ. ***Τὰ ζῶά εἰσι μέρος ἄῤῥενα, μέρος θήλεα· τὰ σχήματά εἰσι τὰ μὲν τρίγωνα, τὰ δὲ τετράγωνα, τὰ δὲ πολύγωνα,*** τὰ ***δὲ κύκλοι*** κτλ. ***φυτά τε καὶ ζῶα εἰσὶ ζῶσαι οὐσίαι.***

Ἡ διαιρετικὴ κρίσις ὁμοιάζει πρὸς τὴν διαζευκτικὴν ἐν μέρει μόνον, δηλ: *κατὰ τύπον*, οὐσιωδῶς ὅμως διαφέρει αὐτῆς, διότι ἐν μὲν τῇ *διαιρετικῇ* τὰ κατηγορούμενα (ὡς ὁμοταγεῖς ἔννοιαι), ἀποκλείουσιν ἐπίσης ἄλληλα, συγκατηγοροῦνται ὅμως ταυτοχρόνως ἅπαντα κατὰ τῆς τοῦ ὑποκειμένου ἐννοίας, ἐν ᾧ ἐν τῇ *διαζευκτικῇ* ἀποφάσκονται πάντα πλὴν ἑνὸς, καὶ τούτου ἀορίστου μένοντος. Σημ. Ἡ διαιρετικὴ κρίσις εἶναι κυρίως σύνθετος κρίσις κατηγορική.

4. Τρόπος.

§ 43.

Ἀνασκοποῦντες τὸν τρόπον καθ' ὃν ***αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα*** ὁρίζουσι τὸν κρίνοντα νοῦν, παρατηροῦμεν ὅτι αἱ κρίσεις διαιροῦνται εἰς ***προβληματικὰς ἢ ἐνδεχομένας***, εἰς ***πραγματικὰς ἢ διαβεβαιωτικάς***, καὶ εἰς ***ἀποδεικτικὰς ἢ ἀναγκαίας***, καθ' ὅσον δηλαδὴ ὁ νοῦς ὁρίζεται ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων νὰ θέσῃ τὴν τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου σύνθεσιν ὡς ἁπλῶς ***δυνατήν, ἢ πραγματικήν, ἢ ἀναγκαίαν.*** *)

§ 44.

Προβληματικὴ καλεῖται ἡ κρίσις, ἐν ᾗ ἡ τοῦ κατηγορουμένου πρὸς τὸ ὑποκείμενον ἀναφορὰ ἐκφέρεται ὡς ***δυνατὴ ἢ ἐνδεχομένη*** οὖσα· γραμματικὸς δὲ αὐτῆς τύπος εἶναι τὸ ***ἐνδέχεται*** εἶναι (οὐκ ἐνδέχεται εἶναι). π. χ. ***ἐνδέχεταί τινας τῶν περὶ φιλοσοφίαν ἀσχολουμένων παραλογισμοῖς περιπίπτειν.***

β) ***διαβεβαιωτικὴ*** καλεῖται ἡ κρίσις, ἐν ᾗ ἡ τοῦ κατηγορουμένου πρὸς τὸ ὑποκείμενον ἀναφορὰ ἐκφέρεται ὡς ***πραγματικὴ*** οὖσα, γραμματικὸς αὐτῆς τύπος εἶναι τὸ ἐστὶν (οὐκ ἔστιν)· π. χ. ***ἡ γῆ ἐστι σφαιροειδής.***

γ) ***ἀποδεικτικὴ*** καλεῖται ἡ κρίσις, ἐν ᾗ ἡ τοῦ κατηγορουμένου πρὸς τὸ ὑποκείμενον ἀναφορὰ ἐκφέρεται ὡς ἀναγκαία οὖσα, γραμματικὸς αὐτῆς τύπος εἶναι τὸ ***ἀναγκαίως ἐστὶν*** (οὐ δυνατὸν εἶναι)· π. χ. ***ἀναγκαίως ἐστὶν ὁ Θεὸς δίκαιος· ἀδύνατόν ἐστι τὴν Θείαν Γραφὴν πλάνας ἡμῖν παραδιδόναι.***

B. Σύγκρισις τῶν κρίσεων πρὸς ἀλλήλας.

§ 45.

Σχέσεις τῆς συγκρίσεως.

Παραβάλλοντες τὰς κρίσεις πρὸς ἀλλήλας, τουτέστιν ἐξετάζοντες τὴν κατὰ βάθος ἅμα καὶ πλάτος σχέσιν τῶν ἐν αὐταῖς περιεχομένων ἐννοιῶν, εὑρίσκομεν τῶν κρίσεων

---

*) Πᾶσα πρότασίς ἐστιν ἢ τοῦ ὑπάρχειν ἢ τοῦ ὑπάρχειν ἢ τοῦ ἐξ ἀνάγκης ὑπάρχειν ἢ τοῦ ἐνδέχεσθαι ὑπάρχειν. Ανλ. πρ. 1. 2.

α) τὴν *ταυτότητα καὶ ἑτερότητα ἢ διαφοράν*,
β) τὴν *συμφωνίαν καὶ ἀσυμφωνίαν ἢ ἀντίθεσιν*,
γ) τὴν *συναλληλίαν καὶ ὑπαλληλίαν*,
δ) τὴν *ἐναλλαγὴν ἢ ἀντιστροφήν, καὶ τὴν ἀντιστροφὴν κατ' ἀντίθεσιν.*

1. Ταυτότης καὶ ἑτερότης.

§ 46.

Αἱ αὐταὶ ἢ ταυτόσημοι (jud. identica) λέγονται αἱ κρίσεις αἱ ἔχουσαι τὴν αὐτὴν ὕλην καὶ τὸ αὐτὸ εἶδος. Ἐκφράζουσι δὲ ἀμφότεραι τὸ αὐτὸ μὲν νόημα, ἀλλὰ κατὰ διάφορον γλωσσικὴν φράσιν, καλούμεναι διὰ τοῦτο καὶ ἴσαι ἢ ἰσοδύναμοι (jud. aequipollentia, paria) π. χ. Ὁ Θεός ἐστι παντοδύναμος, καὶ τὸ Ὑπέρτατον Ὄν πάντα δύναται.

Σημ. Αἱ ἰσοδύναμοι κρίσεις δὲν εἶναι ὅμως καὶ ψιλαὶ ταυτολογίαι, διότι ἐκφράζουσι τὸ αὐτὸ μὲν νόημα, ἀλλὰ κατὰ διάφορον σχέσιν καὶ ἀναφοράν. *)

§ 47.

Κρίσεις ***μὴ αἱ αὐταὶ*** οὖσαι λέγονται ***ἕτεραι ἢ διάφοροι*** — (jud. diversa). Ἡ δὲ διαφορὰ αὐτῶν εἶναι ἢ ***ὁλικὴ*** ἢ ***μερική***. Αἱ κρίσεις, αἱ μόνον κατὰ μέρος ἀλλήλων διαφέρουσαι, καλοῦνται *συγγενεῖς* καὶ *ὅμοιαι* (jud. cognata, similia), καθ' ὅσον δηλαδὴ ἔχουσί τι ἀλλήλαις κοινὸν εἴτε καθ' ὕλην, εἴτε κατ' εἶδος, εἴτε κατὰ συναμφότερα.

2. Συμφωνία καὶ Ἀντίθεσις.

§ 48.

Σύμφωνοι (jud. consonantia) λέγονται αἱ κρίσεις αἱ περὶ τοῦ αὐτοῦ μὲν ὑποκειμένου γινόμεναι, ἀλλὰ χωρὶς ν' ἀναιρῇ ἑκατέρα τὴν ἑτέραν· π. χ. ὁ Πέτρος ἐστὶ πτωχός, καὶ ὁ Πέτρος ἐστὶν εὐδαίμων· ἢ τὸ ἄνθος τοῦτό ἐστιν ἐρυθρὸν, καὶ, τὸ ἄνθος τοῦτό ἐστιν εὔοσμον. — Κατὰ ταῦτα στηρίζεται λοιπὸν ἡ συμφωνία ἐπὶ τῆς κατὰ γένος διαφορᾶς τῶν κατηγορουμένων.

Ἐν τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει αἱ κρίσεις λέγονται ***ἀντίθετοι, ἀντικείμεναι, ἀσύμφωνοι*** (jud. opposita, pugnantia inter se).

§ 49.

Ὡς δὲ ἐν ταῖς ἐννοίαις, οὕτω καὶ ἐν ταῖς κρίσεσι δυνατὸν ἡ τοιαύτη ἀντίθεσις νὰ ἦναι διττή, τουτέστιν ***ἀντιφατικὴ*** (ἢ ἀρνητική), καὶ ***ἐναντία*** (ἢ θετική)

Ἀντιφατικῶς ἀντίθετοι καλοῦνται αἱ κρίσεις, ὅταν ἁπλῶς ἡ ἑτέρα αὐτῶν αἴρῃ τὸ ὑπὸ τῆς ἑτέρας τιθέμενον. Συμβαίνει δὲ τοῦτο

1) ἐπὶ ἴσου μὲν ποσοῦ, ἀντιθέτου δὲ ποιοῦ· π. χ. πᾶς ἄνθρώπως ἐστι θνητός, καί, οὐδεὶς ἄνθρωπός ἐστι θνητός·

---

*) Κρίσεις *κατ' εἶδος* ἰσοδύναμοι ἔχουσι τύπους,

Πᾶν Υ ἐστὶ Κ = Οὐδὲν Υ ἐστὶν οὐ Κ.
Τινὰ Υ εἰσὶ Κ = Οὐ πᾶν Υ ἐστὶν οὐ Κ.
Οὐδὲν Υ ἐστὶ Κ = Πᾶν Υ ἐστιν οὐ Κ.
Οὐ πᾶν Υ ἐστι Κ = Τινὰ Υ εἰσὶν οὐ Κ.

Τῶν δὲ *καθ' ὕλην* ἰσοδυνάμων κρίσεων (Α ἐστὶ τὸ ἥμισυ τοῦ Β, καὶ Β ἐστὶ διπλάσιον τοῦ Α) ἡ ἔρευνα δὲν ἀνήκει εἰς τὴν λογικήν.

*

2) ἐπὶ διαφόρου ποσοῦ καὶ ἀντιθέτου ποιοῦ· π. χ. πᾶς ἄνθρωπός ἐστι θνητός, καί, τινὲς ἄνθρωποι οὐκ εἰσὶ θνητοὶ (οὐ πᾶς θνητός) *)

§ 50.

Ἐναντίως ἀντίθετοι καλοῦνται αἱ κρίσεις ἐν ταῖς ὁποίαις μετὰ τῆς αὐτῆς τοῦ ὑποκειμένου ἐννοίας συνδέονται κατηγορούμενα ἐναντίως ἀντίθετα, ὅταν δηλαδὴ τὸ ἕτερον τῶν κατηγορουμένων αἴρῃ μὲν τὸ ἕτερον, συγχρόνως δὲ θέτῃ καί τινα ὁρισμὸν θετικὸν **) π. χ. ὁ τοῖχος οὗτός ἐστι μέλας, καί, ὁ τοῖχος οὗτός ἐστι λευκός.

§ 51.

Ἐκ τῆς (ἐν § 27 ἑρμηνευθείσης) φύσεως τῆς ἀντιθέσεως ἕπεται ὅτι *κρίσεις ἀντιφατικῶς ἀντικείμεναι* δὲν δύνανται μήτε ἀμφότεραι νὰ συναληθεύωσι, μήτε ἀμφότεραι νὰ συμψεύδωνται· ἑπομένως ἐκ τῆς ἀληθείας τῆς μὲν ἕπεται τὸ ψεῦδος τῆς δέ, καὶ τὸ ἀνάπαλιν·

Ἐπίσης, ὅτι *κρίσεις ἐναντίως ἀντικείμεναι*, δὲν δύνανται μὲν ἀμφότεραι νὰ συναληθεύωσι, δύνανται ὅμως ἀμφότεραι νὰ συμψεύδωνται. Ἑπομένως ἐκ τῆς ἀληθείας τῆς μὲν ἕπεται τὸ ψεῦδος τῆς δέ, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ ἀνάπαλιν, τουτέστι ψευδοῦς οὔσης τῆς μιᾶς δὲν ἕπεται τὸ τῆς ἑτέρας ἀληθές. 1)

Σημ. 1) Δύο *ἀντιφατικῶς ἀλλήλαις ἀντικείμεναι* κρίσεις, ἐξ ὧν ἡ μὲν ἀπολύτως καταφάσκει τὸ ὑπὸ τῆς ἑτέρας ἀποφασκόμενον, δὲν παραδέχονται μέσον τινὰ ὅρον (κατὰ τὸν νόμον τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλείσεως). Ἀληθευούσης λοιπὸν τῆς κρίσεως *αὕτη ἡ γραμμή ἐστιν εὐθεῖα*, ψεύδεται ἡ, *αὕτη ἡ γραμμή ἐστιν οὐκ εὐθεῖα* (καμπύλη), ψευδομένης δὲ τῆς πρώτης, ἀληθεύει ἡ δευτέρα. — Τουναντίον ἀληθευούσης τῆς κρίσεως *τοῦτο τὸ μέταλλόν ἐστι χρυσός*, ψεύδεται ἡ ἐναντία *τοῦτο τὸ μέταλλόν ἐστι λευκόχρυσος* (platina)· ψευδομένης ὅμως τῆς πρώτης, δὲν ἀληθεύει ἀκόμη *ἕνεκα τούτου* καὶ ἡ δευτέρα, ὡς μὴ ἐξαντληθείσης ἔτι τῆς ἀντιθέσεως.

Προσθήκη. *Ὑπεναντίως ἀντικείμεναι ἢ ὑπεναντίαι* καλοῦνται αἱ *μερικαὶ* κρίσεις αἱ ἔχουσαι τὴν αὐτὴν μὲν ὕλην, ἀντίθετον δὲ ποιόν. ***) Περὶ τούτων ἰσχύουσι τὰ ἀκόλουθα,

---

*) Ἀντίφασις δὲ ἀντίθεσις ἧς οὐκ ἔστι μεταξὺ καθ' αὑτήν· μόριον δ' ἀνφάσεως τὸ μὲν τὶ κατά τινος κατάφασις, τὸ δὲ τὶ ἀπό τινος ἀπόφασις. (Ανλ. ὕστ. 1. 2). — — Ἀντικεῖσθαι μὲν οὖν κατάφασιν ἀποφάσει λέγω ἀντιφατικῶς τὴν τὸ καθόλου σημαίνουσαν τῷ αὐτῷ ὅτι οὐ καθόλου, οἷον (πᾶς ἄνθρωπος λευκός — οὐ πᾶς ἄνθρωπος λευκός), (Οὐδεὶς ἄνθρωπος λευκός — ἔστι τις ἄνθρωπος λευκός). Ἐναντίως δὲ τὴν τοῦ καθόλου κατάφασιν καὶ τὴν τοῦ καθόλου ἀπόφασιν, οἷον πᾶς ἄνθρωπος λευκός — οὐδεὶς ἄνθρωπος λευκός, διὸ ταύτας μὲν οὐχ οἷόν τε ἅμα ἀληθεῖς εἶναι (Περὶ Ερμ. 7).

**) Οὗτος ὅμως ὁ θετικὸς ὁρισμὸς δὲν δύναται νὰ ἦναι οἱοσδήποτε, ἀλλ' ὀφείλει νὰ ἔχῃ σχέσιν τινὰ πρὸς τὸ ἕτερον κατηγορούμενον· τούτου ἕνεκα θεωρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης ὡς ἐναντίας τὰς πλεῖστον ἀπ' ἀλλήλων διαφερούσας ἐννοίας τοῦ εἴδους, τὰς εἰς τὸ αὐτὸ γένος ὑπαγομένας. «Τὰ πλεῖστον ἀλλήλων διεστηκότα τῶν ἐν τῷ αὐτῷ γένει ἐναντία ὁρίζονται» (Κατηγ, 6).

***) Λέγω δ' ἀντικειμένας εἶναι προτάσεις κατὰ μὲν τὴν λέξιν τέτταρας, οἷον τὸ παντὶ τῷ οὐδενὶ, καὶ τὸ παντὶ τῷ οὐ παντί, καὶ τὸ τινὶ τῷ οὐδενί, καὶ

α) ἀμφότεραι δύνανται νὰ συναληθεύωσι, διότι ἡ αὐτὴ τοῦ ὑποκειμένου ἔννοια δύναται νὰ ὑποτάσσηται εἰς ἀντιθέτους ἐννοίας κατηγορουμένου, π. χ. σώματά τινά εἰσι διαφανῆ, καί, σώματά τινα οὐκ εἰσὶ διαφανῆ. β) δὲν δύνανται ὅμως ἀμφότεραι καὶ νὰ συμψεύδωνται· διότι αἰρομένης τῆς ὑπεναντίας κρίσεως, τίθεται ἡ ἀντιφατικῶς αὐτῇ ἀντικειμένη, π. χ. ψευδοῦς οὔσης τῆς κρίσεως ἄνθρωποί τινές εἰσι τέλειοι, ἀληθεύει ἡ κρίσις, οὐδεὶς ἄνθρωπός ἐστι τέλειος, ἑπομένως καὶ ἡ, ἄνθρωποί τινες οὐκ εἰσὶ τέλειοι. *)

3. Συναλληλία καὶ Ὑπαλληλία.

§ 52

Συγκρίνοντες τὰς κρίσεις κατὰ τὸ πλάτος τῶν ἐν αὐταῖς περιεχομένων νοημάτων, εὑρίσκομεν τὰς σχέσεις τῆς ***Συναλληλίας*** καὶ ***Ὑπαλληλίας***.

Συνάλληλοι καλοῦνται αἱ ἰσοδύναμοι κρίσεις αἱ κατὰ τὸ πλάτος τῶν ἐννοιῶν αὐτῶν ἀμοιβαίως καλυπτόμεναι.

Ὑπάλληλοι καλοῦνται αἱ κρίσεις αἱ τὸ αὐτὸ μὲν ποιόν, διάφορον δὲ ποσὸν ἔχουσαι καὶ πρὸς ἀλλήλας ἑπομένως διακείμεναι ὡς κρίσις γένους (καθόλου) καὶ κρίσις εἴδους (μερική).

Σημ. Ἡ καθόλου κρίσις καλεῖται ***ὑπαλληλοῦσα*** (jud. subalternans), ἡ δὲ μερική, ***ὑπαλληλωτή*** (jud. subalternatum).

§ 53.

Περὶ τῆς ***λογικῆς συναφείας*** τῶν ὑπαλλήλων κρίσεων (judicia subalterna) σημειωτέον ὅτι αὗται ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας ὡς τὸ ***γένος*** καὶ τὰ ***αὐτοῦ εἴδη*** ἢ ὡς ἀνωτέρα καὶ κατωτέρα ἔννοια. Ἐντεῦθεν ἕπεται ὅτι

τὸ τινὶ τῷ οὐ τινί, ***κατ' ἀλήθειαν δὲ τρεῖς***· ***τὸ γὰρ τινὶ τῷ οὐ τινὶ κατὰ τὴν λέξιν ἀντίκειται μόνον*** (ὑπεναντίως = subcontrarie)· τούτων δ' ἐναντίας μὲν τὰς καθόλου, — — τὰς δ' ἄλλας ἀντικειμένας.

*) Τῶν κρίσεων ἡ ἀντίθεσις καὶ ἡ (§§ 52, 53) ὑπαλληλία παριστάνεται ἐκ τῷ ἀκολούθῳ διαγράμματι·

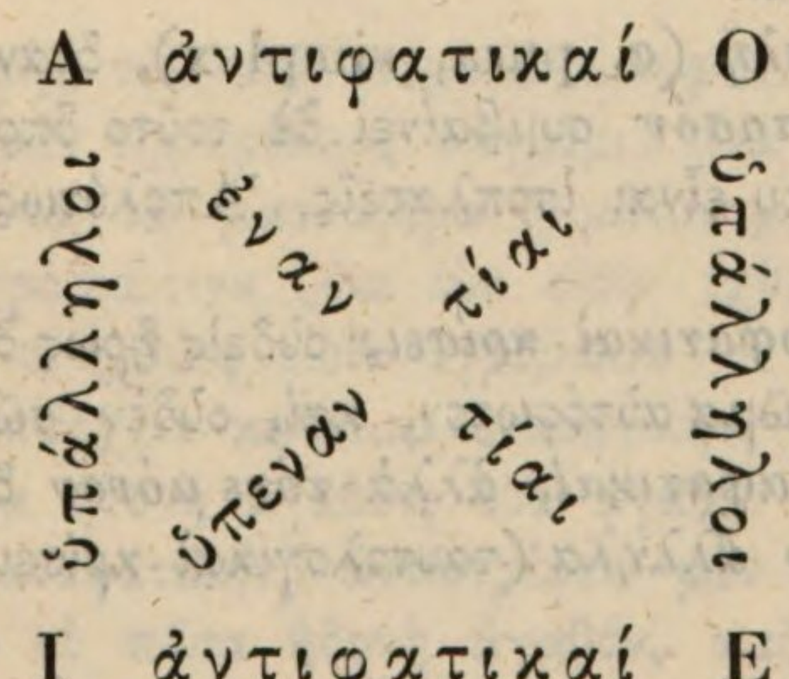

Ἐὰν δὲ φαντασθῶμεν τὴν διαγώνιον ΑΕ καὶ ὡς διάμετρον τοῦ περὶ τὸ τετράγωνον ΑΙΕΟ περιγραφομένου κύκλου, κατανοοῦμεν διατί αἱ ἐναντίαι ἔννοιαι Α καὶ Ε, καλοῦνται συνήθως καὶ ***ἐκ διαμέτρου*** ἢ ***κατὰ διάμετρον*** ἀντικείμεναι. Τῶν τοιούτων δὲ πλείστην ἐποιήσατο χρῆσιν ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τοῖς Ἠθικοῖς Νικομαχείοις.

α) *ἀληθευούσης* τῆς καθόλου κρίσεως, ἀληθεύει καὶ ἡ μερική, 1) ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ ἀνάπαλιν, 2) διότι ἡ μερικὴ ἐμπεριέχεται ἐν τῇ καθόλου, ἡ καθόλου ὅμως δὲν ἐμπεριέχεται ἐν τῇ μερικῇ. Ἐὰν π. χ. ᾖναι ἀληθὴς ἡ κρίσις ὅτι ***πᾶς ἄνθρωπός ἐστιν ἐλευθέρα καὶ λογικὴ οὐσία***, ἀληθεύει καὶ ἡ *ἄνθρωποί τινές εἰσιν* ἐλεύθεραι καὶ λογικαὶ οὐσίαι. Τοὐναντίον, ἀληθευούσης τῆς κρίσεως *ἄνθρωποί τινές εἰσι πεπαιδευμένοι*, δὲν εἶναι τούτου ἕνεκα καὶ καθόλου ἀληθὲς ὅτι *πάντες οἱ ἄνθρωποί εἰσι πεπαιδευμένοι.*

β) *ψευδομένης* τῆς μερικῆς κρίσεως ψεύδεται καὶ ἡ καθόλου, ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀντιστρόφως, διὰ τὸν αὐτὸν λόγον. Ἐὰν π. χ. ᾖναι ψευδὴς ἡ κρίσις *φυτά τινά εἰσι λίθοι*, ψεύδεται καὶ ἡ, *πάντα τὰ φυτά εἰσι* λίθοι. Τοὐναντίον ψευδομένης τῆς κρίσεως, *πάντες οἱ ἄνθρωποί* εἰσιν ἐνάρετοι, δὲν ψεύδεται ἀκόμη ἡ κρίσις *ἄνθρωποί τινές* εἰσιν ἐνάρετοι.

Σημ. 1) ab universali ad particulare valet consequentia. « Ἐκ τοῦ καθόλου συμπεραίνεται τὸ ἐπὶ μέρους.» Ἡ ἀπόδειξις στηρίζεται ἐπὶ τοῦ νόμου τῆς ταυτότητος.

2) a particulari ad universale non valet consequentia. «Ἐκ τοῦ ἐπὶ μέρους οὐ συμπεραίνεται ὀρθῶς τὸ καθόλου·» διότι ἐνταῦθα κατὰ τῆς *ὅλης* σφαίρας ἐννοίας τινὸς κατηγορεῖταί τι, ἀληθεῦον μόνον περί τινος ἢ περί τινων ἐκ τῶν μερῶν αὐτῆς. *)

4. Ἐναλλαγὴ ἢ ἀντιστροφὴ καὶ ἀντιστροφὴ κατ' ἀντίθεσιν.

§ 54.

Ἐναλλαγὴ ἢ ἀντιστροφὴ καλεῖται ἡ τοιαύτη τῶν κρίσεων μεταβολή, καθ' ἣν ἡ τοῦ ὑποκειμένου ἔννοια γίνεται ἔννοια κατηγορουμένου καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Ἡ πρώτη πρότασις, τῆς ὁποίας οἱ ὅροι μετατίθενται, λέγεται *ἀντιστρεπτέα* ἢ *ἀντιστρεφομένη*, ἡ ἑτέρα δέ, ἡ ἐκ τῆς μεταβολῆς γινομένη, *ἀντιστρέφουσα*. Κατὰ δὲ τὴν τῶν ἐννοιῶν μετάθεσιν ταύτην ἡ ποιότης τῶν κρίσεων ἢ σώζεται ἡ αὐτή, ἢ μεταβάλλεται· τὸ πρῶτον καλεῖται ἁπλῶς *ἀντιστροφή* = conversio, τὸ δεύτερον, *ἀντιστροφὴ κατ' ἀντίθεσιν* = contrapositio.

§ 55.

Ἡ ἀντιστροφὴ εἶναι

Α. *καθαρὰ* ἢ *ἁπλῆ* (c. pura, simplex), ὅταν ἐν ἀμφοτέραις ταῖς κρίσεσι ***σώζεται τὸ αὐτὸ ποσόν***· συμβαίνει δὲ τοῦτο ὅπου αἱ ἔννοιαι τοῦ ὑποκειμένου καὶ κατηγορουμένου εἶναι ἰσοπλατεῖς. Ἀπολύτως λοιπὸν ἢ καθαρῶς ἀντιστρέφονται

1) *αἱ καθόλου ἀποφατικαὶ κρίσεις*· οὐδεὶς ἥρως δειλός, καί, οὐδεὶς δειλὸς ἥρως· οὐδεὶς πλανήτης σῶμα αὐτόφωτον, καί, οὐδὲν σῶμα αὐτόφωτον πλανήτης.

2) *αἱ καθόλου καταφατικαί, ἀλλὰ τότε μόνον* ὅταν ὑποκείμενον καὶ κατηγορούμενον καλύπτωσιν ἀλληλα (ταυτολογικαὶ κρίσεις)· ὁ ἄνθρωπός ἐστι λο-

---

*) Μάλιστα δὲ δῆλον ὅτι ἡ καθόλου κυριωτέρα, ὅτι τῶν προτάσεων τὴν μὲν προτέραν ἔχοντες ἴσμεν πως καὶ τὴν ὑστέραν καὶ ἔχομεν δυνάμει, οἷον εἴ τις οἶδεν ὅτι πᾶν τρίγωνον δυσὶν ὀρθαῖς, οἶδέ πως καὶ τὸ ἰσοκελὲς ὅτι δύο ὀρθαῖς, δυνάμει, καὶ εἰ μὴ οἶδε τὸ ἰσοσκελὲς ὅτι τρίγωνον· ὁ δὲ ταύτην ἔχων τὴν πρότασιν (τὴν ἑτέραν) τὸ καθόλου οὐδαμῶς οἶδεν, οὔτε δυνάμει, οὔτε ἐνεργείᾳ.

γικὸν ὂν πεπερασμένον, καί, τὸ πεπερασμένον λογικὸν ὄν ἐστιν ἄνθρωπος· πάντες οἱ ἀπλανεῖς ἀστέρες εἰσὶν ἥλιοι, καὶ πάντες οἱ ἥλιοί εἰσιν ἀπλανεῖς ἀστέρες.

B. *μὴ καθαρὰ ἢ κατὰ συμβεβηκός* (c. per accidens) ὅταν ἀνάγκη νὰ *μεταβληθῇ τὸ ποσόν*· συμβαίνει δὲ τοῦτο

1) *ἐν ἐνείναις ταῖς καθόλου καταφατικαῖς κρίσεσιν*, ἐν ταῖς ὁποίαις ἡ τοῦ κατηγορουμένου ἔννοια ἔχει πλάτος εὐρύτερον τῆς τοῦ ὑποκειμένου· π. χ. πάντες οἱ ἄνθρωποί εἰσιν ὀργανικὰ ὄντα, καί, ὀργανικά τινα ὄντα εἰσὶν ἄνθρωποι·

2) *ἐν ταῖς ἐπὶ μέρους καταφατικαῖς*. π. χ. φυτά τινα εἰσὶ δηλητήρια, καί, δηλητήριά τινα εἰσὶ φυτά. βασιλεῖς τινες ἦσαν φιλόσοφοι, καί, φιλόσοφοί τινες ἦσαν βασιλεῖς (ἔνθα διὰ τῆς προσθήκης τοῦ εἰδικεύοντος ὁρισμοῦ *τινὰ* ἐν τῇ ἀντιστρεφούσῃ συστέλλεται ἡ εὐρυτέρα ἔννοια καὶ περιορίζεται εἰς τὸ πλάτος τῆς στενοτέρας). *)

§ 56.

Ἀντιστροφὴ κατ' ἀντίθεσιν λέγεται ἐκεῖνο τὸ εἶδος τῆς ἐναλλαγῆς διὰ τοῦ ὁποίου τὸ ἀντιφατικῶς ἀντίθετον τῆς τοῦ κατηγορουμένου ἐννοίας γίνεται ὑποκείμενον, καὶ τὸ ἀντιφατικῶς ἀντίθετον τῆς ἐννοίας τοῦ ὑποκειμένου γίνεται κατηγορούμενον· π. χ. πάντα τὰ ῥόδα εἰσὶν ἄνθη, καί, πᾶν τὸ μὴ ἄνθος οὐδὲ ῥόδον ἐστίν· πάντα τὰ πτηνά εἰσι πτερωτά, καί, πᾶν τὸ μὴ πτερωτὸν οὐδὲ πτηνὸν ἐστίν.

§ 57.

Παράρτημα. Περὶ Προτάσεως.

Ἡ διὰ συμπλοκῆς λέξεων ἐκφερομένη κρίσις λέγεται πρότασις (propositio). Αἱ προτάσεις λαμβάνουσι διάφορον ἐπιστημονικὴν ἀξίαν καὶ διαφόρους ὀνομασίας, κατὰ τὴν *ἄμεσον ἢ ἔμμεσον βεβαιότητα* τοῦ ἐν αὐταῖς περιεχομένου, ἤτοι κατὰ τὴν διάφορον σχέσιν τῆς ἀπ' ἀλλήλων ἐξαρτήσεως αὐτῶν.

A. *Ἀρχαὶ* λέγονται αἱ προτάσεις αἱ *ἀμέσως βέβαιαι* οὖσαι καὶ μὴ ἐξ ἄλλων παραγόμεναι· συνιστῶσι δὲ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ τὰς θεμελιώδεις ἀρχὰς ἀπὸ τῶν ὁποίων αὕτη ἀναχωρεῖ, καὶ εἶναι

α) *Ἀξιώματα* (παρὰ τοῦ ἀξιοῦν = ἡγεῖσθαί τι βέβαιον) ἤτοι προτάσεις θεωρητικαὶ ἀναπόδεικτοι, τῶν ὁποίων ἡ βεβαιότης καταφαίνεται ἀμέσως·

---

*) Περὶ ἀντιστροφῆς *τῶν ἐπὶ μέρους ἀποφατικῶν κρίσεων* γενικὸς κανὼν δὲν ὑπάρχει· διότι ἐκ μὲν τῆς κρίσεως «ὑγρόβιά τινα ζῶα οὐκ εἰσὶ μαστοφόρα» μένει ἄγνωστον ἐὰν πάντα τὰ μαστοφόρα ἢ μόνον μέρος αὐτῶν δὲν εἶναι ὑγρόβια· ἡ δὲ κρίσις «ὑγρόβιά τινα ζῶα οὐκ εἰσὶν ἰχθύες» ἀντιστρέφεται μόνον εἰς καθολικήν, «πάντες οἱ ἰχθύες εἰσὶν ὑγρόβιοι.»

Τὴν μὲν ἐν τῷ ὑπάρχειν καθόλου στερητικὴν, ἀνάγκη τοῖς ὅροις ἀντιστρέφειν, οἷον εἰ μηδεμία ἡδονὴ ἀγαθόν, οὐδ' ἀγαθὸν οὐδὲν ἔσται ἡδονή, τὴν δὲ κατηγορικήν (δηλ. καταφατικήν) ἀντιστρέφειν μὲν ἀναγκαῖον, οὐ μὴν καθόλου, ἀλλ' ἐν μέρει, οἷον εἰ πᾶσα ἡδονὴ ἀγαθόν, καὶ ἀγαθόν τι εἶναι ἡδονήν· τῶν δὲ ἐν μέρει τὴν μὲν καταφατικὴν ἀντιστρέφειν ἀνάγκη κατὰ μέρος (εἰ γὰρ ἡδονή τις ἀγαθόν, καὶ ἀγαθόν τι ἔσται ἡδονή), τὴν δὲ στερητικὴν οὐκ ἀναγκαῖον· οὐ γὰρ εἰ ἄνθρωπος μὴ ὑπάρχει τινὶ ζῴῳ, καὶ ζῷον οὐχ ὑπάρχει τινὶ ἀνθρώπῳ. (Ανλ. πρ. 1.1.)

Τὰ μὲν γένη κατὰ τῶν εἰδῶν κατηγορεῖται, τὰ δὲ εἴδη κατὰ τῶν γενῶν οὐκ ἀντιστρέφει. (Κατηγ. c. 5).

β) *Αἰτήματα* (postulata), ἤτοι προτάσεις πρακτικαὶ ἀναπόδεικτοι, τῶν ὁποίων τὸ ἐκτελέσιμον γινώσκεται ἀμέσως. 1)

Β. ***Παράγωγοι*** κρίσεις λέγονται ἐκεῖναι, τῶν ὁποίων τὴν βεβαιότητα διορῶμεν ἐμμέσως, ἤτοι διὰ τῆς ἐξ ἄλλων κρίσεων παραγωγῆς αὐτῶν. Εἶναι δὲ

α) *Θεωρήματα*, ἤτοι προτάσεις θεωρητικαὶ ἀποδεικταί, περιέχουσαι θεωρίαν ἢ θέσιν τινὰ (thesis), τῆς ὁποίας τὸ κῦρος γινώσκεται διὰ τῆς ἀποδείξεως (demonstratio)·

β) *Προβλήματα*, ἤτοι προτάσεις πρακτικαὶ ἀποδεικταί, περιέχουσαι ***ἐρώτησίν*** τινα (quaestio), τῆς ὁποίας ἡ ***λύσις*** (resolutio) ὀφείλει νὰ καταδειχθῇ ἀπὸ *λόγων* ἤδη ἐγνωσμένων.

Αἱ προτάσεις αἱ ἀμέσως ἐξ ἄλλων προτάσεων πηγάζουσαι καὶ μηδεμιᾶς χρήζουσαι περαιτέρω δείξεως, λέγονται ***πορίσματα***, ***ἐπιφοραὶ*** ἢ ***προσθῆκαι*** (consectaria, corollaria)· προτάσεις δὲ τῶν ὁποίων τὸ κῦρος προϋποτίθεται ἄνευ τινὸς *ἀναγκαίως* ὁρίζοντος λόγου, καλοῦνται ***Ὑποθέσεις***. *)

Σημ., 1) Ἡ πρότασις «εὐθεῖά τις γραμμὴ ἐκτείνεται κατὰ μίαν διεύθυνσιν» εἶναι ἀξίωμα· ἡ δὲ πρότασις «εὐθεῖά τις γραμμὴ ***δύναται*** νὰ ἀχθῇ, νὰ μηκυνθῇ ἢ νὰ βραχυνθῇ» λέγεται αἴτημα.

Τμῆμα Δ΄.

Περὶ Διανοήματος.

§ 58.

Ἡ περὶ διανοημάτων θεωρία προτίθεται νὰ ἐρευνήσῃ

α) ***τὴν οὐσίαν τοῦ διανοήματος,***

β) ***τοὺς λογικοὺς αὐτοῦ τύπους τοὺς θεμελιώδεις,*** ἤτοι τὰ διάφορα αὐτοῦ εἴδη, τὰς ἰδιότητας καὶ τοὺς νόμους,

γ) ***τὸν γραμματικὸν τύπον,*** ἤτοι τὴν διὰ λέξεων παράστασιν τῶν διανοημάτων.

Α. Οὐσία του Διανοήματος.

§ 59.

Οὐσιωδῶς συνίσταται τὸ διανοεῖσθαι (ratiocinari) εἰς τὸ ἀνευρίσκειν τὴν ἀμοιβαίαν σχέσιν δύο παραστάσεων διὰ τῆς κοινῆς ἀμφοτέρων ἀναφορᾶς πρός τινα ἢ πρὸς πλείονας ἄλλας· στηρίζεται δὲ ἐπὶ τῆς προτάσεως ὅτι «τὸ ἐπὶ μέρους, ὡς συνέπεια, ἐμπεριέχεται ἐν τῷ καθόλου, ὡς ἐν λόγῳ»

Καλεῖται λοιπὸν διανόημα (ratiocinium, ratiocinatio) ἡ παραγωγὴ κρίσεώς τινος ἐξ ἄλλης κρίσεως διὰ τρίτης τινὸς μεσολαβούσης.

Σημ. Τὸ διανόημα ἐξαγγελλόμενον διὰ λέξεων καλεῖται ***Συλλογισμός***, ἡ δὲ τοῦ διανοεῖσθαι θεωρία, ***Συλλογιστική***. Ὁ Ἀριστοτέλης (Ανλ. πρ. I. 1.) ὁρίζει τὸν συλλογισμὸν οὕτω· «Συλλογισμὸς δέ ἐστι λόγος, ἐν ᾧ τεθέντων τι»νῶν ἕτερόν τι τῶν κειμένων ἐξ ἀνάγκης συμβαίνει τῷ ταῦτα εἶναι.»

---

*) Λῆμμα δὲ καλεῖται ἡ πρότασις, τῆς ὁποίας ἡ ἀπόδειξις ἀπεδόθη ἐν ἄλλῃ ἐπιστημονικῇ πραγματείᾳ, καὶ τὴν ὁποίαν διὰ τοῦτο παραδεχόμεθα ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὡς βεβαίαν.

§ 60.

Συνίσταται λοιπὸν πᾶς συλλογισμὸς *κυρίως* ἐκ τριῶν κρίσεων, λογικὴν πρὸς ἀλλήλας συνάφειαν ἐχουσῶν· ὀφείλει δηλαδὴ ἡ μεσολαβοῦσα κρίσις νὰ περιέχῃ ὁρισμοὺς καὶ εἰς τὰς ἑτέρας δύο ἐπίσης ἀποδιδομένους.

§ 61.

Αἱ τρεῖς οὐσιώδεις κρίσεις εἶναι

α) *ἡ μεσολαβοῦσα κρίσις*, ἡ περιέχουσα *τὸν γενικὸν κανόνα*, ἐφ' οὗ στηρίζονται αἱ ἄλλαι δύο ὡς *εἰδικαὶ περιπτώσεις*· καλεῖται δὲ διὰ τοῦτο *πρότασις μείζων* ἢ *κατ' ἐξοχὴν πρότασις* (propositio major)·

β) ἡ ἐκ ταύτης *ἀμέσως παραγομένη* κρίσις, καλουμένη καὶ *πρότασις ἐλάσσων* (prop. minor) καὶ *πρόσληψις* (assumptio, subsumptio)·

γ) ἡ ἐξ *ἀμφοτέρων* ἤτοι *ἐμμέσως* παραγομένη κρίσις ἥτις καλεῖται καὶ *συμπέρασμα* (conclusio).

Σημ. Μείζων καὶ ἐλάσσων πρότασις συνημμένως λαμβανόμεναι καλοῦνται ἰδίως *προτάσεις*, *προτεινόμενα*, *προκείμεναι*, διότι πρόκεινται τοῦ συμπεράσματος (propositiones praemissae).

§ 62.

Αἱ τρεῖς οὐσιώδεις κρίσεις τοῦ ἁπλοῦ καὶ ἀρχικοῦ τύπου τοῦ διανοεῖσθαι περιέχουσι τρεῖς κυρίας ἐννοίας ἢ *ὅρους* (termini) τοὺς συναποτελοῦντας τὴν *ὕλην* τοῦ συλλογισμοῦ καὶ ἐκ τῶν ὁποίων ἕκαστος ἀναφαίνεται δίς· εἶναι δὲ οἱ ἀκόλουθοι,

α) ὁ *μέσος ὅρος* (terminus medius) ὡς ὑποκείμενον τῆς μείζονος καὶ κατηγορούμενον τῆς ἐλάσσονος·

β) ὁ *μείζων ὅρος* (t. major) ὡς κατηγορούμενον τῆς μείζονος καὶ τοῦ συμπεράσματος·

γ) ὁ *ἐλάσσων ὅρος* (t. minor) ὡς ὑποκείμενον τῆς ἐλάσσονος καὶ τοῦ συμπεράσματος. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι δύο ὅροι καλοῦνται καὶ *ἄκρα*.

Σημ. Σημειοῦνται δὲ συνήθως ὁ μέσος ὅρος διὰ τοῦ **Μ**, ὁ μείζων διὰ τοῦ **Κ**, καὶ ὁ ἐλάσσων διὰ τοῦ **Υ**. Ἁπλοῦς λοιπὸν θεμελιώδης τύπος τοῦ συλλογισμοῦ εἶναι

Μ — Κ
Υ — Μ
Ἄρα Υ — Κ.

π. χ. Πάντες οἱ ἄνθρωποι (**Μ**) ὑπόκεινται εἰς τὸ λανθάνειν (**Κ**),
Ἀλλὰ μὴν οἱ πεπαιδευμένοι (**Υ**) εἰσὶν ἄνθρωποι (**Μ**),
Ἄρα οἱ πεπαιδευμένοι (**Υ**) ὑπόκεινται εἰς τὸ λανθάνειν (**Κ**). *)

---

*) Ὅρον δὲ καλῶ εἰς ὃν διαλύεται ἡ πρότασις, οἷον τό τε κατηγορούμενον καὶ τὸ καθ' οὗ κατηγορεῖται. — — Ὅταν ὅροι τρεῖς οὕτως ἔχωσι πρὸς ἀλλήλους ὥστε τὸν ἔσχατον ἐν ὅλῳ εἶναι τῷ μέσῳ καὶ τὸν μέσον ἐν ὅλῳ τῷ πρώτῳ ἢ εἶναι ἢ μὴ εἶναι, ἀνάγκη τῶν ἄκρων εἶναι συλλογισμὸν τέλειον. — Καλῶ δὲ μέσον μὲν ὃ καὶ αὐτὸ ἐν ἄλλῳ καὶ ἄλλο ἐν τούτῳ ἐστὶν, ὃ καὶ τῇ θέσει γίνεται μέσον· ἄκρα δὲ τὸ αὐτό τε ἐν ἄλλῳ ὂν καὶ ἐν ᾧ ἄλλο ἐστίν. Εἰ γὰρ **Α** (**Κ**) κατὰ παντὸς τοῦ **Β** (**Μ**) καὶ τὸ **Β** (**Μ**) κατὰ παντὸς τοῦ **Γ** (**Υ**), ἀνάγκη τὸ **Α** (**Κ**) κατὰ παντὸς τοῦ **Γ** (**Υ**) κατηγορεῖσθαι. Ανλ. πρ. 1. 4

§ 63.

Ὁ τύπος τοῦ συλλογισμοῦ προσδιορίζεται διὰ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἀπὸ τῶν προκειμένων προτάσεων παράγεται ἡ συνέπεια. Ἐπειδὴ δὲ τοῦτο δύναται νὰ γίνῃ ποικιλαχῶς, ὑπάρχουσιν ἑπομένως διάφοροι τύποι τοῦ συλλογίζεσθαι ἤτοι διάφορα *εἴδη* συλλογισμῶν.

B. Εἴδη Συλλογισμῶν.

§ 64.

Ἐπειδὴ πάσης διανοητικῆς ἐργασίας ὁ τύπος δύναται νὰ ὁρισθῇ διὰ μόνων τῶν ἀρχικῶν τοῦ διανοεῖσθαι νόμων, διὰ τοῦτο τρεῖς μόνον εἶναι καὶ οἱ ἀρχικοὶ τύποι τοῦ συλλογισμοῦ, τουτέστιν

α) ὁ ***κατηγορικός***, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξάγεται ἀπὸ τῶν προκειμένων τὸ συμπέρασμα κατὰ τοὺς νόμους τῆς ταυτότητος καὶ τῆς ἀντιφάσεως·

β) ὁ ***ὑποθετικός***, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξάγεται ἀπὸ τῶν προκειμένων τὸ συμπέρασμα κατὰ τὸν νόμον τοῦ λόγου καὶ τῆς συνεπείας·

γ) ὁ ***διαζευκτικός***, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα κατὰ τὸν νόμον τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλείσεως.

Λογικῶς λοιπὸν ὑπάρχουσι ***τρία μόνον ἀρχικὰ εἴδη*** συλλογισμῶν, ***κατηγορικόν, ὑποθετικόν, διαζευκτικόν.***

Σημ. Ἄλλαι συλλογισμῶν διαιρέσεις δὲν πηγάζουσιν ἐξ αὐτῆς τῆς φύσεως τοῦ συλλογίζεσθαι, ἀλλ' ὑπαινίττονται ἁπλῶς τὴν πολύτροπον γλωσσικὴν παράστασιν τῶν συλλογισμῶν.

1. Κατηγορικὸς Συλλογισμός.

§ 65.

Κατηγορικὸς καλεῖται ὁ συλλογισμός, οὗ τινος ὁ τύπος �ρίζεται διὰ τῶν λογικῶν ἀξιωμάτων τῆς ταυτότητος καὶ τῆς ἀντιφάσεως· περιέχει δὲ ἐν τῇ *μείζονι* κρίσιν κατηγορικήν, τῆς ὁποίας τὸ ὑποκείμενον, ὡς μεσολαβοῦσα ἔννοια, ὁρίζει τὰ λοιπὰ μέλη τοῦ συλλογισμοῦ.

§ 66.

Ὡς ἡ κατηγορικὴ κρίσις εἶναι τὸ θεμέλιον παντὸς ἄλλου τύπου τῶν κρίσεων, οὕτω ὁ κατηγορικὸς συλλογισμὸς εἶναι ἡ βάσις παντὸς ἄλλου τύπου τοῦ συλλογίζεσθαι. Ὁ ἐν § 62 διαγραφεὶς ἀρχικὸς τύπος τοῦ συλλογίζεσθαι εἶναι ὁ κανονικὸς τύπος καὶ τοῦ κατηγορικοῦ συλλογισμοῦ.

§ 67.

Κανὼν θεμελιώδης τοῦ κατηγορικοῦ συλλογισμοῦ εἶναι· «Ἐπειδὴ κατη»γορούμενόν τι ἰσχύει περὶ τοῦ ὅλου, ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ καθ' ἕκαστα, καὶ ἐ»πειδὴ κατηγορούμενόν τι διαμάχεται πρὸς τὸ ὅλον, διαμάχεται καὶ πρὸς τὸ καθ' »ἕκαστα.» *)

Ἐκ τούτου δὲ ἕπεται ὅτι ἐν τῷ κατηγορικῷ συλλογισμῷ διαμορφοῦται τὸ συμπέρασμα καταφατικῶς τε ἢ θετικῶς (θέσει, τρόπῳ τιθέντι = modo ponente) καὶ ἀποφατικῶς ἢ ἀρνητικῶς (ἄρσει, τρόπῳ αἴροντι = modo tollente).

Σημ. Τὸν ἀνωτέρω κανόνα πολλαχῶς ἐξέφραζον ἄλλοτε οἱ λογικευόμενοι· π. χ. «τὸ τοῦ γνωρίσματος γνώρισμα καὶ τοῦ πράγματός ἐστι γνώρισμα = nota notae est nota rei» καὶ «τὸ τῷ γνωρίσματι διαμαχόμενον γνώρισμα διαμά-

*) Ὅσα κατὰ τοῦ κατηγορουμένου λέγεται, πάντα καὶ κατὰ τοῦ ὑποκειμένου ῥηθήσεται (Κατηγ. c. 5.)

χεται καὶ τῷ πράγματι = nota repugnans notae repugnat rei» ὅταν δηλαδὴ Κ ἦναι γνώρισμα τινὸς (τοῦ Μ), τοῦτο δὲ πάλιν ἦναι γνώρισμα ἄλλου τινὸς (οὐσίας ἢ ὑποκειμένου) Υ, τότε τὸ Κ εἶναι γνώρισμα καὶ τοῦ Υ, — καὶ τὸ ἀνάπαλιν. — «Κατηγορούμενον κατηγορουμένου ἐστὶ καὶ τοῦ ὑποκειμένου κατηγορούμενον = praedicatum praedicati est etiam praedicatum subjecti.» Τοιοῦτο εἶναι καὶ *τὸ κατὰ παντὸς καὶ τὸ κατὰ μηδενὸς* κατηγορεῖσθαι *) = dictum de omni et nullo, ἤτοι «τὸ κατὰ παντὸς ἀληθεῦον, ἀληθεύει καὶ περί τινων καὶ τῶν καθ' ἕκαστα, τὸ δὲ κατὰ μηδενὸς ἀληθεῦον οὐδὲ περί τινων οὐδὲ περὶ τῶν καθ' ἕκαστα ἀληθεύει = quidquid valet de omni, valet etiam de quibusdam et singulis ; quidquid de nulla valet, nec de quibusdam nec de siugulis valet.» Τὸ περὶ γένους ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ εἴδους, τὸ δὲ τῷ γένει ἀντιμαχόμενον, ἀντιμάχεται καὶ τῷ εἴδει = quidquid valet de genere, valet etiam de specie ; quidquid repugnat generi, repugnat etiam speciei.»

§ 68.

Ἐκ τῶν ἤδη ῥηθέντων ἐξάγονται οἱ ἑπόμενοι ἰδιαίτεροι κανόνες περὶ κατηγορικοῦ συλλογισμοῦ·

α) *Ὁ κατηγορικὸς συλλογισμὸς δὲν δύναται νὰ ἔχῃ οὔτε πλειοτέρας οὔτε ὀλιγωτέρας τῶν τριῶν ἐννοιῶν* ἢ ὅρων (ΜΚΥ), διότι τὸ οὐσιῶδες αὐτοῦ συνίσταται κυρίως εἰς τὸ προσδιορίζειν δύο ἐννοίας διὰ τρίτης τινὸς μεσολαβούσης. **) Ὀφείλει ἑπομένως νὰ περιέχῃ *ἕνα* μόνον μέσον ὅρον ἤτοι *ἕνα* μόνον γενικὸν κανόνα, διότι ἄλλως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπαχθῇ ἡ πρόσληψις. Τοῦ κανόνος τούτου ἡ παράβασις λέγεται *ὅρων τετράς* = quaternio terminorum, π.χ.

Πάντα τὰ πάθη ἐστὶν ἀπορρίπτεα,
Πάντες οἱ ἄνθρωποι εἰσιν ἱκανοὶ ἀσκεῖν ἀρετήν,
Ἄρα;

Σημ. Ἄλλως τε δυνατὸν ἐν τῷ κατηγορικῷ συλλογισμῷ νὰ ὑπάρχωσι *κατὰ τὸ φαινόμενον* πλείονες τῶν τριῶν ἐννοιῶν, διόο πολλάκις αἱ ἔννοιαι ἐκφέρονται διὰ περιγραφῆς ἢ δι' ὁλοκλήρων προτάσεων· ὡς *ὅρος* ὅμως ὀφείλει νὰ θεωρῆται ἐκείνη μόνον ἡ ἔννοια, ἥτις καθ' ἑαυτὴν ἢ μετ' ἄλλης τινὸς συνδεομένη ἀποτελεῖ ἓν καὶ μόνον συστατικὸν μέλος τοῦ συλλογισμοῦ.

§ 69.

β) *Ὁ μέσος ὅρος δὲν δύναται ἐν ἀμφοτέραις ταῖς προκειμέναις νὰ ἦναι μερικός, ἀλλ' ὀφείλει ἐν τῇ μείζονι νὰ τίθηται καθόλου·* διότι ἐὰν ἡ μείζων πρότασις ἦτο κρίσις ἐπὶ μέρους, οὐδεμίαν τότε εἴχομεν λογικὴν βεβαιότητα ἐὰν τὸ ἐν τῇ ἐλάσσονι προσλαμβανόμενον περιέχεται ἢ μὴ ἐν ταῖς μερικότησι ταῖς τιθεμέναις διὰ μείζονος. ***)

---

*) Τὸ δὲ *ἓν ὅλῳ εἶναι ἕτερον ἑτέρῳ καὶ τὸ κατὰ παντὸς κατηγορεῖσθαι θατέρου θάτερον ταὐτὸν ἐστίν·* λέγομεν δὲ τὸ κατὰ παντὸς κατηγορεῖσθαι ὅταν μηδὲν ᾖ λαβεῖν τῶν τοῦ ὑποκειμένου, καθ' οὗ θάτερον οὐ λεχθήσεται· καὶ τὸ κατὰ μηδενός ὡσαύτως Ανλ. πρ· 1. 1.

**) Δῆλον δὲ καὶ ὅτι πᾶσα ἀπόδειξις (συλλογισμὸς) ἔσται διὰ τριῶν ὅρων καὶ οὐ πλειόνων. — — Τούτου δ' ὄντος φανεροῦ, δῆλον ὡς ἐκ δύο προτάσεων καὶ οὐ πλειόνων, οἱ γὰρ τρεῖς ὅροι δύο προτάσεις, (Ανλ. πρ. 1. 25).

***) Ἐν ἅπαντι συλλογισμῷ δεῖ κατηγορικόν τινα τῶν ὅρων εἶναι καὶ τὸ

π. χ. Τινὲς ἄνθρωποί εἰσι βασιλεῖς,
Ἀλλὰ μὴν ὁ Πέτρος ἐστὶν ἄνθρωπος,
Ἄρα ὁ Πέτρος βασιλεύς.

Σημ. Ὑλικῶς ὅμως ἐνδέχεται τὸ συμπέρασμα νὰ ἀληθεύῃ· π. χ.
Φυτά τινά εἰσι δηλητήρια,
Ὁ στρύχνος (belladonna) ἐστὶ φυτόν,
Ἄρα ὁ στρύχνος δηλητήριον·

Ἐπειδὴ ὅμως τὸ συμπέρασμα δὲν ἐξάγεται ἐκ τῶν προκειμένων, εἶναι διὰ τοῦτο λογικῶς ψευδές.

§ 70.

γ) *Δὲν δύνανται ἀμφότεραι αἱ προκείμεναι νὰ ἦναι ἀποφατικαί·* διότι ἐξ ἁπλῆς ἀποφάσεως οὐδὲν ἕπεται συμπέρασμα. Ἐνδέχεται λοιπὸν νὰ ἦναι ἡ μείζων κατὰ τὸ ποιὸν καταφατικὴ ἢ ἀποφατική· ἀλλ' ἡ ἐλάσσων ὀφείλει νὰ ἦναι καταφατική· διότι ἡ ἐλάσσων ὀφείλει νὰ προσλαμβάνῃ τι ὑπὸ τὴν μείζονα, νὰ ἐκφράζῃ δηλαδὴ ὅτι μερικόν τι ἐμπεριέχεται ἐν τῷ αὐτοῦ καθόλου· ἡ ἀπόφασις ὅμως ἤθελεν ἐκφράζει τὸ ἐναντίον, ὅτι δηλ. τὸ Υ δὲν κεῖται διόλου ἐν τῷ πλάτει τοῦ Μ· π. χ.

Τὰ φυτὰ οὐκ εἰσὶ ζῶα,
Τὰ πτηνὰ οὐκ εἰσὶ φυτά,
Ἄρα τὰ πτηνὰ οὐκ εἰσὶ ζῶα.

Σημ. Οἱ ἐν §§ 69 καὶ 70 κανόνες ἐκφέρονται καὶ οὕτως· ἐκ μόνον μερικῶν καὶ ἀποφατικῶν προτάσεων οὐδὲν ἕπεται = ex propositionibus mere particularibus et negantibus nil sequitur. *)

§ 71.

δ) Ἐπειδὴ τὸ συμπέρασμα ἔχει ὑποκείμενον μὲν τὸ τῆς ἐλάσσονος, κατηγορούμενον δὲ τὸ τῆς μείζονος, συμμορφοῦται διὰ τοῦτο τὸ μὲν ποσὸν τοῦ συμπεράσματος πρὸς τὸ ποσὸν τῆς ἐλάσσονος, τὸ δὲν ποιὸν αὐτοῦ πρὸς τὸ τῆς μείζονος. Τὸ συμπέρασμα λοιπὸν εἶναι καταφατικὸν ἢ ἀποφατικὸν καθὼς καὶ ἡ μείζων, καθόλου δὲ ἢ ἐπὶ μέρους ὡς ἡ ἐλάσσων.

Σημ. Ὁ ἀνωτέρω κανὼν ἐκφέρεται ὑπὸ τῶν ἀρχαιοτέρων λογικευομένων οὕτω· Τὸ συμπέρασμα ἀκολουθεῖ τὸ μέρος τὸ ἀσθενέστερον (τὴν μερικότητα) καὶ τὸ χεῖρον (τὴν ἄρνησιν) = conclusio sequitur partem debiliorem et deteriorem. **) Ὡς λάθη λοιπὸν θεωρητέον

καθόλου ὑπάρχειν· ἄνευ γὰρ τοῦ καθόλου ἢ οὐκ ἔστι συλλογισμὸς ἢ οὐ πρὸς τὸ κείμενον ἢ τὸ ἐξ ἀρχῆς αἰτήσεται (vel non erit syllogismus, vel non pertinebit ad rem propositam vel petetur, quod ab initio qaaesitum est), Ανλ. πρ. 1. 23.

*) Ὅταν μὲν γὰρ ἀμφότεροι οἱ ὅροι ὦσι κατηγορικοὶ (= καταφατικοί), ἔσται συλλογισμός, ὅτι τινὶ ὑπάρχει τὸ ἄκρον τῷ ἄκρῳ, *ὅταν δὲ στερητικοί, οὐκ ἔσται.* (Ανλ. πρ. 1. 6.)

**) Τὸ συμπέρασμα ἀκολουθεῖ τὸ μέρος τὸ ἀσθενέστερον καὶ τὸ χεῖρον οὐχὶ μόνον κατὰ τὸ ποσὸν καὶ τὸ ποιόν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸν *τρόπον*·

Δῆλον δὲ καὶ ὅτι ἐν ἅπαντι συλλογισμῷ ἢ ἀμφοτέρας ἢ τὴν ἑτέραν

α) ὅταν ἐν τῷ συμπεράσματι περιέχηταί τι πλειότερον ἢ ὀλιγώτερον τοῦ ἐν ταῖς προκειμέναις (nec plus nec minus sit in conclusione quam in praemissis). Τὸ πρῶτον συμβαίνει αὐξανομένης ἢ ἐπιτεινομένης τῆς μείζονος· π. χ.

Ὁ τεχνίτης ἐστὶν ἄξιος σεβασμοῦ,
Ὁ ζωγράφος οὗτος ἐστὶ τεχνίτης,
Ἄρα ἐστὶν ἄξιος *παντὸς* σεβασμοῦ.

Τὸ δεύτερον συμβαίνει μειουμένης τῆς μείζονος· π. χ.

Πᾶσα γενναία πρᾶξις γίνεται παραίτιος ἡσύχου συνειδότος καὶ ἐσωτερικοῦ σεβασμοῦ τῷ πράττοντι,
Ἡ πρᾶξις αὕτη ἐστὶ γενναία,
Ἄρα γίνεται παραίτιος ἡσύχου συνειδότος.

β) ὅταν τὸ συμπέρασμα περιέχῃ τὸν μέσον ὅρον, ὅπερ ἀσυγχώρητον· π. χ.

Πᾶς ἀγαθὸς τεχνίτης ἐστὶν ἄξιος σεβασμοῦ,
Ὁ Πέτρος ἐστὶν ἀγαθὸς τεχνίτης,
Ἄρα ἐστὶ καὶ ἀγαθὸς καὶ ἄξιος σεβασμοῦ.

§ 72.

ε) οἱ γλωσσικοὶ ὅροι ὀφείλουσιν ἀείποτε νὰ λαμβάνωνται κατὰ τὴν αὐτὴν σημασίαν· ἄλλως γεννᾶται διλογία (dilogia) καὶ ὁ συλλογισμὸς εἶναι ἀκατάλληλος, ὡς περιέχων τετράδα ὅρων (quaternio terminorum).

Σημ. Τοιοῦτοι παραλογισμοὶ καλοῦνται *σοφίσματα ἀμφιβολίας* (sophismata amphiboliae), *) *ἀπάτης* (fallaciae), τετράποδες (quadrupedes) καὶ ἀλωπέκια (vulpeculae). Ἐνταῦθα ἀνήκει «τὸ συμπέρασμα ἐκ τοῦ ἁπλῶς λεγομένου πρὸς τὸ κατά τι λεγόμενον = conclusio a dicto simpliciter ad dictum secundum quid„ ὅταν τις ἔννοια δηλαδὴ ἐκλαμβάνηται ὁτὲ μὲν καθόλου, ὁτὲ δὲ μετά τινος περιορισμοῦ· π. χ.

Πᾶν πνεῦμα ἐστὶ πρόσωπον (διανοητικὸν καὶ θελητικόν),
Τὸ οἰνόπνευμά ἐστι πνεῦμα,
Ἄρα τὸ οἰνόπνευμά ἐστι πρόσωπον.

Τὰ ζῶα ἐστὶν ἄμοιρα λόγου,
Οἱ ἄνθρωποι εἰσὶ ζῶα,
Ἄρα οἱ ἄνθρωποί εἰσιν ἄμοιροι λόγου.

Πᾶν ὃν ἐστὶ γένους οὐδετέρου,
Ἡ γυνή ἐστιν ὄν,
Ἄρα γένους οὐδετέρου.

Ἐκ δύο ἀλλήλαις ἀντιφασκουσῶν ἐννοιῶν, ἡ ἑτέρα ἀληθεύει,
Πᾶν ψεῦδος ἐστὶν ἡ ἑτέρα δύο ἀντιφασκουσῶν ἀλλήλαις ἐννοιῶν,
Ἄρα πᾶν ψεῦδος ἀληθεύει.

πρότασιν ὁμοίαν ἀνάγκη γίνεσθαι τῷ συμπεράσματι· λέγω δ' οὐ μόνον τῷ καταφατικὴν εἶναι ἢ στερητικήν, ἀλλὰ καὶ τῷ ἀναγκαίαν, ἢ ὑπάρχουσαν ἢ ἐνδεχομένην.

*) §§ 158, 159.

§ 73.

Σχήματα συλλογισμῶν.

Ὁ ἐν τοῖς ἀνωτέρω διαγραφεὶς θεμελιώδης τύπος τοῦ κατηγορικοῦ συλλογισμοῦ δύναται νὰ μεταβληθῇ πολυειδῶς διὰ τῆς ἐν ταῖς προκειμέναις προτάσεσι διαφόρου θέσεως τοῦ μέσου ὅσου πρὸς τοὺς δύο ὅρους τοῦ συμπεράσματος· ἐκ τούτου δὲ παράγονται διάφορα δευτερεύοντα εἴδη ἢ *σχήματα* (figurae) τοῦ συλλογισμοῦ.

Αἱ διάφοροι δυναταὶ θέσεις τοῦ μέσου ὅρου πρὸς τὰς λοιπὰς ἐννοίας ἢ ὅρους εἶναι οἱ ἀκόλουθοι· ὁ μέσος ὅρος

α) *ὑπόκειται ἐν τῇ μείζονι καὶ κατηγορεῖται ἐν τῇ ἐλάσσονι·*
β) *κατηγορεῖται ἔν τε τῇ μείζονι καὶ τῇ ἐλάσσονι·*
γ) *ὑπόκειται ἔν τε τῇ μείζονι καὶ τῇ ἐλάσσονι·*
δ) *κατηγορεῖται ἐν τῇ μείζονι καὶ ὑπόκειται ἐν τῇ ἐλάσσονι.*

Ἐντεῦθεν παράγονται τὰ ἑπόμενα τέσσαρα συλλογιστικὰ σχήματα,

1.	2.	3.	4.
M : K	K : M	M : K	K : M
Υ : M	Υ : M	M : Υ	M : Υ
Υ : K	Υ : K	Υ : K	Υ : K. *)

Παραδείγματα

εἰς 1. Πᾶσα ἀρετὴ (M) ἀξιέπαινος (K),
Ἀλλὰ μὴν ἡ δικαιοσύνη (Υ) ἀρετή (M)
Ἄρα ἡ δικαιοσύνη (Υ) ἀξιέπαινος (K).

εἰς 2. Πᾶς ὄνος τετράπους,
Οὐδεὶς ὄρνις τετράπους,
Ἄρα οὐδεὶς ὄρνις ὄνος.

εἰς 3. Οὐδεὶς κύκλος εὐθύγραμμος,
Πᾶς κύκλος σχῆμα,
Ἄρα οὐ πᾶν σχῆμα εὐθύγραμμον.

εἰς 4. Πᾶς κύων ὑλακτεῖ,
Οὐδὲν ὑλακτοῦν λογικόν,
Ἄρα οὐδὲν λογικὸν κύων.

Σημ. Τὰ μὲν πρῶτα τρία ἐκ τῶν συλλογιστικῶν τούτων σχημάτων καλοῦνται Ἀριστοτελικὰ ἀπὸ τοῦ πρώτου ἐν ἐκτάσει αὐτὰ διαπραγματευσαμένου Ἀριστοτέλους, τὸ δὲ τέταρτον λέγεται Γαληνικὸν ἀπὸ τοῦ εὐρόντος αὐτὸ ἰατροῦ καὶ φιλοσόφου Κλαυδίου Γαληνοῦ (+ 200 π. X.) **) Λογικῶς κύριον καὶ

---

*) Ἀνάγκη τὸ μέσον ἐν ἀμφοτέραις ταῖς προτάσεσιν ὑπάρχειν ἐν ἅπασι τοῖς σχήμασιν· ἐὰν μὲν οὖν κατηγορῇ καὶ κατηγορῆται τὸ μέσον, ἢ αὐτὸ μὲν κατηγορῇ, ἄλλο δ' ἐκείνου ἀπαρνῆται, τὸ πρῶτον ἔσται σχῆμα· ἐὰν δὲ καὶ κατηγορῇ καὶ ἀπαρνῆται ἀπό τινος, τὸ μέσον (δεύτερον)· ἐὰν δ' ἄλλα ἐκείνου κατηγορῆται ἢ τὸ μὲν ἀπαρνῆται, τὸ δὲ κατηγορῆται, τὸ ἔσχατον (τρίτον). Ανλ. πρ. 1. 32.

**) Ὅτι ὁ Γαληνὸς εὗρε τὸ σχῆμα τοῦτο ἐμάθομεν παρὰ τῶν Ἀράβων· διότι οὔτε Ἕλληνες μαρτυροῦσί τι περὶ τούτου, οὐδὲ ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς σωζο-

περὶ τὴν ἐπιστήμην σημαντικὸν θεωρεῖται τὸ πρῶτον σχῆμα εἰς ὃ τὰ λοιπὰ ἀνάγονται καὶ δι' οὗ δυνατὸν νὰ βασανίζωνται. *)

2. Ὑποθετικὸς Συλλογισμός.

§ 74.

Ὑποθετικὸς καλεῖται ὁ συλλογισμός, τοῦ ὁποίου ὁ τύπος ὁρίζεται ***ἀμέσως διὰ τοῦ λογικοῦ ἀξιώματος τοῦ λόγου καὶ τοῦ ἐκ τούτου ἑπομένου.*** Ἐνταῦθα δὲ οὐχὶ μόνον ἐξήρτηται τὸ συμπέρασμα ἐκ τῶν προκειμένων, ὡς καὶ ἀλλαχοῦ, ἀλλὰ καὶ ῥητῶς ἐκφέρεται αὐτὴ ἡ ἐξάρτησις ἐν ταῖς προκειμέναις, δηλαδὴ ἐν τῇ μείζονι, ἥτις περιέχει κρίσιν ὑποθετικήν.

§ 75.

Θεμελιώδης νόμος τοῦ ὑποθετικοῦ συλλογισμοῦ εἶναι· «***ἡ μὲν θέσις τοῦ λόγου συνεπάγει καὶ τὴν τοῦ ἑπομένου, ἡ δὲ ἄρσις τοῦ ἑπομένου συνεπάγει καὶ τὴν τοῦ λόγου.***» 1) Ἐν οὐδετέρᾳ ὅμως περιπτώσει συμβαίνει καὶ τὸ «ἀνάπαλιν.»

Σημ. Τὸν κανόνα τοῦτον ἐξέφραζον οἱ ἄλλοτε λογικευόμενοι διὰ τῶν ἑξῆς προτάσεων· a ratione ad rationatum valet consequentia, καί, a negatione rationati ad negationem rationis valet consequentia.

1) Τούτου δὲ αἴτιον εἶναι ὅτι συνέπειά τις δύναται νὰ ἔχῃ διαφόρους λόγους· τοὐλάχιστον ἰσχύει τὸ τοιοῦτον ὡς πρὸς τὸ πεπερασμένον τῆς ἀνθρωπίνης

μένοις τοῦ Γαληνοῦ συγγράμμασιν εὑρίσκεται τοιοῦτον. — Ἄλλως τε τὸ δ' τοῦτο σχῆμα δὲν περιέχει τινὰ ὅλως νέον τοῦ συλλογίζεσθαι τρόπον, ἀλλ' εἶναι αὐτὸ τὸ α' σχῆμα, ἀντεστραμμένους μόνον ἔχον τοὺς ὅρους.

*) Τὸ πρῶτον σχῆμα καλεῖται ***συλλογισμὸς τέλειος***, διότι ἐξαρκεῖ εἰς ἐπιφορὰν συμπερασμάτων ***ὁποιασδήποτε ποσότητος καὶ ποιότητος***, ἐν ᾧ τοὐναντίον ἐν μὲν τῷ δευτέρῳ σχήματι ἐπιφέρονται συμπεράσματα ***μόνον ἀποφατικά***, ἐν δὲ τῷ τρίτῳ ***μόνον μερικά***. «Τὴν τοῦ τί ἐστιν ἐπιστήμην διὰ μόνου τούτου (τοῦ πρώτου σχήματος) θηρεῦσαι δυνατόν· ἐν μὲν γὰρ τῷ μέσῳ σχήματι οὐ γίνεται κατηγορικὸς (= καταφατικὸς) συλλογισμός, ἡ δὲ τοῦ τί ἐστιν ἐπιστήμη καταφάσεως· ἐν δὲ τῷ ἐσχάτῳ γίνεται μέν, ἀλλ' οὐ καθόλου, τὸ δὲ τί ἐστι τῶν καθόλου ἐστὶν (Ανλ. πρ. 1. 14). — — τῶν δὲ σχημάτων ***ἐπιστημονικὸν μάλιστα*** τὸ πρῶτον (αὐτόθι)» Τούτου ἕνεκα τινὲς τῶν λογικευομένων ἠρκέσθησαν εἰς μόνον τὸ πρῶτον σχῆμα ὡς εἰς ἁπλούστατον καὶ φυσικώτατον, λίαν δὲ ἐπιτηδείως ἀνήγαγον τοὺς τῶν λοιπῶν σχημάτων συλλογισμοὺς ἐπὶ τοὺς τοῦ πρώτου. Ὁ συλλογισμὸς π. χ.

Οὐδεὶς φθονερὸς εὐθυμίαν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ περιποιεῖται,
Πᾶς σπουδαῖος εὐθυμίαν τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ περιποιεῖται,
Ἄρα οὐδεὶς σπουδαῖος ἐστὶ φθονερός·

ἔχων τὸν μέσον ὅρον κατηγορούμενον ἐν ἑκατέρᾳ τῶν προκειμένων, ἀνήκει εἰς τὸ β' σχῆμα· ἐκ τούτου δὲ δι' ἀντιστροφῆς καὶ ἀναγωγῆς ἐπὶ τὸ α', διαμορφοῦται ὁ ἑπόμενος πρωτοσχήμων συλλογισμός·

Οὐδεὶς τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ εὐθυμίαν περιποιούμενος ἐστὶ φθονερός,
Πᾶς σπουδαῖος τῇ ἑαυτοῦ ψυχῇ εὐθυμίαν περιποιεῖται,
Ἄρα οὐδεὶς σπουδαῖος ἐστὶ φθονερός.

γνώσεως, ἥτις ἐν τῷ πλήθει πολλῶν δυναμένων νοηθῆναι λόγων δὲν εἶναι πάντοτε ἱκανὴ ν' ἀνευρίσκῃ τὸν μόνον δυνατόν, ἑπομένως καὶ μόνον πραγματικὸν λόγον.

§ 76.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω γίνεται δῆλον ὅτι δύο τρόποι (modi) τοῦ συλλογίζεσθαι ὑπάρχουσι καὶ ἐν τῷ ὑποθετικῷ συλλογισμῷ, ὁ μὲν *θέσει ἢ θετικὸς* (modus ponens), ὁ δὲ *ἄρσει ἢ ἀρνητικὸς* (modus tollens), ἔχουσι δὲ τύπον

Εἴ ἐστιν A, ἔστι B,
Ἀλλ' ἔστιν A,

Ἄρα ἔστι καὶ B.

ἢ Εἴ ἐστιν A, ἔστι B,
Ἀλλ' οὐκ ἔστιν B,

Ἄρα οὐκ ἔστιν οὐδὲ A.

Σημ. Οἱ συλλογιστικοὶ τρόποι μένουσιν οἱ αὐτοὶ καὶ ὅταν ἡ μείζων ἦναι ἀποφατική· π. χ.

Εἴ ἐστιν A, οὐκ ἔστι B,
Ἀλλ' ἔστιν A,

Ἄρα οὐκ ἔστι B.

ἢ ἄρσει· Εἴ ἐστιν A, οὐκ ἔστι B,
Ἀλλ' ἔστι B,

Ἄρα οὐκ ἔστιν A.

§ 77.

Συμπεραίνομεν λοιπὸν

α) *τρόπῳ θετικῷ* ἀπὸ τῆς ἐν τῇ ἐλάσσονι καταφασκομένης ἀληθείας τοῦ ἡγουμένου (λόγου) τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἑπομένου (συνεπείας) ἐν τῇ μείζονι·

β) *τρόπῳ ἀρνητικῷ* ἀπὸ τοῦ ἐν τῇ ἐλάσσονι ἐκφερομένου ψεύδους τοῦ ἑπομένου (συνεπείας)· τὸ ψεῦδος τοῦ ἡγουμένου (λόγου) ἐν τῇ μείζονι.

Ἐν οὐδετέρᾳ ὅμως περιπτώσει συγχωρεῖται τὸ ἀνάπαλιν· τουτέστι δὲν δυνάμεθα νὰ συμπεράνωμεν

γ) μήτε ἀπὸ τῆς ἀληθείας τοῦ ἑπομένου τὴν ἀλήθειαν τοῦ ἡγουμένου·

δ) μήτε ἀπὸ τοῦ ψεύδους τοῦ ἡγουμένου τὸ ψεῦδος τοῦ ἑπομένου. 1)

Σημ. 1). Ἀμφότερα ταῦτα ὅμως εἶχον ὀρθῶς, ἐὰν τὸ ἡγούμενον περιελάμβανε τὸν μόνον δυνατὸν λόγον τοῦ ἑπομένου.

Παραδείγματα.

εἰς α) Εἰ ἐλαστικός ἐστιν ὁ ἀήρ, συμπιέζεται,
Ἀλλ' ἔστιν ὁ ἀὴρ ἐλαστικός,

Ἄρα ὁ ἀὴρ συμπιέζεται.

ἢ μετ' ἀποφασκούσης μείζονος·

Ἐὰν ὁ μαθητὴς ἐπιμελῆται, οὐκ ἔστιν ἄξιος ψόγου·
Ἀλλ' ἐπιμελεῖται,

Ἄρα οὐκ ἔστιν ἄξιος ψόγου.

εἰς β) Εἰ τὸ σῶμα τοῦτο ἐστὶ μαγνήτης, ἕλκεται τὸν σίδηρον,
Ἀλλ' οὐχ ἕλκεται τὸν σίδηρον,

Ἄρα οὐκ ἔστι μαγνήτης.

ἢ μετ' ἀποφασκούσης μείζονος·

Εἰ ὁ ἄνθρωπος ζῶον ἄλογόν ἐστιν, οὐκ ἔστιν ἐλεύθερος,
Ἀλλ' ἔστιν ἐλεύθερος,

Ἄρα οὐκ ἔστιν ὁ ἄνθρωπος ζῶον ἄλογον.

εἰς γ) Εἰ ὁ Πέτρος ἐστὶν ἐνάρετος, οὐ κλέπτει,
Ἀλλ' οὐ κλέπτει,

Ἄρα ἔστιν ἐνάρετος (;;)

εἰς δ) Εἴ ἐστι μορμολύκεια, φυλακτέον,
Ἀλλ' οὐκ ἔστιν,

Ἄρα οὐ φυλακτέον (;;)

§ 78.

Ὁ ὑποθετικὸς συλλογισμὸς καλεῖται

α) *καθαρός*, ὅταν ἀμφότεραι αἱ προκείμεναι περιέχωσι κρίσεις ὑποθετικάς.

β) *μικτός*, ὅταν μόνη ἡ μείζων περιέχῃ κρίσιν ὑποθετικήν.

Σημ. Ἐν τῷ καθαρῷ ὑποθετικῷ συλλογισμῷ δὲν δίδει ἡ συνέπεια κρίσιν τινὰ πλήρη (τουτέστιν ἀνυπόθετον καὶ ἀπόλυτον), διότι ἐκ δύο προβληματικῶν προκειμένων προτάσεων ἓν μόνον συμπέρασμα, καὶ τοῦτο προβληματικὸν δύναται εὐλόγως νὰ ἐπαχθῇ.

π. χ. Εἰ ἥμαρτεν ὁ Πέτρος, τιμωρητέος,
Εἰ παρέβη τινὰ νόμον, ἥμαρτεν,

Ἄρα εἰ παρέβη τινὰ νόμον, τιμωρητέος.

ἢ ἄρσει

Εἰ μὴ ἐλεύθερός ἐστιν ὁ ἄνθρωπος, οὐδὲν πονηρὸν δύναται πρᾶξαι,
Εἰ μηδὲν πονηρὸν δύναται πρᾶξαι, οὐ τιμωρητέος,

Ἄρα εἰ μὴ ἐλεύθερος ἐστίν, οὐ τιμωρητέος.

3. Διαζευκτικὸς Συλλογισμός.

§ 79.

Διαζευκτικὸς καλεῖται ὁ συλλογισμός, τοῦ ὁποίου ὁ τύπος ὁρίζεται διὰ τοῦ λογικοῦ ἀξιώματος *τῆς τοῦ μέσου ἀποκλείσεως*. Περιέχει ἑπομένως μίαν τοὐλάχιστον διαζευκτικὴν κρίσιν, καὶ αὕτη εἶναι ἡ μείζων πρότασις ὡς ἡ *μεσολαβοῦσα* κρίσις.

§ 80.

Ἐπειδὴ ἐν τῇ διαζευκτικῇ κρίσει τὰ ἀντιδιεζευγμένα μέλη τίθενται καὶ αἴρονται ἀμοιβαίως, διὰ τοῦτο ὑπάρχουσι καὶ δύο μόνον τρόποι (modi) τοῦ διαζευκτικῶς συλλογίζεσθαι· συμπεραίνομεν λοιπὸν

α) ἐκ τῆς θέσεως ἢ ἐκ τῆς καταφάσεως ἑνὸς ἢ πλειόνων ἀντιδιεζευγμένων μελῶν ἐν τῇ ἐλάσσονι τὴν ἀπόφασιν (ἢ τὴν ἄρσιν) τῶν λοιπῶν ἐν τῷ συμπεράσματι (τρόπος θέσει ἀρνητικός = modus ponendo tollens) π. χ.

Τὸ αἱματοδόχον τοῦτο ἀγγεῖον ἐστὶν ἢ ἀρτηρία ἢ φλέψ,
Ἀλλὰ μὴν ἀρτηρία ἐστίν,

Ἄρα οὐκ ἔστι φλέψ.

β) ἐκ τῆς ἄρσεως ἢ ἐκ τῆς ἀποφάσεως ἑνὸς ἢ πλειόνων ἀντιδιεζευγμένων μελῶν ἐν τῇ ἐλάσσονι τὴν κατάφασιν (ἢ θέσιν) τῶν λοιπῶν ἐν τῷ συμπεράσματι (τρόπος ἄρσει θετικὸς = modus tollendo ponens) π. χ.

Αὕτη ἡ γωνία ἐστὶν ἢ ὀρθή, ἢ ἀμβλεῖα, ἢ ὀξεῖα,
Ἀλλὰ μὴν οὔτε ἀμβλεῖα ἐστὶν οὔτε ὀξεῖα,

Ἄρα ἐστὶν ὀρθή.

§ 81.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἤδη συνάγομεν τὸν ἑπόμενον κανόνα περὶ τοῦ διαζευκτικοῦ συλλογισμοῦ· ἡ μὲν μείζων ὀφείλει ἀείποτε νὰ περιέχῃ κρίσιν διαζευκτικήν· ἡ δὲ ἐλάσσων δύναται νὰ ἦναι καταφατικὴ ἢ ἀποφατική· τὸ δὲ συμπέρασμα ἔχει ἀντίθετον πρὸς τὸ τῆς ἐλάσσονος ποιόν· καταφασκούσης δηλαδὴ τῆς ἐλάσσονος ἀποφάσκει τὸ συμπέρασμα, — καταφάσκει δέ, ἀποφασκούσης.

Κύριοι αὐτοῦ τύποι εἶναι λοιπόν·

Α ἐστὶν ἢ Β ἢ Γ, Ἀλλ' Α ἐστὶ Β, Ἄρα Α οὐκ ἔστι Γ.	ἢ	Α ἐστὶν ἢ Β ἢ Γ, Ἀλλ' Α οὐκ ἔστι Β, Ἄρα Α ἐστὶ Γ.

§ 82.

Ὁ διαζευκτικὸς συλλογισμὸς στηρίζεται οὐσιωδῶς ἐπὶ τοῦ ἀκολούθου νόμου. «ἐκ δύο ἀλληλοις ἀντικειμένων γνωρισμάτων ὅταν τίθηται τὸ ἕν, αἴρεται τὸ ἕτερον, καὶ τὸ ἀνάπαλιν.» Τὸ δὲ κῦρος αὐτοῦ ἐξήρτηται ἐκ τῆς ὀρθῆς διαζεύξεως ἐν τῇ μείζονι καὶ τῆς ὀρθῆς προσλήψεως ἐν τῇ ἐλάσσονι. Ἐν τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει δυνατὸν ὁ συλλογισμὸς νὰ ἦναι καθ' ὕλην ψευδής.

Σημ. π. χ. ἡ γραμμὴ Α ἐστὶν ἢ μείζων ἢ ἐλάσσων τῆς Β,
ἀλλὰ μὴν οὐκ ἔστι μείζων —

ἄρα ἐλάσσων (; ;)

§ 83.

Παράρτημα α'. Διαιρετικὸς Συλλογισμός.

Κατὰ τύπον συγγενὴς πρὸς τὸν διαζευκτικὸν εἶναι ὁ ***διαιρετικὸς*** ἢ ***μεριστικὸς*** συλλογισμός, ἐν τῷ ὁποίῳ ἡ μείζων περιέχει κρίσιν ***διαιρετικήν***. Ἐνταῦθα λοιπὸν διὰ τῆς μείζονος ἀντιτάσσονται πρὸς τὸ ὑποκείμενον τὰ κατηγορούμενα αὐτοῦ, τὰ ὁποῖα ὡς παραστάσεις μερῶν περιέχονται ἐν τῷ αὐτοῦ πλάτει.

Ὁ τύπος αὐτοῦ ὁρίζεται ὡς ὁ τοῦ διαζευκτικοῦ κατὰ τὸν νόμον τῆς τοῦ ***τρίτου ἀποκλείσεως***· ἑπομένως καὶ ὁ συλλογιστικοὶ τρόποι μένουσιν οἱ αὐτοί.

Συμπεραίνομεν λοιπὸν

α) ***τρόπῳ θέσει ἀρνητικῷ*** (in modo ponendo tollente) ἀπὸ τῆς θέσεως μέλους τινὸς ἐν τῇ ἐλάσσονι τὴν ἄρσιν τῶν ἑτέρων ἐν τῷ συμπεράσματι· ἢ

β) ***τρόπῳ ἄρσει θετικῷ*** (in modo tollendo ponente) ἀπὸ τῆς ἄρσεως πάντων τῶν μελῶν ***πλὴν ἑνὸς*** ἐν τῇ ἐλάσσονι τὴν θέσιν τούτου ἐν τῷ συμπεράσματι. Τύποι θεμελιώδεις εἶναι λοιπὸν

Α ἐστὶ μέρος Β, μέρος Γ, μέρος Δ,
Τοῦτο τὸ Α ἐστὶ Β,

Ἄρα οὔτε Γ ἐστὶν οὔτε Δ.

ἢ Α ἐστὶ μέρος Β, μέρος Γ, μέρος Δ,
Τοῦτο τὸ Α οὔτε Γ ἐστίν, οὔτε Δ,

Ἄρα Β.

Σημ. Τὸ *πραγματικὸν κῦρος* τοῦ συλλογισμοῦ τούτου ἐξήρτηται ἐκ τῆς πρὸς τὸ ὑποκείμενον ἀντιτάξεως τοῦ *ὅλου πλάτους* τῶν παραστανουσῶν τὰ μέρη αὐτοῦ ἐννοιῶν.

§ 84.

Παράρτημα β'. Δίλημμα.

Δίλημμα 1) καλεῖται ὁ μικτὸς ἤτοι ὁ *κατὰ διάζευξιν ὑποθετικὸς συλλογισμὸς* ὁ ὁποῖος ἐν μὲν τῇ μείζονι περιέχει κρίσιν *ὑποθετικὴν ἅμα καὶ διαζευκτικήν*, αἴρων δὲ τὴν διάζευξιν ἐν τῇ ἐλάσσονι, συναναιρεῖ καὶ τὴν ἐν τῷ συμπεράσματι ὑπόθεσιν. Ὁ συλλογισμὸς λοιπὸν συμβαίνει ἐνταῦθα ἄρσει (modo tollente), Τύπος δὲ αὐτοῦ εἶναι.

α) Εἰ ἦν Α, ἦν ἂν ἢ Β ἢ Γ,
Ἀλλ' οὔτε Β ἐστὶν οὔτε Γ,

Ἄρα οὐδὲ Α.

π. χ. Εἰ τὸ σῶμα τοῦτο ἠλεκτρικὸν ἦν, ἦν ἂν ἢ θετικῶς ἠλεκτρικόν ἢ ἀρνητικῶς,
Ἀλλ' οὔτε θετικῶς ἐστὶν ἠλεκτρικόν, οὔτε ἀρνητικῶς,

Ἄρα οὐδὲ ἠλεκτρικὸν ἐστίν.

β) Εἰ ἦν Α, οὔτ' ἂν Β ἦν, οὔτε Γ,
Ἀλλὰ μὴν ἔστι Β καὶ Γ,

Ἄρα οὐ δυνατὸν εἶναι Α.

π. χ. Εἰ ὑλικὴ ἦν ἡ ψυχή, οὔτ' ἂν πρὸς τὴν τοῦ ἀπείρου ἰδέαν ἀνυψοῦτο, οὐτ' ἐλευθέρως ἐνήργει,
Ἀλλὰ μὴν ἀμφότερα δύναται,

Ἄρα οὐ δυνατὸν εἶναι τὴν ψυχὴν ὑλικήν.

Σημ. 1) Δίλημμα = Dilemma (δὶ-λῆμμα) οἱονεὶ διπλῆ πρότασις.

§ 85.

Ἡ ὀρθότης τοῦ συλλογισμοῦ τούτου ἀπαιτεῖ

α) ἡ μείζων πρότασις νὰ ἔχῃ συνέπειάν τινα, τουτέστι τὸ ἑπόμενον μέρος αὐτῆς νὰ παράγηται ἐκ τοῦ ἡγουμένου ὡς ἀπὸ τοῦ λόγου παράγεται τὸ ἐκ τοῦ λόγου (ἢ ἡ συνέπεια)·

β) ἡ διάζευξις ἐν τῇ μείζονι νὰ ἦναι *πλήρης* 1)

γ) πάντα τὰ ἀντιδιεζευγμένα μέλη ἐν τῇ ἐλάσσονι νὰ *αἴρωνται* ἐξ ὁλοκλήρου, τουτέστι νὰ δεικνύηται πραγματικῶς ὅτι ἡ τούτων θέσις εἶναι πάντη ἀσύμφωνος πρὸς τὴν ὑπόθεσιν.

*

Τῶν κανόνων τούτων ἡ παράβασις μεταποιεῖ εὐκόλως τὸ συμπέρασμα εἰς ἀπατηλὸν σόφισμα.

Σημ. 1) Τὸ συμπέρασμα λέγεται *τρίλημμα*, ὅταν ἡ ἐν τῇ μείζονι διάζευξις ἦναι τριμελής, — τετράλημμα, ὅταν τετραμελής, — πολύλημμα, ὅταν ὑπάρχωσιν ἐν τῇ διαζεύξει μέλη πλείονα τῶν τεσσάρων.

Τό Δίλημμα ἐν γένει καλεῖται καὶ *συλλογισμὸς κερατώδης* (syllogismus cornutus)· εἶναι δὲ κυρίως *ἔμμεσος ἀντιφατικὸς συλλογισμὸς* τοῦ ὁποίου τὰ ἀντιδιεζευγμένα μέλη στρέφονται δίκην κεράτων περί τινα ὑποτεθεῖσαν καὶ ἀναιρετέαν πρότασιν· ἀναιρούμενα δὲ ὡς ταύτης συνέπειαι τείνουσιν ἵνα συνάναιρεθῇ καὶ αὐτὴ ἡ ὑπόθεσις (ὡς ὁ λόγος ἢ τὸ ἡγούμενον αὐτῶν). Τὴν πρότασιν «ὅτι ὁ Θεὸς δὲν ἔπλασε τὸν ἄριστον κόσμον» ἀνασκευάζει π. χ. ὁ Λεϊβνίτιος διὰ τοῦ ἀκολούθου τριλήμματος.

Εἰ μὴ ἄριστος ἦν ὁ κόσμος οὗτος, τάχ' ἂν ἢ οὐκ ἐγίνωσκεν ὁ θεὸς ἢ οὐκ ἤθελεν ἢ οὐκ ἠδύνατο τὸν ἄριστον κόσμον πλάσαι·

Ἀλλαμὴν οὐδὲν τούτων ἀληθεύει (πάνσοφός τε γὰρ ὁ Θεός ἐστι καὶ πανάγαθος καὶ παντοδύναμος·

Ἄριστος ἄρα ἐστὶν ὁ κόσμος οὗτος.

Γ. Γλωσσικὴ παράστασις καὶ διαίρεσις τῶν Συλλογισμῶν.

§ 86.

Κατὰ τὴν γλωσσικὴν παράστασιν οἱ συλλογισμοὶ διαιροῦνται εἰς

α) *ἁπλοῦς συλλογισμοὺς ἢ μονοσυλλογισμούς* (Monossyllogismus), ὅταν τὸ συμπέρασμα ἐξάγηται ἐκ δύο μόνον προκειμένων·

β) *συνθέτους ἢ πολυσυλλολισμοὺς* (Polyssyllogismus), ὅταν τὸ συμπέρασμα ἐξάγηται ἐκ πλειόνων ἢ δύο προκειμένων.

Δύνανται δὲ οἵ τε ἁπλοῖ καὶ οἱ σύνθετοι συλλογισμοὶ νὰ ἦναι *τέλειοι ἢ ἀτελεῖς*, καθ' ὅσον περιέχουσι πάντα τὰ εἰς τὴν οὐσίαν τοῦ συλλογιστικοῦ τύπου ἀναγκαῖα συστατικὰ στοιχεῖα ἢ μή.

1. Ὁ ἁπλοῦς, τέλειός τε καὶ ἀτελὴς Συλλογισμός.

§ 87.

Ἁπλοῦς τέλειος συλλογισμὸς καλεῖται ἐκεῖνος ἐν τῷ ὁποίῳ οὐδὲ ἓν οὐσιῶδες συστατικὸν μέρος τοῦ συλλογιστικοῦ τύπου παραλείπεται· ὁ ὁποῖος ἑπομένως περιέχει *μείζονα ἐλάσσονα* καὶ, *συμπέρασμα* π. χ.

1.	Μ — Κ	Πᾶς κακοῦργος ἐστὶ τιμωρητέος,
2.	Υ — Μ	Ὁ Πέτρος ἐστὶ κακοῦργος,
9.	Υ — Κ	Ἄρα ὁ Πέτρος ἐστὶ τιμωρητέος.

§ 88.

Ἁπλοῦς ἀτελὴς συλλογισμὸς καλεῖται ἐκεῖνος ἐν τῷ ὁποίῳ δὲν ἐκφέρονται σύμπασαι αἱ τρεῖς κρίσεις ῥητῶς ἐν προτάσεσιν. Καλεῖται δὲ ὁ αὐτὸς καὶ συντετμημένος (syllogismus decurtatus) καὶ δύναται νὰ ἦναι ἢ *κολοβὸς* ἢ *συνῃρημένος* (*συνεσταλμένος*).

§ 89.

Ἐνθύμημα.

Κολοβὸς συλλογισμὸς ἢ ἐνθύμημα καλεῖται ἐκεῖνος, ἐν τῷ ὁποίῳ *μία μόνη* προκειμένη ἐκφέρεται ῥητῶς· ἡ δὲ ἑτέρα λανθάνει *ἐν θυμῷ*. Εἶναι δὲ

α) *ἐνθύμημα πρώτης τάξεως*, ὅταν παραλείπηται ἡ μείζων, κατὰ τὸν τύπον

Υ — Μ	Ὁ Πέτρος ἐστὶ κακοῦργος,
Υ — Κ.	Ἄρα τιμωρητέος.

β) *ἐνθύμημα δευτέρας τάξεως*, ὅταν παραλείπηται ἡ ἐλάσσων, κατὰ τὸν τύπον

Μ — Κ	Πᾶς κακοῦργος τιμωρητέος, *)
Υ — Κ.	Ἄρα ὁ Πέτρος τιμωρητέος.

Σημ. Τοιαῦται συλλογιστικαὶ ἐλλείψεις δύνανται νὰ γένωσιν ἐν παντὶ συλλογιστικῷ τύπῳ. Εὐκόλως δὲ ἀναπληροῦται τότε ἡ παραλειφθεῖσα προκειμένη παραβαλλομένου τοῦ συμπεράσματος πρὸς τὴν ἑτέραν, διότι πάντοτε ἐκφράζονται ῥητῶς ἐν μὲν τῷ συμπεράσματι ἡ ἔννοια τοῦ τε ὑποκειμένου καὶ τοῦ κατηγορουμένου, ἐν δὲ τῇ ἐκφερομένῃ προκειμένῃ ὁ μέσος ὅρος. **)

---

*) Ἐνίοτε γὰρ τὴν καθόλου προτείναντες τὴν ἐν αὐτῇ οὐ λαμβάνουσιν, οὐτε γράφοντες, οὔτε ἐρωτῶντες. Αγλ. πρ. 1. 32.

**) Τῆς ἐν τῷ § τούτῳ δοθείσης ἑρμηνείας τοῦ ἐνθυμήματος διάφορος εἶναι ἡ σημασία αὐτοῦ παρ' Ἀριστοτέλει. Ἐξετάζων δηλ. ὁ Σταγειρίτης τὸ ἐνθύμημα *οὐχὶ κατ' εἶδος, ἀλλὰ καθ' ὕλην*, ὁρίζει αὐτὸ «συλλογισμὸν ἀτελῆ ἐξ εἰκότων ἢ σημείων·» καὶ εἰκότα μὲν εἶναι προτάσεις, τῶν ὁποίων ἡ ἔννοια ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀληθεύει, ἐνίοτε δὲ ψεύδεται· π. χ. ὁ ἰατρὸς θεραπεύει τὸν πάσχοντα. Σημεῖα δὲ (indicia) προτάσεις παριστάνουσαι τὴν αὐτῶν πρὸς τὰ σημαινόμενα σχέσιν. Θουκ. 1. 6. 1. Εἶναι δὲ τὰ σημεῖα ἢ μερικώτερα τῶν σημαινομένων, π. χ. ὁ καπνὸς τοῦ πυρός· ἢ γενικώτερα, π. χ. ἡ ὑγρασία τῆς βροχῆς, ἡ πνευστίασις τοῦ πυρετοῦ· ἢ ἔχουσιν ἴσην πρὸς τὰ σημαινόμενα ἔκτασιν καὶ τότε καλοῦνται τεκμήρια (argumenta) π. χ. τὸ γάλα τεκμήριον τοῦ τοκετοῦ, ἡ ἀναπνοὴ τῆς ζωῆς, ὁ πυρετὸς τῆς νόσου, ἡ ἠὼς τοῦ ἀνατέλλοντος ἡλίου, κ. τ. λ.

Γίνονται λοιπὸν ἐνθυμηματικοὶ συλλογισμοὶ

α) ἐξ εἰκότων,	Ὅς τις ἔπαθεν, ἔμαθεν.	
	Ἔπαθε δέ,	
	Ἄρα καὶ ἔμαθεν.	
β) ἐκ σημείων,	Ὅς τις χορεύει, χαίρει·	
	Χορεύει δέ,	
	Ἄρα καὶ χαίρει.	

«Εἰκὸς δὲ καὶ σημεῖον οὐ ταὐτόν ἐστιν, ἀλλὰ τὸ μὲν εἰκός ἐστι πρότασις »ἔνδοξος· ὃ γὰρ ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἴσασιν οὕτω γινόμενον ἢ μὴ γινόμενον ἢ ὂν »ἢ μὴ ὄν, τοῦτ' ἔστιν εἰκός, οἷον τὸ μισεῖν τοὺς φθονοῦντας ἢ τὸ φιλεῖν τοὺς »ἐρωμένους· σημεῖον δὲ βούλεται εἶναι πρότασις ἀποδεικτικὴ ἀναγκαία ἢ ἔνδο»ξος· οὗ γὰρ ὄντος ἔστιν ἢ οὗ γενομένου πρότερον ἢ ὕστερον γέγονε τὸ πρᾶγ-

§ 90.

Συνημμένος ἢ συνεσταλμένος (contractus) καλεῖται ὁ συλλογισμός, ἐν τῷ ὁποίῳ προσαρτᾶται εἰς τὸ συμπέρασμα ὡς λόγος τοῦ κύρους αὐτοῦ ὁ μέσος ὅρος εἴτε προτιθέμενος, εἴτε ἐπιτιθέμενος· ἀφίνεται δὲ εἰς τὴν ἡμετέραν διάσκεψιν ἡ ἐντεῦθεν λογικὴ ἀνάπτυξις τῶν προκειμένων· π· χ.

Φευκτέα ἡ φιλαργυρία, *κακία* γὰρ ἐστίν.

ἢ Ἐπειδὴ ἡ φιλαργυρία ἐστὶ *κακία*, διὰ τοῦτο φευκτέα.

§ 91.

Ἄμεσοι Συλλογισμοί.

Εἰς τὰ ἐνθυμήματα συγκαταριθμοῦνται καὶ οἱ λεγόμενοι ***ἄμεσοι συλλογισμοί***, οἵτινες ἐξάγονται ἐκ τῶν ἀνωτέρω (§§ 45—56) εὑρεθεισῶν σχέσεων τῆς πρὸς ἀλλήλας τῶν κρίσεων παραβολῆς. Ὑπάρχουσι δ' ἐν αὐτοῖς δύο μόνον κύριαι ἔννοιαι, ἡ δὲ μείζων πρότασις ἀναπληροῦται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον κατὰ τὸν τύπον κατηγορικῆς ἢ ὑποθετικῆς κρίσεως. Ἐνταῦθα ἀνήκουσιν

α) ***οἱ δι' ἀντικαταστάσεως ἰσοδυνάμων ὅρων ἢ φράσεων γινόμενοι συλλογισμοί*** (ratiocinationes aequalitatis), διὰ τῶν ὁποίων ἀπὸ μιᾶς προτάσεως συμπεραίνεται ἑτέρα τὴν αὐτὴν μὲν ἔχουσα ἔννοιαν, ἀλλὰ κατὰ διάφορον γλωσσικὴν φράσιν ἐκφερομένην. Καλοῦνται δὲ καὶ ***ἰσοδύναμοι*** (ex aequipollentia), διότι πᾶν τὸ ἰσοδυναμοῦν πρὸς δεδομένην τινὰ κρίσιν ὀφείλει καὶ νὰ συναληθεύῃ ἢ καὶ νὰ συμψεύδηται μετ' αὐτῆς. π. χ. Ὁ Θεός ἐστι παγγνώστης, ἄρα οὐδὲν λανθάνει αὐτόν.

β) ***οἱ δ' ἀντιθέσεως γινόμενοι συλλογισμοὶ*** (ex oppositione). Ἐνταῦθα συμπεραίνεται ἀπὸ μιᾶς προτάσεως ἑτέρα τις διὰ τῆς ἀντιθέσεως τὴν ὁποίαν ἀμφότεραι σχηματίζουσι πρὸς ἀλλήλας· π. χ. αὕτη ἡ γωνία ἐστὶν ὀρθή· ἄρα οὐχὶ ὀξεῖα, οὐδὲ ἀμβλεῖα. 1)

γ) ***οἱ καθ' ὑπαλληλίαν ὑποβεβηκυιῶν ἐννοιῶν γινόμενοι συλλογισμοὶ*** (ex subalternatione), διὰ τῶν ὁποίων συμπεραίνεται ἀπὸ μιᾶς προτάσεως ἑτέρα τις δυνάμει τῆς σχέσεως τῆς ὑπαλληλίας εἰς ἣν διάκειται ἡ μία πρὸς τὴν ἄλλην, 2) π, χ. Πᾶσα ἀρετὴ ἀξιέπαινος, ἄρα καὶ ἡ δικαιοσύνη.

δ) ***οἱ διὰ μετατάξεως γινόμενοι συλλογισμοὶ*** (ratiocinationes ad conversam). Ἐνταῦθα συμπεραίνεται πρότασίς τις ἀπὸ ἑτέρας δεδομένης, διὰ μέσου τῆς ἀντιστροφῆς· 3) π. χ. ***κατ' ἀντιστροφὴν*** (ex conversione) ***συλλογισμὸς*** εἶναι ὁ, Οὐδεὶς ἄνθρωπος ἄλογος, ἄρα καὶ οὐδὲν ἄλογον ὂν ἄνθρωπος· κατὰ δὲ ***ἀντιστροφὴν ἀντιθετικὴν*** (ex contrapositione) ***συλλογισμὸς*** εἶναι ὁ, Ὅπου ὀρθὴ γνώμη ἐκεῖ καὶ ἀγαθαὶ πράξεις, ἄρα καὶ, ὅπου οὐδεμία ἀγαθὴ πρᾶξις, ἐκεῖ οὐδὲ καὶ ὀρθὴ γνώμη.

Σημ. 1. Συμπεραίνεται λοιπὸν ἀπὸ τῆς ἀληθείας προτάσεώς τινος τὸ ψεῦδος τῆς ἑτέρας, καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Ἐνταῦθα ὅμως ὀφείλομεν νὰ ἐφιστῶμεν τὴν προσοχὴν πρὸ πάντων εἰς τὴν φύσιν τῆς ἀντιθέσεως, ἂν δηλ. αὕτη εἶναι ***ἀντιφατικὴ*** ἢ ***ἐναντία*** (§ 51). Μόνον ἐν τῇ ἀντιφατικῇ ἀντιθέσει δυνάμεθα εὐλόγως καὶ ὀρθῶς νὰ συμπεράνωμεν ἀπὸ τῆς ἀληθείας τῆς μιᾶς προτάσεως τὸ ψεῦδος τῆς ἑτέρας καὶ τὸ ἀνάπαλιν. Ἐν δὲ ταῖς ἐναντίαις ἀντιθέσεσι δυνά-

---

»μα, τοῦτο σημεῖόν ἐστι τοῦ γενονέναι ἢ εἶναι· ***ἐνθύμημα μὲν οὖν ἐστὶ συλλογισμὸς*** »***ἀτελὴς ἐξ εἰκότων ἢ σημείων***. Ανλ. πρ. 2. 27. Προβλ. §§ 148 καὶ ἑφεξῆς.»

μεθα μόνον ἀπὸ τῆς ἀληθείας τῆς μιᾶς προτάσεως νὰ συμπεράνωμεν τὸ ψεῦδος τῆς ἀντιθέτου, οὐχὶ δὲ καὶ ἀπὸ τοῦ ψεύδους τῆς μιᾶς τὴν ἀλήθειαν τῆς ἑτέρας. Ψεύδεται λοιπὸν τὸ συμπέρασμα· *ἡ γωνία αὕτη οὐκ ἔστιν ἀμβλεῖα, ἄρα ἐστὶν ὀρθή*· διότι δυνατὸν νὰ ἦναι καὶ ὀξεῖα.

2) Ἐνταῦθα λοιπὸν προχωροῦμεν ἢ *συνθετικῶς* ἀπὸ τῶν καθόλου ἐπὶ τὰ καθ' ἕκαστα, ἢ *ἀναλυτικῶς* ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα ἐπὶ τὰ καθόλου. (Πρβλ. §§ 52, 53).

3) Καὶ ἐνταῦθα ἀπαιτεῖται προσοχὴ εἰς τὰ (§§ 54—56) περὶ ἀντιστροφῆς ἐν γένει καὶ περὶ τῆς κατ' ἀντίθεσιν ἀντιστροφῆς σημειωθέντα.

2. Σύνθετος Συλλογισμός.

§ 92.

Συλλογισμὸς Σύνθετος ἢ ***Πολυσυλλογισμὸς*** καλεῖται ἐκεῖνος, τοῦ ὁποίου τὸ συμπέρασμα ἐξάγεται ἐκ δύο ἢ πλειόνων ἁπλῶν συλλογισμῶν. Ἐπειδὴ λοιπὸν οἱ ἁπλοῖ οὗτοι συλλογισμοὶ ἀποτελοῦσι τοῦ πολυσυλλογισμοῦ τὰς προκειμένας, ὀφείλουσι διὰ τοῦτο νὰ ἦναι μετ' ἀλλήλων λογικῶς συνηρτημένοι καὶ νὰ ἔχωσι τὴν αὐτὴν πρὸς ἀλλήλους σχέσιν οἵαν ὁ λόγος πρὸς τὸ ἐκ τοῦ λόγου.

Σημ. Ὅσῳ ποικιλώτεροι δύνανται νὰ νοηθῶσιν οἱ τῶν ἁπλῶν συλλογισμῶν συνδυασμοί, τοσούτῳ μᾶλλον ἐνησχολήθησαν καὶ οἱ τοὺς συνθέτους συλλογισμοὺς πραγματευσάμενοι εἰς λεπτολογίας κενὰς, ἐπιτετηδευμένας, ἐνίοτε δὲ καὶ τῆς πραγματικῆς διανοήσεως πάντη ἀλλοτρίας, διὰ τῶν ὁποίων οὔτε τὸ φυσικῶς οὔτε τὸ ἐπιστημονικῶς διανοεῖσθαι προάγεται λυσιτελῶς. Τούτου χάριν περιοριζόμεθα μόνον εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν κυριωτέρων τύπων.

§ 93.

Καὶ οἱ πολυσυλλογισμοὶ εἶναι *τέλειοι* ἢ *ἀτελεῖς*, καθ' ὅσον εἶναι τέλειοι ἢ ἀτελεῖς οἱ τὰς προκειμένας αὐτῶν ἀποτελοῦντες ἁπλοῖ συλλογισμοί. Ἀπαντῶνται δὲ ἐν παντὶ λογικῷ τοῦ διανοεῖσθαι τύπῳ, τῷ *κατηγορικῷ* δηλ., τῷ *ὑποθετικῷ καὶ τῷ διαζευκτικῷ*.

§ 94.

Συλλογιστικὴ Σειρά.

Ὁ *τέλειος* ἢ *προφανῶς σύνθετος συλλογισμὸς* σύγκειται τουλάχιστον ἐκ δύο ἁπλῶν τελείων συλλογισμῶν, οἱ ὁποῖοι εἶναι πρὸς ἀλλήλους συνημμένοι ὡς ὁ λόγος πρὸς τὸ ἐκ τοῦ λόγου, διότι τοῦ ἑνὸς τὸ συμπέρασμα παραλαμβάνεται ὡς δεδομένη πρότασις τοῦ ἑτέρου. Ἡ τοιαύτη τῶν συλλογισμῶν συνάρτησις καλεῖται *συλλογιστικὴ σειρὰ* ἢ *συλλογισμὸς ἁλυσίδετος* (series syllogistica, syllogismus concatenatus).

§ 95.

Ὁ εἷς ἐκ τῶν συλλογισμῶν, ὁ τὸν λόγον τοῦ ἑτέρου περιέχων, καλεῖται ***προσυλλογισμὸς*** (Prosyllogismus). Τούτου δὲ τὸ συμπέρασμα γίνεται μία τῶν προκειμένων προτάσεων τοῦ ἑτέρου συλλογισμοῦ.

Ὁ ἕτερος δέ, ὁ τὴν συνέπειαν τοῦ πρώτου περιέχων, καλεῖται ***ἐπισυλλογισμὸς*** (Episyllogismus). Μία δὲ τῶν προκειμένων τούτου εἶναι τὸ τοῦ πρώτου συμπέρασμα.

Σημ. Ἐὰν δὲ ἡ συλλογιστικὴ σειρὰ συνίσταται ἐκ πλειόνων ἢ δύο ἁπλῶν συλλογισμῶν, τότε δύνανται οἱ ἐν τῷ μέσῳ συλλογισμοὶ νὰ θεωρηθῶσιν ὡς

προσυλλογισμὸς ἅμα καὶ ἐπισυλλογισμὸς ὡς αἰτιολογοῦντες δηλαδὴ καὶ πάλιν αἰτιολογούμενοι.

§ 96.

Ἡ διανοητικὴ πορεία, ἑπομένως καὶ ἡ γλωσσικὴ ἔκφρασις συλλογιστικῆς τινος σειρᾶς δύναται νὰ ἦναι διττή·

α) *προχωρητικὴ* (*ἤτοι ἐπισυλλογιστικὴ ἢ συνθετική* = progressiva cognoscendi ratio), ὅταν τις ἀπὸ τοῦ προσυλλογισμοῦ ἀναχωρῶν παράγῃ ἐντεῦθεν τὸν ἐπισυλλογισμόν. Ἐνταῦθα προχωροῦμεν λοιπὸν ἀπὸ τοῦ λόγου πρὸς τὴν συνέπειαν (a principiis ad principiata)·

β) *ὀπισθοχωρητικὴ* (*ἤτοι προσυλλογιστικὴ ἢ ἀναλυτική* = regressiva cognoscendi ratio), ὅταν τις ἀπὸ τοῦ ἐπισυλλογισμοῦ ἀναχωρῶν μεταβαίνῃ εἰς τὸν προσυλλογισμόν. Ἐνταῦθα λοιπὸν ἐπανερχόμεθα ἀπὸ τῆς συνεπείας εἰς τὸν λόγον (a principiatis ad principia). *)

Σημ. Κατὰ ταῦτα ἡ ἐπισυλλογιστικὴ σειρὰ ἔχει τὸν ἀκόλουθον τύπον·

1.

Α — Κ	Πᾶν ὀργανικὸν ὅν ἐστι φθαρτόν,
Β — Α	Πάντα τὰ φυτά εἰσιν ὀργανικὰ ὄντα,
Β — Κ	Ἄρα πάντα τὰ φυτά εἰσι φθαρτά.

2.

Β — Κ	Πάντα τὰ φυτά εἰσι φθαρτά,
Γ — Β	Πάντα τὰ δένδρα εἰσὶ φυτά.
Γ — Κ	Ἄρα πάντα τὰ δένδρα εἰσὶ φθαρτά.

3.

Γ — Κ	Πάντα τὰ δένδρα εἰσὶ φθαρτά.
Υ — Γ	Πᾶσαι αἱ δρύες εἰσὶ δένδρα,
Υ — Κ	Ἄρα πᾶσαι αἱ δρύες εἰσὶ φθαρταί.

Τύπος δὲ τῆς προσυλλογιστικῆς σειρᾶς εἶναι

1.

Υ — Α	Ὁ ἐνάρετός ἐστι κύριος ἑαυτοῦ,
Α — Β	Ὁ ἑαυτοῦ κύριος ὤν, ἐστὶν εὐσταθής.[1]
Υ — Β	Ἄρα ὁ ἐνάρετός ἐστιν εὐσταθής,

2.

Υ — Β	Ὁ ἐνάρετός ἐστιν εὐσταθής,
Β — Γ	Ὁ εὐσταθὴς ἐστιν ἥσυχος,
Υ — Γ	Ἄρα ὁ ἐνάρετός ἐστιν ἥσυχος.

---

*) Μὴ λανθανέτω δ' ἡμᾶς ὅτι διαφέρουσιν *οἱ ἀπὸ τῶν ἀρχῶν λόγοι* (progressiva via) *καὶ οἱ ἐπὶ τὰς ἀρχάς* (via regressiva) Ηθ. Νικ. 1. 2.

Μανθάνομεν ἢ ἐπαγωγῇ ἢ ἀποδείξει· ἔστι δ' ἡ μὲν ἀπόδειξις *ἐκ τῶν καθόλου*, ἡ δ' ἐπαγωγὴ *ἐκ τῶν κατὰ μέρος*. Ανλ. Ὕσ. 1. 18.

Ἀμφότεροι (οἵ τε διὰ συλλογισμῶν καὶ οἱ δι' ἐπαγωγῆς λόγοι) διὰ προγιγνωσκομένων ποιοῦνται τὴν διδασκαλίαν, οἱ μὲν λαμβάνοντες ὡς παρὰ ξυνιέντων, οἱ δὲ δεικνύντες τὸ καθόλου διὰ τοῦ δῆλον εἶναι τὸ καθ' ἕκαστον. Ανλ. Ὑσ. 1. 1. (Πρβλ. § 143 καὶ ἑξῆς).

3.

Υ — Γ	Ὁ ἐνάρετός ἐστιν ἥσυχος,
Γ — Κ	Ὁ ἥσυχός ἐστιν εὐδαίμων,
Υ — Κ.	Ἄρα ὁ ἐνάρετός ἐστιν εὐδαίμων.

§ 97.

Οἱ *ἀτελεῖς πολυσυλλογισμοὶ καλοῦνται καὶ λεληθότως ἢ ἀφανῶς σύνθετοι συλλογισμοί*, διότι ἐν αὐτοῖς δὲν ἐκφέρονται πλήρεις αἱ προκείμεναι προτάσεις καὶ τὰ συμπεράσματα τῶν ἁπλῶν συλλογισμῶν ἐξ ὧν συνίστανται. Ἀνήκουσι δ' ἐνταῦθα ὁ *Σωρείτης* καὶ τὸ *Ἐπιχείρημα*.

§ 98.

Σωρείτης.

Ὁ Σωρείτης συνίσταται ἐκ σειρᾶς προτάσεων λογικῶς πρὸς ἀλλήλας συνημμένων, αἱ ὁποῖαι ἁπλοποιούμεναι ἐν τῇ ἐκφράσει διὰ τῆς παραλείψεως τῶν ἐλασσόνων ἢ τῶν μειζόνων, ἔχουσιν ἅπασαι κοινόν τι συμπέρασμα.

Ἡ διανοητικὴ πορεία καὶ ἑπομένως ὁ τρόπος τοῦ συμπεραίνειν δύναται καὶ ἐνταῦθα νὰ γίνωσι διττῶς·

α) ἢ *ἀναλυτικῶς*, ὅταν ἀναβαίνωμεν ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστα εἰς τὰ καθόλου, ἤτοι ἀπὸ τῆς συνεπείας εἰς τὸν λόγον·

β) ἢ *συνθετικῶς*, ὅταν καταβαίνωμεν ἀπὸ τῶν καθόλου εἰς τὰ καθ' ἕκαστα, ἤτοι ἀπὸ τοῦ λόγου εἰς τὴν συνέπειαν.

Σημ. Ὁ Σωρείτης (καὶ σωρίτης ἐκ τοῦ σωρός, sorites, syllogismus acervatus, ratiocinium acervale) συνίσταται κυρίως ἐκ συλλογισμῶν ἐνθυμηματικῶς συντετμημένων, δυναμένων δὲ εὐκόλως ν' ἀναλυθῶσιν εἰς τελείους.

§ 99.

Ἐν τῷ *ἀναλυτικῷ* σωρείτῃ, ὅστις λέγεται καὶ *ἀριστοτελικὸς* ἢ *κοινός*, τὸ κατηγορούμενον τῆς προηγουμένης προτάσεως γίνεται πάντοτε ὑποκείμενον τῆς ἑπομένης. Ὁ συλλογιστικὸς τρόπος λοιπὸν εἶναι *προσυλλογιστικῶς ὀπισθοχωρητικός*, π. χ.

Α — Β	Πᾶσαι αἱ δρύες εἰσὶ δένδρα,
Β — Γ	Πάντα τὰ δένδρα εἰσὶ φυτά,
Γ — Δ	Πάντα τὰ φυτά εἰσιν ὀργανικὰ ὄντα,
Δ — Ε	Πάντα τὰ ὀργανικὰ ὄντα εἰσὶ φθαρτά.
Α — Ε	Ἄρα πᾶσαι αἱ δρύες εἰσὶ φθαρταί.

Σημ. Ὁ Κικέρων (dn Fin. IV. 18) μεταχειρίζεται τὸν συλλογιστικὸν τοῦτον τρόπον διὰ τὴν πρότασιν τῶν Στωϊκῶν: τὸ ἀγαθόν ἐστιν εὐκτόν· τὸ εὐκτόν ἐστιν ἐπιθυμητόν· τὸ ἐπιθυμητόν ἐστιν ἐπαινετόν· ἄρα τὸ ἀγαθόν ἔστιν ἐπαινετόν = quod bonum sit, id esse optabile; quod optabile, id esse expetendum; quod expetendum, laudabile; igitur omne bonum laudabile. *)

*) Ὡσαύτως παρὰ Σενέκᾳ Ἐπιστ. 85.
Qui prudens est, et temperans est,
Qui temperans est, et constans est,
Qui constans est, et imperturbatus est,
Qui imperturbatus est, sine tristitia est,
Qui sine tristitia est, beatus est,
Ergo prudens beatus est.

§ 100.

Ἐν τῷ *συνθετικῷ συλλογισμῷ*, ὁ ὁποῖος λέγεται καὶ *γοκληνιακὸς* 1) ἢ *ἀντεστραμμένος*, τὸ ὑποκείμενον τῆς προηγουμένης προτάσεως γίνεται πάντοτε κατηγορούμενον τῆς ἑπομένης. Ὁ συλλογιστικὸς τρόπος λοιπὸν εἶναι *ἐπισυλλογιστικῶς προχωρητικός*· π. χ.

Δ — Ε	Πᾶν ὀργανικὸν ὅν ἐστι φθαρτόν,
Γ — Δ	Πάντα τὰ φυτά εἰσιν ὀργανικὰ ὄντα,
Β — Γ	Πάντα τὰ δένδρα εἰσὶ φυτά,
Α — Β	Πᾶσαι αἱ δρύες εἰσὶ δένδρα,
Α — Ε	Ἄρα πᾶσαι αἱ δρύες εἰσὶ φθαρταί. *)

Σημ. 1) Ὑπὸ Ῥουδόλφου Γοκληνίου, Καθηγητοῦ τῆς φιλοσοφίας ἐν Μαρβούργῳ (+ 1628), ὅς τις πρῶτος ἐπραγματεύσατο τὸν τύπον τοῦτον ἐν τῷ ποννήματι αὐτοῦ Isagoge in organon Aristotelis.

Προσθήκη. Οἱ ἀνωτέρω συλλογιστικοὶ τρόποι ἀπαντῶνται καὶ ἐν τοῖς ὑποθετικοῖς σωρείταις, (οἱ δὲ διαζευκτικοὶ εἶναι σπανιώτατοι). Τύπος αὐτῶν εἶναι

1) *ἐν τῷ ἀναλυτικῶς ὑποθετικῷ σωρείτῃ.*

α) *θέσει*	Εἰ ἔστιν Α, ἔστι Β, Εἰ ἔστι Β, ἔστι Γ, Εἰ ἔστι Γ, ἔστι Δ, Ἀλλὰ μὴν ἔστιν Α,
	Ἄρα ἔστι καὶ Δ.
β) *ἄρσει*	Εἰ ἔστιν Α, ἔστι Β, Εἰ ἔστι Β, ἔστι Γ, Εἰ ἔστι Γ, ἔστι Δ, Ἀλλὰ μὴν οὐκ ἔστιν Δ,
	Ἄρα οὐκ ἔστιν οὐδὲ Α.

2) *ἐν τῷ συνθετικῶς ὑποθετικῷ σωρείτῃ.*

Ὁ φρόνιμός ἐστιν ἐγκρατής· ὁ ἐγκρατής, σταθερός· ὁ σταθερός, ἀτάραχος· ὁ ἀτάραχος, ἄλυπος· ὁ ἄλυπος, εὐδαίμων· ἄρα ὁ φρόνιμός ἐστιν εὐδαίμων.

*) ἢ ἀντιστρέφοντες τὸν (§ 99) κατὰ Σενέκαν σωρείτην,

Qui sine tristitia est, beatus est,
Qui imperturbatus est, sine tristitia est,
Qui constans est, et imperturbatus est,
Qui temperans est, et constans est,
Qui prudens est, et temperans est,
Ergo qui prudens est, beatus est.

Ὁ ἄλυπος εὐδαίμων· ὁ ἀτάραχος, ἄλυπος· ὁ σταθερός, ἀτάραχος· ὁ ἐγκρατής, σταθερός· ὁ φρόνιμος, ἐγκρατής· ἄρα ὁ φρόνιμος εὐδαίμων.

α) *θέσει*

Εἰ ἔστι Γ, ἔστι Δ,
Εἰ ἔστι Β, ἔστι Γ,
Εἰ ἔστιν Α, ἔστι Β,
Ἀλλὰ μὴν ἔστιν Α,

Ἄρα ἔστι καὶ Δ.

β) *ἄρσει*

Εἰ ἔστι Γ, ἔστι Δ,
Εἰ ἔστι Β, ἔστι Γ,
Εἰ ἔστιν Α, ἔστι Β,
Ἀλλὰ μὴν οὐκ ἔστι Δ,

Ἄρα οὐδὲ Α.

§ 101.

Ἐπιχείρημα.

Τὸ ***ἐπιχείρημα*** ἢ ὁ ***παρενθετικὸς συλλογισμὸς*** γεννᾶται ὅταν ἢ ἡ μείζων ἢ ἡ ἐλάσσων ἢ καὶ συναμφότεραι αἱ προκείμεναι ἐμπεδῶνται καὶ εἰδικώτερον αἰτιολογῶνται διὰ τρίτης τινὸς προτάσεως προστιθεμένης. Εἶναι δὲ ἡ αἰτιολογοῦσα αὕτη πρότασις κυρίως ἐνθυμηματικὸς συλλογισμός, δυνάμενος ν' ἀναλυθῇ εἰς τέλειον μονοσυλλογισμόν. Τόπος αὐτοῦ εἶναι

α) Μ ἐστὶ Κ, διότι Μ ἐστι Ξ. Ὁ ἐπιμελὴς ἐστιν ἄξιος σεβασμοῦ· ὁ γὰρ ἐπιμελὴς ἐκπληροῖ τὰ ἑαυτοῦ καθήκοντα.

Υ ἐστὶ Μ — Ὁ Πέτρος ἐστὶν ἐπιμελής,

Υ ἐστὶ Κ — Ἄρα ὁ Πέτρος ἐστὶν ἄξιος σεβασμοῦ.

Τῆς παρενθετικῆς προτάσεως ἡ ἀνάλυσις εἶναι
Ὁ τὰ ἑαυτοῦ καθήκοντα ἐκπληρῶν ἐστιν ἄξιος σεβασμοῦ,
Ὁ ἐπιμελὴς ἐκπληροῖ τὰ ἑαυτοῦ καθήκοντα,

Ἄρα ὁ ἐπιμελὴς ἐστιν ἄξιος σεβασμοῦ.

β) Μ ἐστὶ Κ,
Υ ἐστὶ Μ, διότι Μ ἔστι Ξ

Υ ἐστι Κ.

Σημ. Ἐπιχείρημα (aggressio) ἐσήμαινε παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διαλεκτικόν τινα (πειραστικὸν) συλλογισμὸν καὶ ἦτο ἰδίως ἐν χρήσει ἐν τοῖς ἐριστικοῖς λόγοις. *)

*) Αἴτιον δὲ τῆς κατὰ σημασίαν διαφορᾶς ταύτης εἶναι ὅτι οἱ μὲν ἀρχαῖοι (ὡς καὶ ἐν τῷ περὶ *ἐνθυμήματος* ἐρρέθη) ἀπέβλεπον μᾶλλον εἰς τὴν ὕλην καὶ τὸ σκοπὸν τοῦ ἐπιχειρήματος, οἱ δὲ νεώτεροι μόνον εἰς τὸ εἶδος αὐτοῦ. «Ἔστι δὲ φιλοσόφημα μὲν συλλογισμὸς ἀποδεικτικός, ***ἐπιχείρημα*** (argumentatio ad manum? manoeuvre?) ***δὲ συλλογισμὸς διαλεκτικός***, σόφισμα δὲ συλλογισμὸς ἐριστικός κ.τ.λ. Τοπ. 8. 11. — Ἔστι δὲ ἡ ***διαλεκτικὴ πειραστικὴ*** (δοκιμαστικὴ τοῦ ἀληθοῦς) περὶ ὧν ἡ σοφία γνωριστική, ἡ δὲ σοφιστικὴ φαινομένη, οὖσα δ' οὔ. Μεταφ. IV (Γ), 2.

ΜΕΡΟΣ Β.

Μ ε θ ο λ ο γ ί α.

§ 102.

Μεθόδων διαφορά.

Τὸ δεύτερον μέρος τῆς *καθαρᾶς λογικῆς*, τὸ κοινῶς ***Μεθολογία*** καλούμενον, προτίθεται νὰ ἐκθέσῃ τοὺς ἐκ τῶν ἀρχικῶν τοῦ διανοεῖσθαι νόμων ἐξαγομένους κανόνας, κατὰ τοὺς ὁποίους τὰ καθ' ἕκαστα στοιχεῖα τοῦ διανοεῖσθαι, ***ἔννοιαι, κρίσεις καὶ συλλογισμοί***, συνδέονται εἰς συνηρτημένον Ὅλον, ἤτοι εἰς συνεχῆ διανοημάτων σειράν.

Σημ. Μέθοδος καλεῖται ἐν γένει μὲν ὁ κατὰ ῥητούς τινας κανόνας ὁριζόμενος τρόπος τοῦ πράττειν ἢ ποιεῖν ἢ ἐρευνᾶν τι, ἐνταῦθα δὲ ὁ κατὰ ῥητούς τινας κανόνας ὁριζόμενος τρόπος τοῦ συνδέειν τὰς ἐν τῇ συνειδήσει πρότερον χωριστὰς καὶ ἀσυναρτήτους παραστάσεις οὕτω πρὸς ἀλλήλας καὶ μετ' ἀλλήλων εἰς ἓν συνεχὲς Ὅλον, ὥς τε νὰ πορίζηται ἐντεῦθεν ὁ νοῦς ***βεβαίαν γνῶσιν καὶ ὀρθὴν σύνοψιν ἁπασῶν.***

§ 103.

Πᾶσα παραστάσεων σύνδεσις ὀφείλει νὰ ὁρμᾶται ἀπὸ τῆς σχέσεως καὶ ἀναφορᾶς ἣν αὗται ἔχουσι πρὸς ἀλλήλας. Ἐπειδὴ δὲ δύναται ἡ τοιαύτη σχέσις νὰ ἦναι διττή, ἢ ***ἐξωτερικὴ*** δηλ. ἢ ***ἐσωτερική***, διὰ τοῦτο διττὴ εἶναι καὶ ἡ τῶν παραστάσεων σύνδεσις, ***ἐξωτερικὴ καὶ ἐσωτερική.***

§ 104.

Ἡ ***ἐξωτερικὴ σύνδεσις*** ἐξετάζει τὰς ***κατὰ τόπον καὶ χρόνον ἐξωτερικὰς*** σχέσεις, εἰς τὰς ὁποίας εὑρίσκονται τὰ παριστανόμενα πράγματα ***πλησίον*** ἢ ***κατόπιν*** ἀλλήλων (***μέθοδος γεωγραφικὴ καὶ χρονολογική***).

Ἡ ***ἐσωτερικὴ σύνδεσις*** ἢ ***συνάφεια*** στηρίζεται ἐπὶ τῆς ***ἐσωτερικῆς*** τῶν παριστανομένων πραγμάτων σχέσεως· συνίσταται δὲ ἡ σχέσις αὕτη ἐν τῇ ἀμοιβαίᾳ αὐτῶν ἐξαρτήσει, ὡς οὐσίας καὶ συμβεβηκότος, ὡς αἰτίας καὶ αἰτιατοῦ, ὡς λόγου καὶ συνεπείας, ὡς σκοποῦ καὶ μέσου, κ. τ. λ. (***μέθοδος λογική***).

§ 105.

Εἰς ***μόνην τὴν λογικὴν*** μέθοδον ἐπαναπαύεται ***ὁ νοῦς*** ἡμῶν, ὁ ὁποῖος σπουδάζει κατ' ἐξοχὴν νὰ ***ἀναγάγῃ*** μὲν τὸ ποικίλον εἰς τὴν αὐτοῦ ἑνότητα, νὰ ***ὑπαγάγῃ*** δὲ ἑπομένως τὸ ἐπὶ μέρους εἰς τὸ καθόλου, τὴν ἰδιαιτέραν περίπτωσιν εἰς τὸν γενικὸν κανόνα, τὸ παράγωγον εἰς τὴν ἐξ οὗ παράγεται ἀρχήν, καὶ οὕτω νὰ τὸ κατανοήσῃ. *)

§ 106.

Ἐπιστήμη καὶ Σύστημα.

Τὸ σύνολον τῶν ὁμοειδῶν γνώσεων, τῶν συνδεδεμένων εἰς ἐσωτερικῶς συνηρμολογημένον Ὅλον, καλεῖται *Σύστημα*, — καθ' ὅσον δὲ εἶναι αἱ γνώσεις αὗται καὶ ***ἀληθεῖς***, καλεῖται ***Ἐπιστήμη.***

---

*) Τοιαύτην τοῦ νοῦ ἰδιότητα καλεῖ ὁ Πλάτων *φρόνησιν*, ὅτι *φορᾶς ἐστι καὶ ῥοῦ νόησις*. Κρατ. σ. 411 D.

Σημ. *Ἐπιστήμη καὶ Σύστημα* ἔχουσι τὴν αὐτὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν, οἵαν ἡ *ὕλη καὶ τὸ εἶδος.*

§ 107.

Κατὰ ταῦτα ἡ ἐπιστήμη δύναται νὰ ἦναι

α) *ἐξ ἀντικειμένου*· ἤτοι συστηματικὴ ἔκθεσις ὁμοειδῶν γνώσεων, παραγομένων ἐξ *ἀρχῶν* ἀμέσως προφανῶν καὶ δι' ἡμᾶς βεβαίων, αἱ ὁποῖαι ἑπομένως χρησιμεύουσιν ὡς *ἀφορμαὶ ἢ ὁρμητήρια* *) πρὸς εὕρεσιν σειρᾶς τινος γνώσεων.

β) *ἐξ ὑποκειμένου*· ἤτοι ἡ ἀνάπτυξις καὶ ἡ ἐν τῷ νῷ τήρησις τῶν τοιούτων γνώσεων.

§ 108.

Καὶ περὶ μὲν τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ *ὑλικοῦ* τῆς ἐπιστήμης ἡ μέθοδος εἶναι διττή, *ἀναλυτικὴ καὶ συνθετικὴ.*

α) Ἡ μὲν *ἀνάλυσις* ὁρμᾶται ἀπὸ τοῦ διὰ τῆς πείρας δεδομένου *καθ' ἕκαστα καὶ μερικοῦ*, καὶ ἀναπτύσσει ἐντεῦθεν τὸ *καθόλου ἢ γενικὸν* διὰ μέσου τῆς *Συγκρίσεως* καὶ τῆς *Ἀφαιρέσεως.*

β) Ἡ δὲ *σύνθεσις* ὁρμᾶται ἀπὸ τοῦ ἐκ τῆς πείρας ἤδη ἀφαιρεθέντος καθόλου ἢ γενικοῦ, καὶ παράγει οὕτω τὸ *ἐπὶ μέρους* ἀπὸ *δεδομένων ἀρχῶν.* Ἡ σύνθεσις ἐμποιεῖ ἡμῖν τὴν *μετ' ἀνάγκης πείθουσιν γνῶσιν τοῦ μερικοῦ*, καθότι διὰ τοῦ *ὁρισμοῦ ἀναπτύσσει* τὸ ἐν τῷ καθόλου συνεπτυγμένως (implicite) ἐνυπάρχον μερικόν.

Σημ. Πρὸς σύστασιν ἐπιστήμης ἑκατέρα τῶν μεθόδων τούτων εἶναι καθ' ἑαυτὴν ἀνεπαρκής· ἀμφότεραι προσδέονται ἀλλήλων καὶ συμπληροῦσιν ἀλλήλας.

§ 109.

Τύπος τῆς ἐπιστήμης εἶναι τὸ Σύστημα, ἤτοι ἡ εἰς *ὀργανικὴν Ἑνότητα* διάταξις τοῦ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ περιεχομένου ποικίλου. *Ὀργανικὴ* δὲ καλεῖται ἡ ἑνότης, ὅταν τὰ καθ' ἕκαστα μέλη αὐτῆς ἐξαρτῶνται ἀμοιβαίως ἀπ' ἀλλήλων καὶ ἔχωσι τὴν ἀκροτάτην αὐτῶν ἑνότητα ἔν τινι *ἀρχῇ*, ἐκ τῆς ὁποίας παράγονται. Τοιαύτη ἀρχὴ εἶναι τότε ἡ τὸ θεμέλιον τῆς ἐπιστήμης ἀποτελοῦσα *Ἰδέα*, οἱονεὶ τὸ πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ζωογονεῖ τὸ *Ὅλον* καὶ διήκει διὰ πάντων αὐτοῦ τῶν μελῶν.

Σημ. Ἡ Μεθοδολογία λοιπὸν, διδασκαλία οὖσα περὶ τοῦ γενικοῦ τύπου πάσης ἐπιστήμης, προτίθεται νὰ ἐκθέσῃ τοὺς κανόνας, κατὰ τοὺς ὁποίους ἀνοικοδομεῖται σύστημά τι ἐπιστημονικόν· καλεῖται δὲ διὰ τοῦτο καὶ *Συστηματικὴ ἢ Ἀρχιτεκτονική.*

§ 110.

Συστατικὰ μέρη τοῦ Συστήματος.

Πρὸς ἀνοικοδόμησιν ἐπιστημονικοῦ συστήματος ἀπαιτεῖται πλήρης συνείδησις περὶ *τοῦ βάθους, τοῦ πλάτους* καὶ *τῆς ἀληθείας* πασῶν τῶν γνώσεων, αἵτινες μέλλουσι νὰ συνδεθῶσιν εἰς συστηματικὴν ἑνότητα.

Τοῦτο ἐπιτυγχάνεται

α) *διὰ τοῦ λογικοῦ ὁρισμοῦ* (definitio), διὰ τοῦ ὁποίου ποριζόμεθα εὐκρινῆ συνείδησιν περὶ *τοῦ βάθους* τῶν καθ' ἕκαστα μελῶν·

β) *διὰ τῆς λογικῆς διαιρέσεως* (divisio), διὰ τῆς ὁποίας ποριζόμεθα *πλή-*

---

*) *Ἐπιβάσεις* καὶ *ὁρμαὶ* κατὰ Πλάτωνα, Πολιτ. σ. 511.

ρη ἔποψιν ἢ μᾶλλον σύνοψιν πάντων τῶν μελῶν, ἑπομένως πλήρῃ συνείδησιν περὶ τοῦ *ὅλου πλάτους* τῶν γνώσεων·

γ) *διὰ τῆς ἀποδείξεως* (argumentatio), διὰ τῆς ὁποίας ποριζόμεθα *πειστικὴν συνείδησιν* περὶ τῆς ἀληθείας τοῦ ὅλου συναρμολογήματος τῶν γνώσεων.

§ 111.

Τὸ γινόμενον τῶν τριῶν τούτων διανοητικῶν ἐργασιῶν εἶναι τὸ **Σύστημα.** Κατὰ ταῦτα ἡ Μεθολογία προτίθεται νὰ ἐκθέσῃ τοὺς κανόνας

1) τοῦ *Ὁρισμοῦ*,
2) τῆς *Διαιρέσεως*,
3) τῆς *Ἀποδείξεως*.

1. Περὶ Ὁρισμοῦ.

§ 112.

Οὐσία καὶ στοιχεῖα τοῦ Ὁρισμοῦ.

Ὁρισμὸς ἢ λογικὴ διασάφησις λέγεται ἡ πλήρης ἀνάπτυξις *τοῦ βάθους* ἐννοίας τινός, ἡ γινομένη διὰ τῆς ἐνδείξεως *τῶν οὐσιωδῶν αὐτῆς γνωρισμάτων.* *)

§ 113.

Εἰς τὰ οὐσιώδη γνωρίσματα ἐννοίας τινὸς ἀνήκουσι

α) *τὸ γνώρισμα τοῦ προσεχοῦς γένους* (genus proximum) διὰ τοῦ ὁποίου ἡ ἔννοια λαμβάνει τὴν ὡρισμένην αὐτῇ θέσιν ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ἐννοιῶν, εἰς τὰς ὁποίας ἀνήκει·

β) τὸ *τοῦ εἴδους ἢ τῆς εἰδοποιοῦ διαφορᾶς* (differentia specifica), διὰ τοῦ ὁποίου ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἔννοια διαστέλλεται ἀπὸ παντὸς ἄλλου εἴδους εἰς τὸ αὐτὸ ἀνήκοντος γένος.

Ὁρίζομεν λοιπὸν τὴν ἔννοιαν ἐκδηλοῦντες τὸ προσεχῶς ἀνώτερον γένος καὶ τὴν εἰδοποιὸν αὐτῆς διαφοράν = definitio fit per genus proximum et differentiam specificam· π. χ. Τρίγωνον — ἐστὶν ἐπίπεδος ἐπιφάνεια (*γένος*) — περατουμένη ὑπὸ τριῶν ἀλλήλας τεμνουσῶν εὐθειῶν (*εἶδος*).

Σημ. 1) Ἀριστ. Τοπ. 1. 8. Ὁ ὁρισμὸς ἐκ γένους καὶ διαφορῶν ἐστιν = definitio ex genere et differentiis constat.

2) Ἡ μέλλουσα νὰ ὁρισθῇ ἔννοια καλεῖται *τὸ Ὁριστόν* = definitum· τὸ δὲ γένος καὶ ἡ εἰδοποιὸς διαφορὰ ἀποτελοῦσι *τὸ Ὁρίζον* = definiens ἢ *τὸν Ὁρισμόν*· π. χ. ἐν τῷ ὁρισμῷ «ὁ ἄνθρωπός ἐστιν οὐσία λογικὴ πεπερασμένη» ἡ μὲν *λογικὴ οὐσία* εἶναι τὸ γένος, δι' οὗ ὁ ἄνθρωπος διαστέλλεται ἀπὸ πάσης ἄλλης οὐσίας ἀλόγου· *πεπερασμένη* δὲ εἶναι ἡ εἰδοποιὸς διαφορά, διὰ τῆς ὁποίας ὁ ἄνθρωπος διακρίνεται ἀπὸ παντὸς ἄλλου ὄντος λογικοῦ.

3) Ἐντεῦθεν πρόδηλον γίνεται ὅτι *μόναι αἱ σύνθετοι*, αἵ *βάθος τι* δηλ. *ἔχουσαι* ἔννοιαι δύνανται νὰ ὁρισθῶσιν. Τοὐναντίον δὲ ἡ *ἁπλῆ ἔννοια*, ἄρα καὶ ἡ *τοῦ ἀπείρου*, δὲν δύναται νὰ ὁρισθῇ, ὡς μηδεμίαν ἔχουσα ἀμέσως ἑαυτῆς ὑπερβεβηκυῖαν ἔννοιαν γένους ἀνωτέρου. Ὁ ὁρισμὸς τοῦ ἀπείρου ἤτοι «τὸ

---

*) Ἔστι δὲ ὅρος (= ὁρισμὸς) λόγος ὁ τὸ *τί ἦν εἶναι* σημαίνων (significans quid res sit) Τοπ. 1. 4. — Ὁ ὁρισμὸς οὐσίας τις γνωρισμός. Ἀνλ. ὕστ. 2. 3.

πεπερασμένον ἄπειρον» εἶναι αὐτόχρημα ἀντίφασις (contradictio in adjecto) ὁποία π. χ. καὶ ἡ «κύκλος τετράγωνος», ἔνθα τὸ κατηγορούμενον ἄντικρυς ἀντιφάσκει πρὸς τὸ ὑποκείμενον.

§ 114.

Κανόνες περὶ τοῦ Ὁρισμοῦ.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω συνάγομεν τὸν ἑπόμενον θεμελιώδη κανόνα περὶ τῆς ὀρθότητος τοῦ ὁρισμοῦ·

«Ὁ ὀρθὸς ὁρισμὸς ὀφείλει πρῶτον μὲν νὰ ἐκδηλοῖ τὸ προσεχῶς ἀνώτε»ρον γένος, ἐν τῷ ὁποίῳ κεῖται καὶ ἡ ὁριστέα ἔννοια· εἶτα δὲ νὰ προσθέτῃ τὸ »γνώρισμα δι' οὗ αὕτη διαστέλλεται ἀκριβῶς ἀπὸ πασῶν τῶν ἄλλων αὐτῇ ὁμο»ταγῶν τε καὶ ὑποβεβηκυιῶν ἐννοιῶν.»

§ 115.

Ὡς ἰδιαίτεροι πάλιν κανόνες περί τε τῆς διαμορφώσεως καὶ τῆς βασάνου τοῦ ὁρισμοῦ συνάγονται οἱ ἀκόλουθοι.

1) Ὁ ὁρισμὸς ὀφείλει νὰ ἦναι ἀνελλιπής, ἀπέριττος καὶ κατὰ πάντα σύμμετρος καὶ εὐάρμοστος = definitio sit adaequata, ὀφείλει δηλ. νὰ παριστᾷ πλῆρες καὶ τέλειον τὸ βάθος τῆς ἐννοίας, ἤτοι

α) νὰ περιέχῃ μόνον τὰ *οὐσιώδη* γνωρίσματα.

β) νὰ ἦναι ὁ *αὐτὸς καὶ ἰσοδύναμος τῷ ὁριστῷ*, τουτέστιν ὁρισμὸς καὶ ὁριστὸν νὰ ἦναι τὰ αὐτά, νὰ ἐξισῶνται ὡς ἰσοπλατῆ καὶ νὰ καλύπτωσιν ἄλληλα.

Ὀφείλει ἑπομένως καὶ ἡ κρίσις ἐν ᾗ ἐκφέρεται ὁ ὁρισμὸς νὰ ἦναι *κατηγορική*, *καθόλου καταφατική* *), *καθαρῶς νὰ ἐναλλάσῃ*, καὶ *καθαρῶς κατ' ἀντίθεσιν ν' ἀντιστρέφῃ*. Ὅπου ἂν λείψῃ τὸ ἕτερον τῶν τελευταίων τούτων, ὁ ὁρισμὸς εἶναι ἡμαρτημένος, ἄρα ἢ εὐρύτερος ἢ στενότερος.

Σημ. 1) Εὐρύτερος (latior suo definito) ἀποβαίνει ὁ ὁρισμὸς ὅταν ἐκφέρῃ ἔννοιάν τινα ἀνωτέραν καὶ ὑψηλοτέραν ἢ τὸ προσεχὲς γένος, διότι τότε εὐρύνεται μὲν τὸ πλάτος τοῦ ὁριστοῦ, μειοῦται δὲ τὸ βάθος. Ἀνευρίσκεται δὲ τὸ λάθος τοῦτο διὰ τῆς καθαρᾶς ἀντιστροφῆς. Εὐρύτεροι εἶναι π. χ. οἱ ὁρισμοὶ τὰ ζῶα εἰσὶν ὀργανικὰ ὄντα, κινήσεως μέτοχα» — «τετράγωνόν ἐστι σχῆμα τετράπλευρον ὀρθογώνιον»· διότι ἀντιστρεφομένη καθαρῶς ἡ τελευταία πρότασις αὕτη μεταποιεῖται εἰς τὴν «πᾶν ὀρθογώνιον τετράπλευρόν ἐστι τετράγωνον» ὅπερ ψευδές· διότι ὀρθογώνια δύνανται νὰ ἦναι καὶ τὰ παραλληλόγραμμα, τὸ ὁποῖα δὲν ὑπάγονται εἰς τὴν περὶ ἧς ὁ λόγος δεδομένην ἔννοιαν.

2) Στενότερος (angustior suo definito) ἀποβαίνει ὁ ὁρισμὸς ὅταν προστίθηται εἰς αὐτὸν εἰδοποιὸς διαφορὰ ἀνήκουσα εἰς εἶδος κατώτερον, διότι τότε συστέλλεται μὲν τὸ πλάτος τοῦ ὁριστοῦ, αὐξάνεται δὲ τὸ βάθος. Ἀνευρίσκεται δὲ τὸ λάθος τοῦτο διὰ τῆς κατ' ἀντίθεσιν καθαρᾶς ἀντιστροφῆς. Ὁ ὁρισμὸς π. χ. «τὸ παραλληλόγραμμόν ἐστιν ἰσογώνιον τετράπλευρον» ἀντιθετικῶς ἀντιστρεφόμενος μεταποιεῖται εἰς τὸν «πᾶν μὴ ἰσογώνιον τετράπλευρον οὐκ ἔστιν οὐδὲ παραλληλόγραμμον» ὅπερ ἄτοπον. Ἐπίσης ὁ ὁρισμὸς «Τὰ ζῶα εἰσὶν ὀργανικὰ ὄντα, αὐτομάτως ἀπὸ τόπου εἰς τόπον κινούμενα» εἶναι πολὺ στενός, διότι ἀποκλείει τὰ ζωόφυτα.

---

*) Τὸ δὲ τί ἐστιν ἅπαν καθόλου καὶ κατηγορικόν. Αν. ὕστ. 2. 3.

§ 116.

2) Ὁ *Ὁρισμὸς ὀφείλει νὰ μὴ ἀποτελῇ κύκλον ἢ διαλληλίαν* (ne fiat in orbem) τουτέστι τὸ ὁριστὸν νὰ μὴ ἀναφαίνηται καὶ πάλιν ἐν τῷ ὁρίζοντι. Εἶναι δὲ ὁ κύκλος

α) ἢ *ἄμεσος*· π. χ. νόμος ἐστι νομικός τις κανών· ἐνιαυτός ἐστι χρόνου μῆκος ἐνιαύσιον· παντοδύναμός ἐστιν ὁ πάντα δυνάμενος·

β) ἢ *ἔμμεσος*, ὅταν τὸ ὁριστὸν ἀναφαίνηται ἔν τινι δευτερεύοντι ὁρισμῷ· π. χ. νόμος ἐστὶν ἡ ἐκδήλωσις τῆς βουλήσεως τοῦ ἄρχοντος· ἄρχων δέ ἐστιν ὁ ἄλλων κρατῶν· τῶν δὲ ἄλλων κρατεῖν ἐστι νόμους αὐτοῖς τιθέναι.

Σημ. Ὁ κύκλος δύναται νὰ ἦναι *προφανὴς* ἢ *ἀφανὴς* (λελησθώς), καθ' ὅσον τὸ ὁριστέον ἐπαναλαμβάνεται ἢ διὰ τῶν αὐτῶν λέξεων ἢ διὰ συνωνύμων καὶ ἰσοδυνάμων· π. χ. ad Herenium II. 5. "argumentum est, per quod res coarguitur certioribus argumentis = τεκμήριόν ἐστι τὸ δι' οὗ πρᾶγμά τι ἐλέγχεται διὰ βεβαιοτέρων τεκμηρίων». *) Ὁ συνήθης ὁρισμὸς «ποσόν ἐστι πᾶν τὸ δυνάμενον ν' αὐξηθῇ καὶ μειωθῇ» στρέφεται εἰς κύκλον· διότι τὸ αὐξάνειν καὶ μειοῦν περιέχουσιν ἤδη ἐν ἑαυτοῖς τὴν ἔννοιαν τοῦ ποσοῦ, καὶ οὐδὲν ἄλλο σημαίνουσιν ἢ ποιεῖν τι μεῖζον ἢ ἔλασσον.

§ 117.

3) Ὁ *ὁρισμὸς ὀφείλει νὰ ἦναι θετικὸς, οὐχὶ δὲ ἀποφατικὸς μόνον* (def. ne sit negans)· διότι ἁπλῆ ἀπόφασις ἐκφράζει *τί δὲν εἶναι* τὸ πρᾶγμα, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ *τί εἶναι* τὸ πρᾶγμα, ἑπομένως οὐδεμίαν δίδει ἡμῖν εἰδικὴν γνῶσιν περὶ αὐτοῦ· π. χ. «ὁ ἠλεκτρισμὸς οὔτε φῶς ἐστιν, οὔτε θερμαντικόν, οὔτε μαγνητισμός». **) Ἐπιδέχεται ὅμως περιορισμόν τινα ὁ κανὼν οὗτος α) ἐν ταῖς *ἀρνητικαῖς ἐννοίαις*, διότι ἐπειδὴ αὗται σημαίνουσιν ἔλλειψιν πραγματικότητος, ἔχουσιν ἑπομένως ὡς τὸ κύριον αὐτῶν καὶ οὐσιῶδες τὴν ἄρνησιν, π. χ. ψῦχος, σκότος, κ.τ.λ. — β) ὅταν εἰς θετικόν τι γένος προστίθηται ἀρνητικὴ εἰδοποιὸς διαφορά, διὰ τῆς ὁποίας διακρίνεται ἀντικείμενόν τι ἀπὸ τῶν αὐτῷ ὁμοταγῶν ἐννοιῶν, π. χ. *πλανήτης ἐστὶ σῶμα οὐράνιον, μὴ αὐτόφωτον.*

Σημ. Ὡς ἀδόκιμος ἐκσυρικτέος ἐπίσης καὶ ὁ ὁρισμὸς ὁ γινόμενος δι' ἐννοιῶν ἀντιδιεζευγμένων (per disjuncta) π. χ. ὁ τοῦ Ἀριστοτέλους «Πρότασίς ἐστι λόγος καταφατικὸς ἢ ἀποφατικός τινος κατά τινος», — καὶ — ὁ ἄνθρωπός ἐστι πνεῦμα καὶ σῶμα.

§ 118.

4) Ὁ *ὁρισμὸς ὀφείλει νὰ ἦναι καταληπτός, σαφής, ἁπλοῦς* καὶ *βραχύς* (def. ne sit abundans, ambigua), ν' ἀποφεύγῃ δὲ καὶ ἐκφράσεις *εἰκονικὰς* καὶ *πολυσημάντους.* ***)

---

*) Ἐπίσης «Ὁ ἄνθρωπός ἐστιν οὐσία ἀνθρωπίνας ἰδιότητας κατὰ σῶμα καὶ κατὰ πνεῦμα κεκτημένη — καὶ — *Definitio* est oratio, quae id, quod *definitur*, explicat, quid sit. — ad Her. IV. 25.

**) Τοιοῦτοι καὶ οἱ ἐν τοῖς Εὐαγγελίοις «ἡ βασιλεία τοῦ Θεοῦ οὐκ ἔστι βρῶσις καὶ πόσις». — «τὸ πνεῦμα σάρκα καὶ ὀστέα οὐκ ἔχει, καθὼς ἐμὲ θεωρεῖτε ἔχοντα». κ.τ.λ.

***) π. χ. Ἥλιός ἐστιν ἄναμμα ἐκ θαλασσίων ὑδάτων· — ὁ Θεός ἐστι κύκλος, οὗ τινος τὸ μὲν κέντρον ἐστὶ πανταχοῦ, ἡ δὲ περιφέρετα οὐδαμοῦ· — ἡ συνείδησίς ἐστι σκώληξ διαβιβρώσκων καὶ πῦρ αἰθόμενον· — ἡ ἀρχιτεκτονι-

Σημ. Τοῦ κανόνος τούτου αἱ πολλαπλαῖ παραβάσεις σφόδρα ἔβλαψαν καθ' ἡμᾶς τὴν ἀληθῆ καὶ γνησίαν ἐπιστημονικότητα. Εἰκόνες, μεταφοραί, φρασεολογίαι, τρόποι καὶ ἐκφράσεις ἐπαμφοτερίζουσαι καὶ αἰνιγματώδεις περικαλύπτουσιν οὐχὶ σπανίως τὸ ἐπιπόλαιον καὶ τὴν ἔλλειψιν γνώσεως βασίμου καὶ ἐμβριθοῦς.

§ 119.

Εἴδη τοῦ Ὁρισμοῦ.

Παντὸς ἀντικειμένου ὁ ἀληθὴς ὁρισμὸς εἶναι οὐσιωδῶς *ὁρισμὸς πραγματιώδης* (definitio nominalis), διότι ἐξηγεῖ πραγματικῶς τὴν φύσιν τοῦ ἀντικειμένου διὰ τῆς ἐπαριθμήσεως τῶν οὐσιωδῶν αὐτοῦ γνωρισμάτων.

Ὁ δὲ καλούμενος *ὁρισμὸς ὀνοματώδης* (def. nominalis), ἐπειδὴ ἐξηγεῖ ἐτυμολογικῶς τὸ ὄνομα, οὐχὶ δὲ καὶ τὴν φύσιν τοῦ πράγματος, δὲν παρέχει ἡμῖν γνῶσιν τούτου ἀληθῆ, οὐδὲ εἶναι ἑπομένως κατ' ἀκριβολογίαν ὁρισμός. Ἐν τούτοις δύναται νὰ θεωρηθῇ ὡς προπαρασκευαστικὸς τοῦ πραγματιώδους ὁρισμοῦ, διότι βοηθεῖ πολλάκις ὡς μέσον τοῦ ἐξ ἐπιπολῆς ὁρίζειν τὸ ἀντικείμενον, οὗ τινος τὴν φύσιν ἐπιζητοῦμεν νὰ γνωρίσωμεν ἀκριβέστερον, ὅπως δυνηθῶμεν μετὰ ταῦτα ν' ἀποδώσωμεν καὶ τὸν πραγματιώδη τούτου ὁρισμόν· π. χ. «φιλία τις σοφίας ἐστὶν ἡ φιλοσοφία, — ἐπιστήμη περὶ δικαίου ἐστὶν ἡ δικαιολογία» ἔνθα ἀκολούθως ὁρίζεται τί ἐστι σοφία, τί ἐστι δίκαιον. *)

Σημ. Τοῦ *ὀνοματώδους* ὁρισμοῦ διαστέλλουσί τινες τὸν *λεκτικὸν ἢ ἐτυμολογικὸν* οὕτως ὥς τε ὁ μὲν λεκτικὸς ἐξηγεῖ ἁπλῶς τῆς λέξεως τὴν παραγωγήν, ὁ δὲ ὀνοματώδης προστίθησι καί τι γνώρισμα διακριτικόν. Κατ' αὐτοὺς π. χ. λεκτικὸς ὁρισμὸς εἶναι ὁ, «ἡ παραβολὴ παράγεται ἐκ τοῦ παραβάλλειν» — τοὐναντίον δὲ ὀνοματώδης ὁ, «ἡ παραβολὴ σημαίνει εἶδός τι καμπύλων γραμμῶν.»

§ 120

Ἡ κατὰ τὸ ὁρίζειν διανοητικὴ πορεία, ἑπομένως καὶ ὁ ὁρισμὸς αὐτὸς δύναται νὰ ἦναι διττός.

α) *ἀναλυτικός*, ὅταν παριστᾷ τὴν οὐσίαν τοῦ πράγματος *διὰ τῆς ἀναπτύξεως τῶν ἐν τῇ ἐννοίᾳ αὐτοῦ περιεχομένων γνωρισμάτων.* Ἐν τῷ ἀναλυτικῷ ὁρισμῷ ἡ ἔννοια προϋποτίθεται ὡς *δεδομένη* καὶ ἀκολούθως ἀναλύεται εἰς τὰ οὐσιώδη καὶ ἀναγκαῖα αὐτῆς συστατικὰ μέρη, π. χ. κύκλος ἐστὶ γραμμή τις καμπύλη εἰς ἑαυτὴν ἐπιστρέφουσα, τῆς ὁποίας πᾶν σημεῖον ἀφ' ἑνὸς ὡρισμένου καὶ ἐντὸς αὐτῆς κειμένου σημείου ἐπίσης ἀφέστηκεν. — Σελήνης ἔκλειψίς ἐστιν ὁ διὰ τῆς σκιᾶς τῆς γῆς παραγόμενος σκοτασμὸς τοῦ δίσκου τῆς σελήνης·

κή ἐστι πεπηγυῖα μουσική· — ἀρετή ἐστιν ἡ *ἀσύμπτωτος*, εἰς ἣν ἡ τῆς ἠθικῆς σπουδῆς *ὑπερβολὴ* ἀτελευτήτως προσεγγίζει, τὴν ὁποίαν ὅμως δὲν δύναται ἐν τῷ πεπερασμένῳ καὶ νὰ καταφθάσῃ· Ἄνθρωπός ἐστιν ἀσθενείας ὑπόδειγμα, καιροῦ λάφυρον, τύχης παίγνιον, μεταπτώσεως εἰκών, φθόνου καὶ συμφορᾶς πλάστιγξ· τὸ δὲ λοιπὸν φλέγμα καὶ χολή.

*) Ὁ ὁριζόμενος δείκνυσιν ἢ τί ἐστιν ἢ τί σημαίνει τοὔνομα. Ανλ. υστ. 2. 7. omnis sermo habeat necesse est rem et verba Quint. III. 3.

Ὅσοι δ' ὁπωσοῦν ὀνόματι τὴν ἀπόδοσιν ποιοῦνται, δῆλον ὡς οὐκ ἀποδιδόασιν οὗτοι τὸν τοῦ πράγματος ὁρισμόν, ἐπειδὴ πᾶς ὁρισμὸς λόγος τις (notio oratione explicata) ἐστίν. Τοπ. 1. 5.

β) *συνθετικός*, ὅταν ἐκτίθηται ἡ γένεσις τοῦ πράγματος κατὰ τὰ ἀναγκαῖα καὶ οὐσιώδη αὐτοῦ συστατικὰ μέρη. Ἐν τῷ *γενετικῷ* ἢ *συνθετικῷ* ὁρισμῷ λοιπὸν ὁρμώμεθα ἀπὸ τῆς *γενέσεως* τοῦ πράγματος καὶ διὰ τῆς διαδοχικῆς συνθέσεως τῶν συστατικῶν αὐτοῦ μερῶν διαμορφοῦμεν τὴν ἔννοιαν· π. χ. ὁ κύκλος γεννᾶται ὅταν περί τινα ἀκινητοῦσαν στιγμὴν γραμμή τις περιάγηται κατ' ἴσα πάντοτε ἀποστήματα, ἕως οὗ τὸ πέρας αὐτῆς συμπέσῃ μετὰ τῆς ἀρχῆς. — Σελήνης ἔκλειψις γίνεται ὅταν ἡ γῆ οὕτω παρεισέρχηται μεταξὺ σελήνης καὶ ἡλίου, ὥς τε ῥίπτει τὴν σκιὰν αὐτῆς ἐπὶ τὴν σελήνην *)

Σημ. Ἐκ τοῦ γενετικοῦ ὁρισμοῦ ἐξάγεται ὡς συνέπεια ὁ ἀναλυτικός· προσιδιάζει δὲ ὁ μὲν *γενετικὸς* εἰς τὰς *ἐνοπτευτικὰς* (intuitivae) ἐπιστήμας, ὁ δὲ *ἀναλυτικὸς* εἰς τὰς *διεξοδευτικὰς* (discursivae).

§ 121.

Ὁ ὁρισμὸς εἶναι *ἀκριβής*, ὅταν καὶ αὐτὸ τὸ ὁρίζον διευκρινῆται διὰ τῆς περαιτέρω αὐτοῦ *Ἀναλύσεως*, ἤτοι δι' ὁρισμῶν δευτερευόντων (definitiones secundariae), τριτευόντων κ. τ. λ. Οὕτω ποριζόμεθα *σειρὰν* ὁρισμῶν, ἕως οὗ φθάνομεν εἰς ἐννοίας, αἵτινες πάσης περαιτέρω ἀναγωγῆς εἰς ἄλλην ἔννοιαν ἁπλουστέραν οὔτε δεκτικαὶ εἶναι οὔτε ἐπιδεεῖς· καλοῦνται δὲ διὰ τοῦτο καὶ *ἔννοιαι θεμελιώδεις*. Τοιαῦται π. χ. εἶναι ἐν μὲν τῇ γεωμετρίᾳ ἡ *ἔκτασις*, ἐν δὲ τῇ περὶ φύσεως φιλοσοφίᾳ ἡ *ἐκπέτασις* (expansio) καὶ ἡ *συστολή* (contractio).

Τῶν ὁρισμῶν τὴν σειρὰν ὅμως δυνάμεθα νὰ σχηματίσωμεν καὶ *συνθετικῶς*, τουτέστιν ὁρμώμενοι ἀπὸ τῶν θεμελιωδῶν ἐννοιῶν καὶ προχωροῦντες ἕως οὗ φθάσωμεν εἰς τὰς κατωτάτας ἐννοίας· ὁ τρόπος οὗτος τοῦ διευκρινεῖν καλεῖται *διεξοδικός*. Ἡ σύνδεσις δὲ ἀμφοτέρων τῶν μεθόδων, τῆς ἀναλυτικῆς καὶ συνθετικῆς, ἀποτελεῖ τὴν κατὰ πάντα *πλήρη* καὶ *τελείαν* διευκρίνησιν.

Σημ. Πλήρη γνῶσιν περὶ τῆς οὐσίας νοητοῦ τινος ἀντικειμένου παρέχει ἡμῖν ὁ ὁρισμὸς τότε μόνον, ὅταν ἔχωμεν συγχρόνως σαφεῖς καὶ ὡρισμένας παραστάσεις τῶν ἐν αὐτῷ ἐκδηλουμένων γνωρισμάτων. Ὁ ὁρισμὸς π. χ. «τρίγωνόν ἐστιν ἐπίπεδον σχῆμα ὑπὸ τριῶν εὐθειῶν περατούμενον» εἶναι κατὰ πάντα καταληπτὸς εἰς μόνον τὸν ἔχοντα ὡρισμένην ἔννοιαν περὶ *σχήματος* ἐν γένει· καταληπτὸν δὲ πάλιν εἶναι τὸ σχῆμα εἰς μόνον τὸν ἔχοντα σαφῆ παράστασιν *τῆς ἐκτάσεως*.

§ 122.

Ὁ ὁρισμός τινος ἀντικειμένου, ἰδίως ἐν ταῖς ἐμπειρικαῖς ἐπιστήμαις, προπαρασκευάζεται.

α) διὰ τῆς *περιγραφῆς* (descriptio)· καλεῖται δὲ οὕτω ἡ ἀφήγησις τοσούτων οὐσιωδῶν τε καὶ ἐπουσιωδῶν γνωρισμάτων τοῦ ἀντικειμένου, ὅσα ἀποχρῶσιν ἡμῖν, ὅπως διαμορφώσωμεν σαφῆ καὶ ἀπὸ παντὸς ἄλλου διασταλτικὴν ἀνατύπωσιν ἢ εἰκόνα αὐτοῦ. Ἡ περιγραφὴ εἶναι ἰδίως χρήσιμος ἐπὶ τῶν κατ' αἴσθησιν ἀντιληπτῶν, ὁποῖα εἶναι κατ' ἐξοχὴν τὰ ἀντικείμενα τῆς φυσικῆς ἱστορίας·

*) Τὸ τί ἐστιν εἰδέναι ταὐτό ἐστι καὶ διὰ τί ἐστι. — — τί ἐστιν ἔκλειψις; στέρησις φωτὸς ἀπὸ σελήνης ὑπὸ γῆς ἀντιφράξεως· διὰ τί ἐστιν ἔκλειψις, ἢ διὰ τί ἐκλείπει ἡ σελήνη; διὰ τὸ ἀπολείπειν τὸ φῶς ἀντιφραττούσης τῆς γῆς. — — τί ἐστι συμφωνία; λόγος ἀριθμῶν ἐν ὀξεῖ ἢ βαρεῖ· διατί συμφωνεῖ τὸ ὀξὺ τῷ βαρεῖ; διὰ τὸ λόγον ἔχειν ἀριθμῶν τὸ ὀξὺ καὶ τὸ βαρύ. Ανλ. ὕστ. 2. 2.

β) διὰ τῆς *διασαφήσεως* (explanatio)· ἡ ὁποία διευκρινεῖ ἰδίως τὰ μὴ κατ' αἴσθησιν ἀντιληπτὰ ἀντικείμενα, ἐκτιθεῖσα οἱαδήποτε γνωρίσματα αὐτῶν, οὐσιώδη τε καὶ ἐπουσιώδη· π. χ. «Ἀρετήν ἀσκεῖ ὁ ἑκάστῳ τὰ ἑαυτοῦ ἀποδιδούς, ὁ τὸν πλησίον εὐεργετῶν, ὁ τὰ παραπτώματα ἀφιείς, ὁ τὴν τῶν ἄλλων ἀξίαν ἀποδεχόμενος, ὁ ἑαυτοῦ κρατῶν, ὁ ἀπαθὴς καὶ ταῖς ἐντολαῖς τοῦ τε ὀρθοῦ λόγου καὶ τῆς θρησκείας ἑπομένος κ. τ. λ. *)

γ) διὰ *τοποθετήσεως* (locatio)· ἡ ὁποία διὰ τῆς ἀφηγήσεως τοῦ προσεχοῦς γένους (genus proximum) ἀποδίδει εἰς τὴν ἔννοιαν τὴν αὐτῇ ἀνήκουσιν θέσιν ἐν τῷ ὅλῳ τῶν γνώσεων· π. χ.» Ἡ φαντασία κατέχει τὴν μεταξὺ τῆς αἰσθήσεως καὶ τοῦ νοῦ θέσιν καὶ συνδιαλάττει ἀμφότερα. — Ἡ φάλαινα ἀνήκει εἰς τὰ μαστοφόρα.»

2. Περὶ Διαιρέσεως.

§ 123.

Οὐσία καὶ συστατικὰ μέρη τῆς Διαιρέσεως.

Ὡς ὁ ὁρισμὸς τὸ βάθος οὕτω καὶ ἡ διαίρεσις (divisio) διορίζει τὸ πλάτος τῆς ἐννοίας. Ὁ μὲν ὁρισμὸς διευκρινεῖ τὴν ἔννοιαν *κατ' ἐπίτασιν*, ἡ δὲ διαίρεσις *κατ' ἔκτασιν*.

§ 124.

Λογικὴ διαίρεσις καλεῖται δηλ: ἡ πλήρης ἀνάπτυξις τοῦ οὐσιώδους πλάτους ἐννοίας τινός· ἤ, ὅπερ ταὐτόν, *λογικῶς διαιρεῖν σημαίνει τὸ ἐκδηλοῦν τὰς ὑπό τινα ἔννοιαν περιεχομένας παραστάσεις κατὰ τὴν αὐτῶν ἀναφορὰν πρός τε ἀλλήλας καὶ πρὸς τὴν ἔννοιαν αὐτήν.*

Σημ. Λογικῆς λοιπὸν διαιρέσεως δεκτικὴ εἶναί τις ἔννοια τότε μόνον, ὅταν αὕτη, *γένος* οὖσα, περιλαμβάνῃ ὑφ' ἑαυτὴν καὶ *εἴδη*, καὶ δύναται ἑπομένως νὰ διευκρινηθῇ κατὰ *πλάτος*. Αἱ *ἀτομικαὶ παραστάσεις*, οὖσαι πραγματικῶς *ἄ-τομα* (ἀ-διαίρετα, in-dividua), εἶναι καὶ λογικῆς διαιρέσεως ἀνεπίδεκτοι.

§ 125.

Ἡ λογικὴ διαίρεσις ἐξετάζει τὴν διαιρετέαν ἔννοιαν ὡς *γένος* καὶ τὴν ἀναλύει εἰς τὰ αὐτῆς *εἴδη*.

Ἐπειδὴ δὲ τὰ εἴδη περιέχουσιν ἐν ἑαυτοῖς οὐχὶ μόνον τὸ γένος μετὰ πάντων αὐτοῦ τῶν γνωρισμάτων, ἀλλὰ καί τινα εἰδοποιὸν διαφοράν, δι' ἧς αὐτὰ τὰ εἴδη ἀπ' ἀλλήλων διαστέλλονται, διὰ τοῦτο θεωροῦνται πρὸς μὲν τὸ γέ-

---

*) Διδακτικώτατα παραδείγματα τῶν *προπαρασκευαστικῶν* τούτων ἤτοι *κατὰ προσέγγισιν ὁρισμῶν* ἀπαντῶνται πανταχοῦ σχεδὸν τῶν Πλατωνικῶν διαλόγων. Ἐνταῦθα ἀνήκει καὶ τοῦ Κικέρωνος «qui ita se gerunt ita vivunt, ut eorum probetur fides, integritas, aequalitas, liberalitas, nec sit in illis ulla cupiditas, vel libido, vel audacia, sintque magna constantia, — hos *viros bonos* appellandos putemus etc. Cic. de amic. V. 19.

νος ὡς *ἴσα ἀλλήλοις* (δηλ. *ἔννοιαι ὑποβεβηκυῖαι*), πρὸς δὲ τὴν διαφορὰν ὡς *ἀντίθετα ἀλλήλοις* (δηλ. *ἔννοιαι ὁμοταγεῖς*). *)

Κατ' εἶδος λοιπὸν θεωρουμένη ἡ λογικὴ διαίρεσις εἶναι *κρίσις διαζευκτική*· πάντη δὲ ἀδιάφορον εἶναι ἂν μὴ ἐκφέρηται αὕτη πάντοτε καὶ διὰ προτάσεως διαζευκτικῆς.

§ 126.

Εἰς πᾶσαν λογικὴν διαίρεσιν ἀνήκουσι τὰ ἑπόμενα·

α) *ἡ διαιρετέα ἔννοια* (*διαιρετέον ἢ διαιρούμενον Ὅλον* = totum divisum, ἢ dividendum)·

β) *ἡ βάσις ἢ ἡ ἀρχὴ τῆς διαιρέσεως* (principium, fundamentum divisionis) τουτέστιν *ἐκεῖνο* τῆς ἐννοίας τὸ γνώρισμα, *ἀπὸ τοῦ ὁποίου* ὁρμώμεθα πρὸς ζήτησιν τῶν ποικίλων διαφορῶν, καὶ *κατὰ τὸ ὁποῖον* γίνεται ἡ διαίρεσις·

γ) *τὰ μέλη τῆς διαιρέσεως* (μ. διαιρετικὰ = membra dividentia ἢ divisionis) τουτέστιν οἱ κατὰ τὴν βάσιν τῆς διαιρέσεως γινόμενοι διάφοροι προσδιορισμοὶ τοῦ διαιρετέου Ὅλου· Καλοῦνται δὲ καὶ *ἀντιδιῃρημένα* (quae sibi invicem in divisionem opponuntur).

Σημ. 1) Ἐὰν π. χ. τὰ ἀγγεῖα τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος διαιρεθῶσιν εἰς *αἱματοδόχα, λυμφατικά, καὶ διαφορητικά*, βάσις τοιαύτης αὐτῶν διαιρέσεως εἶναι ἡ διάφορος ὕλη τὴν ὁποίαν περιέχουσιν. — Τὰ φυτὰ διαιροῦνται ἐν μὲν τῷ συστήματι τοῦ Λινναίου κατὰ φῦλον ἢ, μᾶλλον, κατὰ τὰ *γενεσιουργὰ ὄργανα*, εἰς *φανερόγαμα* καὶ *κρυπτόγαμα*· ἐν δὲ τῷ συστήματι τοῦ Ἰουσσίου κατὰ τὸν *λοβόν*, εἰς *ἄλοβα, μονόλοβα, δίλοβα* κ. τ. λ. Τὰ συστήματα ταῦτα εἶναι μὲν τεχνικά, ἤτοι ἐπιτετηδευμένα καὶ μονομερῆ, διότι ὁρμωμένη ἐνταῦθα ἡ διαίρεσις ἀπὸ γνωρίσματος μονομεροῦς, δὲν δύναται νὰ δώσῃ φυσικήν τινα καὶ πραγματικὴν εἰκόνα τοῦ μεγάλου καὶ πλουσίου διαιρετέου ὅλου· ἔχουσιν ὅμως καὶ αὐτὰ ἐνίοτε ἀξίαν οὐχὶ μικράν, ὡς βοηθοῦντα ἡμᾶς πρὸς πορισμὸν τῆς ὁποίας ἐπιζητοῦμεν *συνόψεως*. Εἰς τὴν προοδεύουσαν δὲ ἐπιστήμην ἀπόκειται νὰ διαπλάσῃ συστήματα ἀνεπιτήδευτα καὶ φυσικά, τουτέστι νὰ λάβῃ ὡς γνώμονα καὶ τῆς λογικῆς διαιρέσεως τὸν ὁλικὸν τοῦ ὀργανισμοῦ χαρακτῆρα ἢ τὸν χαρακτηριστικὸν τύπον τῶν εἰδῶν. **)

2) Πρὸς ἔνδειξιν τῶν μελῶν τῶν διαφόρων διαιρέσεων ἤτοι τῶν ποικίλων εἰδῶν καὶ γενῶν μεταχειρίζονται αἱ φυσικαὶ ἐπιστῆμαι κατὰ σειρὰν κατιοῦσαν τοὺς ὅρους *Βασίλειον, Κλάσις, Τάξις, Οἰκογένεια, Γένος, Εἶδος*, οὗ τινος μέλη ἄμεσα εἶναι τὰ *ἄτομα*.

---

*) Τούτου ἕνεκα ὁ Ἀριστ. καλεῖ τὰ διάφορα εἴδη εἰς τὰ ὁποῖα ἔννοιά τις δύναται νὰ διαιρεθῇ «ἀντιδιῃρημένα». — Πᾶν γένος ταῖς ἀντιδιῃρημέναις διαφοραῖς διαιρεῖται, καθάπερ τὸ ζῷον τῷ πεζῷ καὶ τῷ πτηνῷ καὶ τῷ ἐνύδρῳ. Τοπ. 6. 6.

**) Ὅσῳ εὐχερέστερον εὑρίσκομεν τὴν βάσιν τῆς διαιρέσεως ἐν ταῖς μαθηματικαῖς καὶ πρακτικαῖς ἐννοίαις καὶ εἴ τινι ἄλλῳ ἐλευθέρῳ τοῦ ἡμετέρου πνεύματος προϊόντι, τοσούτῳ μᾶλλον δυσεύρετος ἀποκαθίσταται ἡ αὐτὴ· ἐν τοῖς φυσικοῖς ἀντικειμένοις, καθότι ἡ φύσις, ἐλευθέρως ἐνεργοῦσα, δὲν παράγει γένη καὶ εἴδη κατὰ τοὺς λογικοὺς ἡμῶν συνδυασμούς, ἀλλὰ ζῶντα ἄτομα, μὴ ἀποτελοῦντα πάντοτε πλήρη πρὸς ἄλληλα ἀντίθεσιν.

§ 127.

Εἴδη τῆς διαιρέσεως.

Ἡ δύο μέλη ἔχουσα διαίρεσις λέγεται *διχοτομία*· ἡ τρία, *τριχοτομία*· ἡ τέσσαρα *τετραχοτομία*. Ἐν γένει δὲ *πολυτομία* ὀνομάζεται ἡ διαίρεσις, ἡ ἔχουσα πλείονα τῶν δύο μελῶν.

§ 128.

Διάρθρωσις τῆς λογικῆς διαιρέσεως ἢ Ταξινομία.

Ἐπειδὴ πᾶσα ἔννοια, ποσόν τι οὖσα, δύναται νὰ θεωρηθῇ ὑπὸ διαφόρους ἐπόψεις, δύναται ἑπομένως καὶ νὰ διαιρεθῇ ποικιλαχῶς, καθ' ὅσον εὑρίσκονται ἐν αὐτῇ ποικίλαι βάσεις διαιρέσεως. Οὕτω γεννῶνται αἱ *Συνδιαιρέσεις* (co-divisiones), αἵ τινες καὶ *ἐπιδιαιρέσεις* καὶ *παραδιαιρέσεις* καλοῦνται.

Σημ. Ὁ γρανίτης π. χ. διαιρεῖται κατὰ μὲν τὴν καταγωγὴν εἰς *ἀρχαῖον* καὶ *νεώτερον*, κατὰ δὲ τὰ μέρη ἐξ ὧν συμμίγνυται, εἰς *ἁδρομερῆ* (*παχυμερῆ*) καὶ *λεπτομερῆ*. Ἐπίσης τὸ ἀνθρώπινον γένος διαιρεῖται κατὰ τὴν φυλήν, κατὰ τὸ φῦλον, κατὰ τὸ ἐπιτήδευμα, κατὰ τὴν παιδείαν, κατοικίαν κ. τ. λ.

§ 129.

Δύνανται δὲ καὶ αὐτὰ τὰ διαιρετικὰ μέλη νὰ θεωρηθῶσιν ὡς *Ὅλον* καὶ νὰ διαιρεθῶσιν ἑπομένως ἐκ νέου· οὕτω γεννῶνται αἱ *Ὑποδιαιρέσεις* (Sub-divisiones). Ἐκείνη δὲ, εἰς ἣν αὗται ὑπάγονται, καλεῖται *πρωτεύουσα*.

Ἐπειδὴ δὲ καὶ τῆς ὑποδιαιρέσεως τὰ διαιρετικὰ μέλη εἶναι ἐνίοτε διαιρέσεως δεκτικά, δύναται λοιπὸν διαίρεσίς τις νὰ θεωρηθῇ πρός τινα μὲν ἀνωτέραν ὡς ὑποδιαίρεσις, πρὸς κατωτέραν δέ τινα, ὡς διαίρεσις πρωτεύουσα.

Σημ. π. χ. Τὰ ὄντα εἰσὶν ἢ λογικὰ ἢ ὑλικά.
Τὰ ὑλικά εἰσιν ἢ ὀργανικὰ ἢ μὴ ὀργανικά.
Τὰ ὀργανικά εἰσιν ἢ ἔμψυχα ἢ ἄψυχα, κ. τ. λ.

§ 130.

Ἡ διαίρεσις, ὑπὸ τὴν ὁποίαν περιλαμβάνονται σύμπασαι αἱ ἄλλαι, καλεῖται *πρωτίστη* ἢ *θεμελιώδης* (divisio fundamentalis ἢ primaria). Ὅταν δὲ αὕτη ἐξαντληθῇ διὰ πασῶν τῶν δυνατῶν συνδιαιρέσεων καὶ ὑποδιαιρέσεων καὶ φθάσῃ μέχρι τῶν κατωτάτων εἰδῶν, τότε γεννᾶται σύστημά τι διαιρέσεων, ἡ *λογικὴ Ὁλομέλεια* ἢ ἡ *Ταξινομία*, οἱονεὶ τὸ *διάγραμμα* τοῦ Ὅλου πρὸς τὸ ὁποῖον τὰ διάφορα μέρη τάσσονται παραλλήλως ἢ ὑπαλλήλως ὡς μέλη ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὀργανισμοῦ.

§ 131.

Κανόνες περὶ τῆς Διαρέσεως.

Πᾶσαν διαίρεσιν ἐνεργοῦμεν κατὰ τὴν ἑξῆς μέθοδον.

«Ἐν πρώτοις διευκρινοῦμεν τὴν ἔννοιαν τοῦ διαιρετέου ὅλου διὰ τοῦ »πλήρους ὁρισμοῦ αὐτοῦ· *) ἐφιστῶμεν δεύτερον τὴν προσοχὴν ἐπὶ τὴν τῆς δι-

*) *Ὁρισμὸς* καὶ *Διαίρεσις* ἔχουσι τὴν αὐτὴν πρὸς ἄλληλα σχέσιν, οἵαν τὸ *βάθος* καὶ τὸ *πλάτος*. Ὁ μὲν ὁρισμὸς δεικνύει τὰ ὅρια ἐντὸς τῶν ὁποίων ἐγκλείεται ἀντικείμενόν τι τῆς νοήσεως· ἡ δὲ διαίρεσις δεικνύει ἅμα μὲν τίνα θέσιν λαμβάνει τις ἔννοια πρὸς τὰς ἀμέσως ἑαυτῆς ὑπερβηκυίας, ἅμα δὲ

»αιρέσεως βάσιν, ἥτις ὀφείλει νὰ λαμβάνηται ἀπὸ τῶν οὐσιωδῶν γνωρίσμάτων »τοῦ διαιρετέου ὅλου· θέτομεν ἀκολούθως ἓν εἶδος καὶ τὸ τούτῳ ἀντίθετον, καὶ »προχωροῦμεν οὕτω ἕως οὗ ἐξαντληθῇ ἡ ὅλη διαίρεσις, τουτέστιν ἕως οὗ δὲν »ἀνευρίσκομεν πλέον ἄλλα εἴδη, ὑπὸ τὴν δεδομένην ἔννοιαν περιεχόμενα.

§ 132.

Ἐκ τῶν ἤδη ῥηθέντων συνάγονται οἱ ἑπόμενοι περὶ τῆς ὀρθῆς διαιρέσεως κανόνες·

1) Ἡ *διαίρεσις ὀφείλει νὰ ἐφαρμόζῃ* (divisio sit adaequata), τουτέστι τὰ διαιρετικὰ μέλη συνημμένως λαμβανόμενα ὀφείλουσι νὰ ἐξισῶνται τῷ διαιρετέῳ ὅλῳ, ἑπομένως νὰ τὸ ἐξαντλῶσιν.

Ἐν τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει ἡ διαίρεσις εἶναι *ἢ εὐρυτέρα ἢ στενοτέρα* (aut latior aut angustior suo diviso), τουτέστι περιέχει διαιρετικὰ μέλη ἢ πλειότερα ἢ ὀλιγώτερα τῶν ἐν τῷ πλάτει τοῦ διαιρετέου ὅλου πραγματικῶς περιεχομένων.

Σημ. Εὐρυτέρα εἶναι π. χ. ἡ διαίρεσις τοῦ *ἐκτεταμένου* εἰς σώματα, ἐπιφανείας, στιγμάς· — στενοτέρα, ἡ διαίρεσις τῶν δηλητηρίων εἰς μεταλλικὰ καὶ βοτανικά.

§ 133.

2) *Πᾶσα διαίρεσις ὀφείλει νὰ ἔχῃ βάσιν τινά* (divisio ne careat fundamento)· αὕτη δὲ ἡ βάσις ὀφείλει νὰ ᾖναι *πραματικὸν* καὶ *οὐσιῶδες* γνώρισμα τοῦ διαιρετέου ὅλου καὶ νὰ *τηρῆται αὐστηρῶς* καθ' ὅλην τὴν διαίρεσιν.

Ἐν τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει ἡ διαίρεσις ὁρμᾶται ἀπὸ ἐπόψεων *ἢ ἡμαρτημένων ἢ τυχαίων ἢ διαφόρων*, καὶ τότε γεννᾶται διαίρεσις *κενὴ* (φαινομένη, οὖσα δὲ οὔ) *ἢ ὀλίγου ἀξία ἢ συγκεχυμένη*.

Σημ. Τοιαύτη εἶναι ἡ διαίρεσις τῶν πτηνῶν εἰς ἀναῤῥιχώμενα, βαδίζοντα, τρέχοντα, διασκαριφώμενα, ἁρπακτικὰ, λιμναῖα, νηχόμενα κ. τ. λ. διότι ἐνταῦθα λαμβάνονται διάφοροι βάσεις (οἷον ἡ κίνησις, ἡ τροφή, ἡ διατριβή).

§ 134.

3) *Τὰ διαιρετικὰ μέλη ὀφείλουσι νὰ ὦσι ἀλλήλοις ἀντίθετα, ἑπομένως ν' ἀποκλείωσιν ἄλληλα·* (formae sint repugnantes; membra sint opposita), ἄλλως ἡ διάζευξις εἶναι ἡμαρτημένη. Εἰς τὸ λάθος τοῦτο περιπίπτομεν, ὅταν μὴ τηρῶμεν πάντοτε καὶ αὐστηρῶς μίαν καὶ τὴν αὐτὴν τῆς διαιρέσεως βάσιν· π. χ. ἐὰν διαιρέσωμεν τὰς ἀνθρωπίνους πράξις, εἰς *ἀγαθὰς* καὶ *ὠφελίμους*, τὰ διαιρετικὰ ταῦτα μέλη, ὄντα ἔννοιαι σύμφωνοι, δὲν ἐκκλείονται ἀπ' ἀλλήλων.

§ 135.

4) *Ἡ διαίρεσις ὀφείλει νὰ ᾖναι συνεχὴς* (div. fiat in membra proxima), νὰ καταβαίνῃ δηλαδὴ ἀπὸ τῶν *ἀμέσως* ἐκ τοῦ διαιρετέου ὅλου διδομένων εἰδοποιῶν διαφορῶν πρὸς τὰς *περαιτέρω καὶ ἐμμέσους*· ἄλλως γεννᾶται

καὶ πόσα εἴδη περιέχονται ὑπό τινα ἀνωτέραν ἔννοιαν γένους. Ἐντεῦθεν καταφαίνεται διατί πάσης πλήρους διαιρέσεως ὀφείλει νὰ προηγῆται ὁ ὁρισμός, καὶ διατί πᾶσα διαίρεσις θεωρεῖται ἀναγκαίως ἡμαρτημένη, ὅταν μὴ στηρίζηται ἐπὶ ὀρθοῦ ὁρισμοῦ. (Definitionis et divisionis arctissima est conjunctio).

χάσμα ἢ πήδημα ἐν τῷ διαιρεῖν (saltus in dividendo), ὁποῖον εἶναι π. χ. τὸ ἐν τῇ φυσικῇ ἱστορίᾳ, ἔνθα συνήθως διαιροῦνται τὰ φυσικὰ ὄντα εἰς ζῶα, φυτὰ καὶ ὀρυκτά· ὀρθότερον διαιροῦνται ταῦτα εἰς ὀργατικὰ καὶ μὴ ὀργανικά, εἶτα τὰ μὲν πρῶτα ὑποδιαιροῦνται εἰς ζῶα, καὶ φυτά, τὰ δὲ δεύτερα εἰς ὀρυκτὰ καὶ ὑγρά. Ἐπίσης ἡμαρτημένη εἶναι καὶ ἡ συνήθης τῶν γωνιῶν διαίρεσις εἰς ὀρθάς, ἀμβλείας καὶ ὀξείας· ὀρθότερον δὲ διαιροῦνται αὗται εἰς ὀρθάς, καὶ μὴ ὀρθάς, αἱ μὴ ὀρθαὶ δὲ ὑποδιαιροῦνται εἰς ἀμβλείας καὶ ὀξείας.

§ 136.

5) Ἡ διαίρεσις ὀφείλει νὰ μὴ ἦναι μικρολόγος (ne fiat nimia), ἀλλὰ νὰ τηρῇ τὸ ὀρθὸν μέτρον, τὸ ὁποῖον ὁρίζει ἑκάστοτε ὁ τῆς διαιρέσεως σκοπός, ἵνα δηλ. πορίσῃ ἡμῖν εὐκρινῆ τοῦ συστήματος σύνοψιν.

Σημ. Ὁ ἄγαν πολυπλασιασμὸς τῶν διαιρετικῶν μελῶν γεννᾷ σύγχυσιν μᾶλλον ἢ εὐκρινῆ σύνοψιν «ἡ αὐτὴ γὰρ τῇ τε ὑπὲρ ἄγαν καὶ οὐδεμίᾳ διαιρέσει κακία ἐστὶν = idem enim vitii habet nimia, quod nulla divisio·» καὶ «συγκεχυμένῳ ἔοικε τὸ μέχρι κονίας διαιρούμενον = simile confuso est, quidquid usque in pulverem sectum est. *Seneca* (Epist. 89).

§ 137.

Ἀπὸ τῆς λογικῆς διαιρέσεως (divisio) διαστέλλονται

α) ὁ μερισμὸς = partitio (φυσικὴ διαίρεσις), τουτέσιν ἡ ἀνάλυσις συνθέτου τινὸς ὅλου εἰς τὰ ἐξ ὧν σύγκειται μέρη. *) Ὁ μερισμὸς λοιπὸν δὲν ἐπιδιώκει γνῶσιν τινὸς ἐννοίας κατὰ τὰ συστατικὰ μέρη τοῦ βάθους αὐτῆς· π. χ. Ὁ ἄνθρωπος συνίστ·ται ἐκ ψυχῆς καὶ σώματος. Προεγγίζει ὅμως εἰς τὸν ὁρισμόν, ἐνίοτε δὲ ἀντικαθιστᾷ τοῦτον, ὅταν μάλιστα ἦναι ὁ λόγος περὶ φυσικῶν ἀντικειμένων· π. χ. τὸ δένδρον σύγκειται ἐκ ῥίζης, στελέχους καὶ κορυφῆς· **)

---

*) Ὁ Κικέρων, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ παράδειγμα τοῦ Ἀριστοτέλους πραγματεύεται τὴν διαίρεσιν ὡς εἴδός τι ὁρισμοῦ, διαστέλλει τὸν ὁρισμὸν ἀπὸ τῆς διαιρέσεως ὡς ἕπεται. *Definitiones* aliae sunt *partitionnm*, aliae *divisiouum*; *partitionum*, cum ea res, quae proposita est, quasi in membra discerpitnr; *divisionum* autem definitio formas (species) omnes complectitur, quae sub eo genere sunt, quod definitur. Τὰ φυτὰ π. χ. διαιροῦνται μὲν εἰς φυλλοφόρα καὶ βελονοφόρα, με ίζονται δὲ εἰς ῥίζαν, στέλεχος καὶ κορυφήν. — «Χρὴ »δὲ, ὅταν ὅλον τι πραγματεύηταί τις, διελεῖν τὸ γένος εἰς τὰ ἄτομα τῷ εἴδει »τὰ πρῶτα (in primas species specialissimas) Ανλ. ὕστ. 2, 48.

**) Προσθετέον ἐνταῦθα ὅτι οὐ μόνον ὁ μερισμὸς, ἀλλὰ καὶ ἡ διαίρεσις προπαρασκευάζει καὶ πολλάκις ἀντικαθιστᾷ τὸν ὁρισμόν. Διὰ συχνῶν π. χ. διαιρέσεων καὶ ὑποδιαιρέσεων φθάνει ὁ Πλάτων (Σοφιστ. σελ. 219) εἰς τὸν ὁρισμὸν τῆς τέχνης τοῦ ἀσπαλιευτοῦ κατὰ τὸν ἀκόλουθον τρόπον. «Πᾶσα τέχνη »εἶναι ἢ κτητικὴ ἢ ποιητική· ἡ ἀσπαλιευτικὴ εἶναι τέχνη κτητική. Τῆς κτη»τικῆς ὑπάρχουσι δύο εἴδη, τὸ μὲν εἰρηνικόν, τὸ δὲ χειρωτικόν· ἡ ἀσπαλιευτικὴ »εἶναι χειρωτική. Ἡ χειρωτικὴ εἶναι ἢ ἀναφανδὸν ἀγωνιστικὴ ἢ κρύφα θηρευ»τική· ἡ ἀσπαλειυτικὴ εἶναι κρύφα θηρευτική. Ἡ θηρευτικὴ διαιρεῖται εἰς »τὴν τοῦ ἀψύχου γένους καὶ εἰς τὴν τοῦ ἐμψύχου· ἡ ἀσπαλιευτικὴ εἶναι ζωο-

β) *ἡ ὀνοματώδης διαίρεσις ἢ διάκρισις* (distinctio) ἥτις ἀναφέρεται εἰς τὸ *γλωσσικὸν* πλάτος, τουτέστιν εἰς τὰς διαφόρους ἐκδοχὰς λέξεώς τινος πολυσημάντου, π. χ. τοῦ *κόσμου*, τῆς *αὐλῆς*, τοῦ *δεσμοῦ* κ. τ. λ.

Γ. Περὶ Ἀποδείξεως.

§ 138.

Οὐσία καὶ στοιχεῖα τῆς Ἀποδείξεως.

Τὰς εἰς ἐπιστημονικόν τι σύστημα συνδεομένας γνώσεις διευκρινεῖ κατὰ βάθος μὲν ὁ ὁρισμός, κατὰ πλάτος δὲ ἡ διαίρεσις. Ἡ δὲ *ἀπόδειξις* συμπληροῖ ἤδη τὸν πρὸς τὴν ἐπιστήμην ζῆλον καὶ τὴν σπουδήν, διότι ἐμποιεῖ ἡμῖν *τὴν περὶ τῆς ἀληθείας τῶν καθ' ἕκαστα γνώσεων πειστικὴν πληροφορίαν* ἤτοι *ἐπίγνωσιν*, δεικνύουσα πῶς αἱ τελευταῖαι αὗται, *ὥς τι ἐπὶ μέρους οὖσαι*, ἔχουσι τὸν ἑαυτῶν λόγον *ἔν τινι καθόλου*. *)

Σημ. Ἐπειδὴ δὲ πάσης ἐννοίας ἡ ἐμπέδωσις στηρίζεται ἐπὶ τῆς πλήρους γνώσεως τοῦ τε βάθους καὶ τοῦ πλάτους αὐτῆς, διὰ τοῦτο ἡ ἀπόδειξις προϋποτίθησι καὶ τὸν ὁρισμὸν καὶ τὴν διαίρεσιν.

§ 139.

Ἀπόδειξις (argumentatio, demonstratio, probatio) δηλ. εἶναι ἡ παραγωγὴ τῆς ἀληθείας μιᾶς κρίσεως ἐξ ἄλλων κρίσεων ὁμολογουμένως ἀληθῶν· ἢ, ὅπερ ταὐτόν, *ἀποδεικνύειν* σημαίνει παριστᾶν τὴν ἀλήθειαν προτάσεώς τινος *ἀπὸ λόγων*. **)

§ 140.

Ἐντεῦθεν δῆλον ὅτι πᾶσα ἀπόδειξις εἶναι *κατὰ τύπον* συλλογισμός· ὅτι κατὰ ταύτην ἑπομένως τὴν ὄψιν ποικίλλει καὶ ἡ ἀπόδειξις τοσούτῳ, ὅσῳ ποικίλος εἶναι καὶ ὁ συλλογιστικὸς τύπος· καὶ ὅτι ὑπόκειται καὶ αὕτη εἰς τοὺς αὐτορς περὶ συλλογισμῶν ἀναπτυχθέντας κανόνας.

»θηρική. Τῆς ζωοθηρικῆς τὸ εἶδος εἶναι διπλοῦν, πεζοθηρικόν, ἐνυγροθηρικόν· »ἡ ἀσπαλιευτικὴ εἶναι ἐνυγροθηρική. Ἐπειδὴ δὲ πᾶν νευστικὸν εἶναι ἢ πτηνὸν »ἢ ἔνυδρον, διὰ τοῦτο διαιρειται καὶ ἡ ἐνυγροθηρικὴ εἰς ὀρνιθοθηρευτικὴν καὶ ἁ»λιευτικήν· ἡ ἀσπαλιευτικὴ εἶναι ἁλιευτική. Αὕτη πάλιν τῶν ἰχθύων ἡ ἄγρα δι»αιρεῖται εἰς ἑρκοθηρικὴν καὶ εἰς πληκτικήν· ἡ ἀσπαλιευτικὴ εἶναι πληκτική. »Τῆς πληκτικῆς δύο ὑπάρχουσιν εἴδη, τὸ μὲν νυκτερινὸν, τὸ δὲ μεθημερινόν· ἡ »ἀσπαλιευτικὴ εἶναι μεθημερινόν. Ἡ μεθημερινὴ δὲ ἀσπαλιευτικὴ συμβαίνει ἢ »διὰ πληγῆς ἄνωθεν πρὸς τὰ κάτω (τριοδοντία) ἢ δι' ἀναστάσεως κάτωθεν πρὸς »τὰ ἄνω (ἀγκιστρευτική), ὡς συμβαίνει ἐνταῦθα. Ἤδη συνάγεται ὁ ὁρισμός. Ἡ »ἀσπαλιευτικὴ εἶναι τέχνη *κτητική*, *χειρωτική*, *κρύφα ζωοθηρευτική*, *ἐνν»γροθηρική*, *ἁλιευτική*, *πληκτική*, *μεθημερινή*, *ἀγκιστρευτική*.»

*) Ἀπόδειξιν δὲ λέγω συλλογισμὸν *ἐπιστημονικόν*· ἐπιστημονικὸν δὲ λέγω καθ' ὃν τῷ ἔχειν αὐτὸν ἐπιστάμεθα (secundum quem (sylloy.) *rem scimus*, quia ipsum habemus. Ἀνλ. ὕστ. 1. 1. 4.

**) Ἔστι δὲ φιλοσόφημα συλλογισμὸς ἀποδεικτικός· — — — ἀπόδειξις μὲν οὖν ἐστίν, ὅταν ἐξ ἀληθῶν καὶ πρώτων ὁ συλλογισμὸς ᾖ ἢ ἐκ τοιούτων, ἃ διά τινων πρώτων καὶ ἀληθῶν τῆς περὶ αὐτὰ γνώσεως τὴν ἀρχὴν εἴληφεν. Τοπ. 1. 1.

Σημ. Ἡ ἀπόδειξις εἶναι ἡ τοῦ συλλογιστικοῦ τύπου ἐφαρμογὴ ἐπὶ τὴν ἐμπέδωσιν δεδομένης τινὸς κρίσεως. Τοῦ μὲν συλλογισμοῦ σκοπὸς κύριος εἶναι ἡ *λογικὴ ἀκολουθία*, τῆς δὲ ἀποδείξεως, ἡ *ἀλήθεια*. Ἐνδέχεται λοιπὸν συλλογισμός τις νὰ ἦναι *κατ' εἶδος* μὲν *ὀρθός*, ἑπομένως νὰ ἔχῃ *λογικὸν κῦρος*, αἱ δὲ ἐν αὐτῷ περιεχόμεναι κρίσεις νὰ στερῶνται πάσης *πραγματικῆς ἀληθείας*. *)

§ 141.

Εἰς πᾶσαν ἀπόδειξιν ἀνήκουσιν

α) ἡ *ἀποδεικτέα κρίσις* ἤτοι ἡ *θέσις* (thesis)·

β) *οἱ ἀποδεικτικοὶ λόγοι* ἤτοι τὰ *ἐγχειρήματα* (τὰ ἐξ ὧν ἢ δι' ὧν ἡ ἀπόδειξις = argumenta), ἐκ τῶν ὁποίων τῆς ἀληθείας συμπεραίνεται καὶ ἡ τῆς θέσεως ἀλήθεια διὰ μέσου τῆς

γ) *ἰσχύος* ἢ *ἀρετῆς τῆς ἀποδείξεως* (nervus probandi)· καλεῖται δὲ ἀποδείξεως ἀρετὴ ἡ τοιαύτη ἀναγκαία λογικὴ συνάφεια τῆς θέσεως (ὡς συμπεράσματος) μετὰ τῶν ἐγχειρημάτων (ὡς προκειμένων), ὥς τε τιθεμένης τῆς ἀληθείας τούτων τίθεται κατ' ἀνάγκην καὶ ἡ τῆς θέσεως ἀλήθεια.

Θέσις καί ἐγχειρήματα συναποτελοῦσι *τὴν ὕλην* τῆς ἀποδείξεως.

§ 142.

Τῶν ἐγχειρημάτων ἡ ἀλήθεια, ἐπὶ τῆς ὁποίας μάλιστα ἐρείδεται καὶ τῆς ἀποδείξεως τὸ κῦρος, εἶναι

α) ἢ *ἄμεσος*, ὅταν τὰ ἐγχειρήματα ἦναι *ἀξιώματα* ἢ *αἰτήματα*, τουτέστι προτάσεις τῶν ὁποίων ἡ βεβαιότης ὑπάρχει καθ' ἑαυτὴν ἐναργής, καὶ αἱ ὁποῖαι, διάφοροι ἐν ταῖς διαφόροις ἐπιστήμαις, ἀποτελοῦσι τὰς ἀρχάς, ἀφ' ὧν ὁρμᾶται ἡ περαιτέρω ἔρευνα· **)

β) ἢ *ἔμμεσος* ὅταν αὐτὰ τὰ ἐγχειρήματα χρήζωσιν ἀποδείξεως. Ἐν ταύτῃ δὲ τῇ περιπτώσει ὅπως ἐπαρκέσῃ ἡ ἀπόδειξις εἰς τὸ ἐπιστημονικὸν διάφορον, ὀφείλει νὰ φθάσῃ εἰς τοιαύτας προτάσεις, αἵτινες, ἀμέσως βέβαιαι οὖσαι, νὰ μὴ ἦναι περαιτέρω δείξεως ἐπιδεεῖς.

§ 143.

Διάφοροι τρόποι ἀποδείξεως.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἤδη ἕπεται ὅτι ὡς ἐν τοῖς συνθέτοις συλλογισμοῖς, οὕτω καὶ ἐνταῦθα ὁ τροπος τῆς ἀποδείξεως εἶναι διττός· *ὀπισθοχωρητικὸς* καὶ *προχωρητικός*.

§ 144.

α) *ὀπισθοχωρητικὸς* ἢ *ἀναλυτικὸς* καλεῖται ὁ τρόπος τῆς ἀποδειξεως,

---

*) Ἡ μὲν ἀπόδειξις συλλογισμός τις· ὁ συλλογισμὸς δὲ οὐ πᾶς ἀπόδειξις. Ανλ. πρ. 4. 1. — τουτέστιν ὁ συλλογισμὸς εἶναι ἁπλῶς μέσον τῆς ἀποδείξεως, ἐνίοτε ὅμως ἐνδέχεται νὰ ἦναι ψευδής· ἀλλὰ ψευδὴς ἀπόδειξις δὲν εἶναι ἀπόδειξις. Ἄλλως δὲ διὰ τὸν στενὸν τοῦ συλλογισμοῦ καὶ τῆς ἀποδείξεως σύνδεσμον πραγματεύεται ὁ Ἀριστ. ἀμφότερα συγχρόνως, τὸν μὲν συλλογισμὸν ἐν τοῖς προτέροις, τὴν δὲ ἀπόδειξιν ἐν τοῖς ὑστέροις ἀναλυτικοῖς.

**) Ἀρχή δ' ἐστιν ἀποδείξεως πρότασις ἄμεσος· ἄμεσος δὲ ἧς μή ἐστιν ἄλλη προτέρα. Ανλ. ὕσ. 1. 2.

ὅταν, ζητοῦντες τῶν ἐγχειρημάτων τὰς ἀρχάς, ὀπισθοχωρῶμεν ἀπὸ τῶν ἑκάστοτε λογικῶς ἀποδειχθέντων εἰς ὑψηλοτέρους λόγους ἀποδεικτικοὺς (regressus a principiatis ad principia) ἕως οὗ φθάσωμεν εἰς προτάσεις καθ' ἑαυτὰς ἐναργεῖς. Ἡ ἀναλυτικὴ λοιπὸν μέθοδος ὁρμᾶται ἀπὸ τοῦ ἀποδεικτέου, ἀναλύουσα δὲ τοῦτο ὀπισθοχωρεῖ ἕως οὗ φθάσῃ μέχρι τῶν ἀνωτάτων ἀποδεικτικῶν λόγων.

β) ***προχωρητικὸς ἢ συνθετικὸς*** καλεῖται ὁ τρόπος τῆς ἀποδείξεως, ὅταν ὁρμώμενοι ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῶν καθ' ἑαυτὰς ἐναργῶν, προχωρῶμεν παράγοντες ἐκ τούτων τὰς ἐμμέσους ἀληθείας, αἵτινες ἔχουσιν ἀναγκαίαν μετ' αὐτῶν λογικὴν συνάφειαν (progressus a principiis ad principiata). Ἐντεῦθεν ἕπεται ὅτι ἡ μὲν *συνθετικὴ* μέθοδος κατασκευάζει ἀπὸ τοῦ καθολικοῦ λόγου τὰ φαινόμενα ὡς συνεπείας αὐτοῦ, ἡ δὲ *ἀναλυτικὴ* ζητεῖ νὰ εὕρῃ ἀπὸ τοῦ δοθέντος φαινομένου τὸν καθολικὸν λόγον. *)

§ 145.

Ἄμεσος καὶ ἔμμεσος ἀπόδειξις.

Διαιροῦνται πρὸς τούτοις κατὰ τύπον ἢ κατ' εἶδος αἱ ἀποδείξεις εἰς *ἀμέσους καὶ ἐμμέσους.*

α) ***ἄμεσος, εὐθεῖα ἢ δεικτικὴ*** (demonstratio directa sive ostensiva) καλεῖται ἡ ἀπόδειξις ὅταν ἡ τῆς θέσεως ἀλήθεια παράγηται κατ' εὐθεῖαν καὶ ἀμέσως ἀπὸ τῆς ἀληθείας τῶν ἐγχειρημάτων.

α) ***ἔμμεσος, πλαγία ἢ ἀπαγωγικὴ*** (demonstratio indirecta sive apagogica) καλεῖται ἡ ἀπόδειξις ὅταν ἡ τῆς θέσεως ἀλήθεια καταδεικνύηται ἐκ τοῦ ψεύδους τῆς αὐτῇ ἀντιφατικῶς ἀντικειμένης (ἤτοι τοῦ αὐτῆς ἀντιθέτου.)

Σημ. Ἑκατέρα, τῶν ἀποδείξεων τούτων συμπληροῖ τὴν ἑτέραν· **) συναμφότεραι δὲ πορίζουσιν ἡμῖν τὴν κατ' ἀνάγκην πείθουσαν πληροφορίαν καὶ ἀναγκάζουσιν ἡμᾶς νὰ ὁμολογήσωμεν «*ἀνάγκη οὕτως ἔχειν τὸ πρᾶγμα.*»

§ 146.

Ἡ ἀπαγωγικὴ ἀπόδειξις ὁρμᾶται ἀπὸ τοῦ τῇ θέσει ἀντιφατικῶς ἀντικειμένου, ἐκ τοῦ ὁποίου ἐξάγει προτάσεις ἢ ἀτόπους — ἢ πρὸς ἄλλας ἤδη ἀ-

---

*) Πᾶσα διδασκαλία καὶ πᾶσα μάθησις διανοητικὴ ἐκ προϋπαρχούσης »γίνεται γνώσεως. — — Πρότερα δ' ἐστὶ καὶ γνωριμώτερα διχῶς· οὐ γὰρ »ταὐτὸν πρότερον τῇ φύσει καὶ πρὸς ἡμᾶς πρότερον, οὐδὲ γνωριμώτερον καὶ »ἡμῖν γνωριμώτερον· λέγω δὲ πρὸς ἡμᾶς μὲν πρότερα καὶ γνωριμώτερα τὰ »ἐγγύτερον αἰσθήσεως, ἁπλῶς δὲ πρότερα καὶ γνωριμώτερα τὰ πορρώτερον· »ἔστι δὲ πορρωτάτω μὲν τὰ καθόλου μάλιστα, ἐγγυτάτω δὲ τὰ καθ' ἕκαστα. »Ανλ. ὕστ. 1. 2. Προβλ. § 96 *) Ἐνταῦθα ἀνάγεται καὶ ἡ διάκρισις τοῦ ὅτι καὶ *διότι*· μανθάνομεν δηλ. τὸ μὲν *ὅτι* διὰ τῆς ἀπὸ τῶν ἐγγυτάτω ὁρμωμένης ἀναλύσεως, τὸ δὲ *διότι* διὰ τῆς ἀπὸ τῶν πορρωτάτω ὁρμωμένης συνθέσεως. «Τὸ δ' *ὅτι* διαφέρει καὶ τὸ *διότι* ἐπίστασθαι· — — ἡ δὲ τοῦ *διότι* ἐπιστήμη κατὰ τὸ πρῶτον αἴτιον. — — Κυριώτατον τοῦ εἰδέναι τὸ *διότι* θεωρεῖν.»

**) Φανερὸν οὖν, ὅτι διὰ τῶν αὐτῶν ὅρων καὶ *δεικτικῶς* ἐστι δεικνύναι τῶν προβλημάτων ἕκαστον, καὶ διὰ τὸ *ἀδύνατον.*

ποδειχθείσας ἀληθείας ἀντιμαχομένας· 1) συμπεραίνουσα δὲ ἄρσει (modo tollente) ἀπὸ τοῦ ψεύδους τούτων τὸ ψεῦδος τοῦ τῆς θέσεως ἀντιθέτου, συμπεραίνει ἐντεῦθεν κατὰ τοὺς τῆς ἀντιθέσεως κανόνας καὶ τὴν ἀλήθειαν τῆς θέσεως αὐτῆς. *)

1) Καλεῖται δὲ διὰ τοῦτο *καὶ ἀπαγωγὴ εἰς τὸ ἀδύνατον ἢ ἄτοπον* = deductio in absurdum.

2) Στηρίζεται λοιπὸν ἡ ἀπαγωγικὴ ἀπόδειξις ἐπὶ τοῦ νόμου *τῆς τοῦ τρίτου ἀποκλείσεως* (§ 11) ἅμα δὲ καὶ ἐπὶ τῶν κανόνων *τῆς ἀντιθέσεως* (§ 27 καὶ § 51). Ἡ ἀπαγωγικὴ ἀπόδειξις δεικνύει μὲν ἁπλῶς ὅτι τὸ ἀντίθετον θέσεώς τινος εἶναι *ἀδύνατον*, καὶ κατὰ τοῦτο εὐλόγως θεωρεῖται ὡς *ἀρνητικὴ* ἀπόδειξις ἀληθείας· συνδεομένη ὅμως μετὰ *κρίσεως διαζευκτικῆς* καὶ ἐκφερομένη κατὰ *τὸν συλλογιστικὸν τύπον τοῦ διλήμματος*, δύναται νὰ ἐμπεδώσῃ καὶ *παρέξῃ πλήρη βεβαίωσιν*. Ἡ διαζευκτικὴ κρίσις δηλ. ἐξαντλεῖ διὰ τῆς ἀντιπαραθέσεως πάσας τὰς δυνατὰς περιπτώσεις· ἀποκλειομένων δὲ ἤδη πάντων τῶν λοιπῶν αὐτῆς μελῶν, τὸ ἐναπολειπόμενον ἓν μέλος *καταφάσκεται ἀπολύτως* καὶ ἑπομένως ἀνυψοῦται εἰς τὸν ὕψιστον τοῦ βεβαίου βαθμόν. Οὕτω π. χ. ἀποδεικνύεται πλαγίως ἐν τῇ γεωμετρίᾳ ὅτι ποσόν τι δὲν δύναται νὰ ἦναι μήτε μεῖζον, μήτε ἔλασσον ἄλλου τινός· ἐξ οὗ ἕπεται ὅτι πρέπει νὰ ἰσοῦται μὲ αὐτό, διότι μόνη *δυνατὴ* ἐναπελείφθη ἡ τρίτη αὕτη τῆς γεωμετρικῆς ἀμφοτέρων σχέσεων περίπτωσις.

§ 147.

Ἡ *ἀπαγωγικὴ ἀπόδειξις* εἶναι πολλοῦ λόγου ἀξία, ὡς μάλιστα συντείνουσα εἰς τὴν ἐπέκτασιν καὶ τὴν διόρθωσιν τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως. Ἐπὶ ταύτης δηλ. στηρίζεται ἡ δεῖξις τῶν ἐν ταῖς πλείσταις ἐπιστήμαις ἀρχῶν αἵτινες ἕνεκα τῆς φύσεως τοῦ περὶ ὃ ἡ ἐπιστήμη δὲν δύνανται ν' ἀναπτυχθῶσι *γενετικῶς* ἀπὸ λόγων ἀνωτέρων· καὶ ἑπομένως ν' ἀποδειχθῶσιν *ἀπ' εὐθείας*. 1) Πρὸ πάντων ὅμως χρησιμεύει ὡς ἐξαίρετον *τῆς Κριτικῆς* καὶ *Πολεμικῆς* μέσον διὰ τοῦ ὁποίου ἐλέγχονται *) κεναί, ἀβέβαιαι καὶ πεπλανημέναι δόξαι, διότι δεικνύει: ὅτι αἱ τοιαῦται ὑποθέσεις ἐν ταῖς ἀναγκαίαις αὐτῶν συνεπείας εἶναι ψευδεῖς ἢ ἀνασκευάζουσιν αὐταὶ ἑαυτὰς διὰ τῆς ἰδίας ἐσωτερικῆς των ἀντιφάσεως. 2)

Σημ. 1) Πλαγίως ἀποδεικνύεται π. χ. ἡ θέσις ὅτι «πρὸς τήρησιν τῆς ἰσορροπίας ἡ ὕλη κέκτηται δύο δυνάμεις, τὴν ἑλκτικὴν καὶ τὴν ἀποκρουστικήν· διότι μόνη ἡ ἀποκρουστικὴ δύναμις διεσκόρπιζε τὴν ὕλην εἰς τὸ ἄπειρον,

---

*) Πάντες οἱ διὰ τοῦ ἀδυνάτου περαίνοντες τὸ μὲν ψεῦδος συλλογίζονται, τὸ δ' ἐξ ἀρχῆς ἐξ ὑποθέσεως δεικνύουσιν, ὅταν ἀδύνατόν τι συμβαίνῃ τῆς ἀντιφάσεως τεθείσης. — — Ἡ εἰς τὸ ἀδύνατον (ἄγουσα ἀπόδειξις) ὧδ' ἔχει· εἰ δέοι δεῖξαι ὅτι τὸ **A** τῷ **B** οὐχ ὑπάρχει, ληπτέον ὑπάρχειν, καὶ τὸ **B** τῷ **Γ**, ὥς τε συμβαίνει τὸ **A** τῷ **Γ** ὑπάρχειν· τοῦτο δ' ἔστω γνώριμον καὶ ὁμολογούμενον ὅτι ἀδύνατον· οὐκ ἄρα οἷόν τε τὸ **A** τῷ **B** ὑπάρχειν· εἰ οὖν τὸ **B** τῷ **Γ** ὁμολογεῖται ὑπάρχειν, τὸ **A** τῷ **B** ἀδύνατον ὑπάρχειν.

**) Ὁ ἔλεγχος ἀντιφάσεως συλλογισμός. — — — Ἔλεγχοι δέ εἰσιν ἀληθεῖς· ὅσα γάρ ἐστιν ἀποδεῖξαι, ἔστι καὶ ἐλέγξαι τὸν θέμενον την ἀντίφασιν τοῦ ἀληθοῦς· Π. σοφ. Ἐλ. 9.

μόνη δὲ ἡ ἑλκτικὴ συνήγαγεν αὐτὴν εἰς μίαν μαθηματικὴν στιγμήν· ἐν οὐδετέρᾳ δὲ περιπτώσει ἦτο δυνατὴ ἡ ὕπαρξις τῆς ὕλης». Ἐπίσης ὁ Ἀριστοτέλης, παρεκτὸς ἄλλων γνωστικῶν λόγων, ἀποδεικνύει καὶ πλαγίως ὅτι τὸ σχῆμα τῆς γῆς εἶναι στρογγύλον· διότι ἄλλως ἐν τῇ ἐκλείψει τῆς σελήνης ἡ σκιὰ τῆς γῆς ἦτο οὐχὶ στρογγύλη, ἀλλὰ γωνιαία.

2) Παραδείγματα. Πλαγίως ἀνασκευάζεται ἡ περὶ τῆς Κιμωνείου εἰρήνης ὑπόθεσίς τινων ἱστορικῶν· διότι τεθέντος ὅτι ὁ Κίμων πραγματικῶς συνωμολόγησε τὴν εἰρήνην ταύτην μετὰ τῶν Περσῶν, οὔτε ὁ Θουκυδίδης παρεσιώπα αὐτήν, οὐδὲ αὐτὸς ὁ Κίμων ἠδύνατο ὀλίγον ὕστερον νὰ εἰςβάλῃ εἰς τὴν περσικὴν χώραν κ.τ.λ. — — — Πλαγίως ἀνασκευάζει καὶ ὁ Πλάτων (Φίληβ.) τὴν πρότασιν ὅτι «ἡ ἡδονὴ εἶναι τὸ ἄκρον ἀγαθόν.» Παραδεχόμενος αὐτὴν κατ' ἀρχάς, ἀποδεικνύει ἀκολούθως ὅτι ἐνταῦθα αἱ δύο ἔννοιαι *ἄκρον ἀγαθὸν* (τὸ ὁποῖον εἶναι καθ' ἑαυτὸ αὔταρκες) καὶ *ἡδονὴ* (ἥτις εἶναι πάντοτε ἄλλου τινὸς ἐπιδεὴς) ἀποκλείουσιν ἀλλήλας· ἑπομένως ἡ ἡδονὴ δὲν δύναται νὰ ἦναι ἄκρον ἀγαθόν.

Προσθήκη. Ἄλλως δὲ ὀφείλομεν ἐν τῇ ἀπαγωγικῇ ἀποδείξει νὰ προβαίνωμεν ὡς οἷόν τε μάλιστα πεφυλαγμένως, διότι

α) ἐφαρμόζοντες *τοῦτο μόνον* τῆς ἀποδείξεως τὸ εἶδος, κινδυνεύομεν πολλάκις νὰ περιπέσωμεν εἰς σοφίσματα καὶ παραλογισμούς, ἐὰν π. χ. τὸ ὁποῖον παραδεχόμεθα *ἀντίθετον* ἦναι οὐχὶ *πραγματικῶς ἀντιφατικόν*, ἀλλὰ *λεληθότως πως ἐναντίον*, — ἢ ἐὰν συγχέωμεν τὸ *ἀκατάληπτον* μετὰ τοῦ *ἀδυνάτου*.

β) διότι ἀναγκάζει μὲν ἡμᾶς νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι οὕτως ἔχει τὸ πρᾶγμα, ἀλλὰ δὲν πορίζει ἡμῖν καὶ *τὴν πλήρη τῶν ἐγχειρημάτων γνῶσιν*, ὡς ἡ ἐπιστημονικότης ἀπαιτεῖ, — καὶ ἑπομένως *τὴν συνείδησιν οὐ μόνον τῆς ἀληθείας, ἀλλὰ καὶ τῶν λόγων αὐτῆς*, τουτέστι *τὸ διατί ἔχει οὕτω καὶ οὐχὶ ἄλλως τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος*. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐπιτυγχάνομεν μόνον διὰ τῆς ἀμέσου ἀποδείξως, διότι ἐν ταύτῃ συμπίπτει ὁ γνωστικὸς λόγος μετὰ τοῦ πραγματικοῦ. *)

§ 148.

Ἡ κατ' ἀλήθειαν καὶ ἡ κατ' ἄνθρωπον ἀπόδειξις.

Ἑτέρα τῶν ἀποδείξεων διαίρεσις ἀναφέρεται εἰς τὸ *γενικὸν* ἢ *μερικὸν* κῦρος τῶν ἐγχειρημάτων. Κατὰ τοῦτο δὲ διαιροῦνται αὗται

α) *εἰς ἀποδείξεις κατ' ἀλήθειαν* ἢ *ἐξ ἀντικειμένου* (ad veritatem) τῶν ὁποίων τὰ ἐγχειρήματα ἔχουσι κῦρος γενικόν, καὶ εἰς τῶν ὁποίων τὰς θέσεις ἑπομένως ἀποδίδεται τοιαύτη πλήρης βεβαιότης ὥστε ἀποκλείεται ὡς ἀνένδεκτον τὸ ἐναντίον·

β) *εἰς ἀποδείξεις κατ' ἄνθρωπον, ἢ ἐξ ὑποκειμένου καὶ ἐκ συνομολογίας* (ad hominen, ex concessis) τῶν ὁποίων τὰ ἐγχειρήματα ἔχουσι κῦρος μόνον πρὸς τὸν ἄνθρωπον, ὅστις ἀποδέχεται αὐτά.

Ἡ διαίρεσις ὅμως αὕτη κεῖται ἐκτὸς τοῦ ὁρίζοντος τῆς κυρίως ἐπιστήμης,

---

*) Ἐπεὶ δ' ἡ κατηγορικὴ ἀπόδειξις τῆς στερητικῆς *βελτίων*, δῆλον ὅτι καὶ τῆς εἰς τὸ ἀδύνατον ἀγούσης. Ἀνλ. 1. 26. — Ἐπίστασθαι δὲ οἰόμεθ' ἕκαστον ἁπλῶς, — — ὅταν τὴν τ' αἰτίαν οἰώμεθα γινώσκειν δι' ἣν τὸ πρᾶγμά ἐστιν, ὅτι ἐκείνου αἰτία ἐστί, καὶ μὴ ἐνδέχεσθαι τοῦτ' ἄλλως ἔχειν.

διότι μόναι *αἱ κατ' ἀλήθειαν* ἀποδείξεις κέκτηνται ἀξίαν ἐπιστημονικήν, *αἱ δὲ κατ' ἄνθρωπον* εἶναι συνήθεις ἐν τῷ πρακτικῷ βίῳ καὶ χρησιμεύουσι πρὸς *πειθὼ* μᾶλλον ἢ πρὸς *πίστιν*.

§ 149.

Ἀποδείξεις ἔνδοξοι ἢ πιθαναί.

Ἀπὸ τῆς αὐστηρῶς ἐπιστημονικῆς ἤτοι δεικτικῆς ἀποδείξεως (ἥτις μόνη χορηγεῖ ἀπόλυτον βεβαιότητα, διότι συγχρόνως ἀποκλείει τὸ ἐναντίον ὡς ἀνένδεκτον) ὀφείλουσι νὰ διαστέλλωνται *αἱ ἀποδείξεις αἱ ἔνδοξοι ἢ πιθαναί*. Καλοῦνται δὲ οὕτω αἱ ἀποδείξεις, τῶν ὁποίων οἱ λόγοι ἔχουσι μὲν τὴν ἰδιότητα νὰ ὁρίζωσιν ἡμᾶς *μᾶλλον ὑπὲρ* τῆς παραδοχῆς ἢ *κατὰ τῆς* παραδοχῆς προτάσεώς τινος ὡς ἀληθοῦς, χωρὶς ὅμως ν' ἀποκλείωσι συγχρόνως καὶ ὡς ἀνένδεκτον τὸ ἐναντίον. *) Εἰς τὰς πιθανὰς ἀποδείξεις ἀνήκουσιν ἡ *Ἀναλογία* καὶ ἡ *Ἐπαγωγή*.

Σημ. *Πιθανὴ* μὲν καλεῖται ἡ πρότασις, ὅταν πλεονάζωσιν οἱ λόγοι *ὑπὲρ* τῆς παραδοχῆς αὐτῆς ὡς ἀληθοῦς· ἀπίθανος δέ, ὅταν πλεονάζωσιν οἱ *κατὰ* τῆς παραδοχῆς αὐτῆς ὡς ἀληθοῦς λόγοι. Ἐὰν δὲ οἱ *ὑπὲρ* τῆς παραδοχῆς καὶ οἱ *κατὰ* τῆς παραδοχῆς λόγοι ἦναι ἴσοι ἀλλήλοις κατά τε τὸν ἀριθμὸν καὶ τὸ βάρος, τότε ἡ πρότασις καλεῖται *ἀμφίβολος ἢ προβληματική*. — Ἡ ἀμφιβολία (probabilitas) εἶναι διαδοχικὴ προσέγγισις εἰς τὴν πλήρη βεβαιότητα, καὶ δύναται ἑπομένως νὰ ἔχῃ διαφόρους βαθμούς, καθ' ὅσον *οἱ ὑπὲρ* τῆς παραδοχῆς λόγοι αὐξάνονται καὶ ὑπερισχύουσι τῶν ἐναντίων.

§ 150.

Ἀναλογία.

Ἡ *ἐξ ἀναλογίας ἀπόδειξις* (argumentatio analogica) συγκρίνουσα τὰς γνωστὰς ὁμοιότητας τῶν εἰδῶν καὶ τῶν γενῶν συμπεραίνει ἐντεῦθεν τὴν ὁμοιότητα τῶν ἡμῖν ἔτι ἀγνώστων φαινομένων. Στηρίζεται δὲ ἐπὶ τῆς προτάσεως· «Ἐὰν ὁμοειδῆ τινα ἀντικείμενα συμφωνῶσι κατὰ τοὺς πλείστους καὶ ἡμῖν γνω»στοὺς χαρακτῆρας καὶ ἰδιότητας αὐτῶν, συμφωνοῦσι καὶ κατὰ τοὺς λοιποὺς ἡ»μῖν ἀγνώστους χαρακτῆράς τε καὶ ἰδιότητας.

Ἐὰν π. χ. εἰς τὴν ἔννοιαν **A** ὑπάρχωσι τὰ γνωρίσματα *α*, *β*, *γ*, *δ*, *ε*, καὶ εἰς τὴν ὁμοειδῆ ἔννοιαν **B** τὰ γνωρίσματα *α*, *β*, *γ*, ἐκ τῆς μερικῆς ταύτης ἰσότητος, ἢ ὁμοιότητος συμπεραίνομεν τὴν γενικήν, ἄρα ὅτι τὰ γνωρίσματα *δ* καὶ *ε* ὑπάρχουσι καὶ εἰς τὴν ἔννοιαν **B**.

Σημ. Ὁ ἐξ ἀναλογίας συλλογισμὸς εὐστόχως ἐκαλεῖτο ὑπὸ τῶν ἀρχαίων *λόγος* (proportion), διότι ὁρμώμενος ἀπὸ τοῦ λόγου ἤτοι ἀπὸ τῆς συγκρίσεως τῶν ἀντικειμένων συμπεραίνει τὸ ἄγνωστον ἐκ τοῦ γνωστοῦ· ἐκ τῆς ποιότητος π. χ. τῆς γῆς συμπεραίνομεν τὴν τῆς σελήνης· ἐκ δὲ τῶν φαινομένων μαλακοῦ τινος καὶ περὶ τὸν ἴδιον ἄξονα περιστρεφομένου ὄγκου συμπεραίνομεν τὴν κατὰ τοὺς πόλους πίεσιν τῆς γῆς· ἡ περὶ ἕλξεως τῆς γῆς θεωρία ἤγαγεν ἡμᾶς εἰς τὴν κατάληψιν καὶ ἑρμηνείαν τῆς κινήσεως τῶν οὐρανίων σω-

---

*) Τὸ δ' ἐπιστητὸν καὶ ἐπιστήμη διαφέρει τοῦ δοξαστοῦ καὶ δόξης, ὅτι ἡ μὲν ἐπιστήμη καθόλου καὶ δι' ἀναγκαίων, τὸ δ' ἀναγκαῖον οὐκ ἐνδέχεται ἄλλως ἔχειν — ἡ δὲ δόξα ἀβέβαιον. Ἀνλ. Ὕσ. 1. 33.

μάτων, τουτέστιν εἰς τοὺς ὑπὸ τοῦ Νεύτωνος εὑρεθέντας νόμους τῆς γενικῆς ἕλξεως τῆς ὕλης· κατὰ τὴν αὐτὴν δὲ τῆς ἀναλογίας μέθοδον ἀνάγει καὶ ἡ φυσικὴ τὰ φαινόμενα τοῦ φωτός, τοῦ ἤχου, τοῦ θερμαντικοῦ εἰς τὰς δονήσεις ἢ εἰς τοὺς κυματισμούς, ὅπως διὰ τοιούτων ἐξομοιώσεων ἔτι μᾶλλον ἐμπεδώσῃ τὰς θεωρίας αὐτῆς. *)

§ 151

Ἐπαγωγή.

Ἡ ἐξ ἐπαγωγῆς ἀπόδειξις (argumentatio per inductionem) ἐκτίθησι σειράν τινα *γνωσθέντων* ἀτόμων καὶ συμπεραίνει ἐντεῦθεν περὶ τοῦ ὅλου αὐτῶν. Στηρίζεται δὲ ἐπὶ τῆς προτάσεως· «τὸ ἰσχύον περὶ πολλῶν ἢ περὶ τῶν »πλείστων ἀτόμων τινὸς εἴδους ἤ τινος γένους, ἰσχύει καὶ περὶ τοῦ ὅλου εἴδους ἢ τοῦ γένους.» **)

Τύπος αὐτῆς εἶναι

α, β, γ, ... εἰσὶ Γ.
Α περιλαμβάνει ὑφ' ἑαυτὸ α, β, γ.

Ἄρα *πάντα* τὰ Α εἰσὶ Γ.

ἢ κατὰ τὰ τὸν κανονικὸν τύπον τοῦ τριμελοῦς συλλογισμοῦ,
Μ ἤτοι α, β, γ . . . . εἰσὶ Κ.
Μ ἤτοι α, β, γ . . . . εἰσὶ Υ (τινά)

Ἄρα *πάντα* τὰ Υ εἰσὶ Κ.

π. χ. Ὁ Ἑρμῆς, ἡ Ἀφροδίτη, ἡ Γῆ, ὁ Ἄρης, ὁ Ζεὺς κ. τ. λ. στρέφονται περὶ τὸν ἴδιον ἄξονα ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς.
Ὁ Ἑρμῆς ἡ Ἀφροδίτη, ἡ Γῆ. κ. τ. λ. εἰσὶ πλανῆται (τινές)

Ἄρα *Πάντες* οἱ πλανῆται στρέφονται περὶ τὸν ἴδιον ἄξονα ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς.

---

*) Τὴν ἐξ ἀναλογίας ἀπόδειξιν καλεῖ ὁ Ἀριστ. *παράδειγμα.*

Ἔστι δὲ οὔτε ὡς μέρος πρὸς ὅλον, οὔθ' ὡς ὅλον πρὸς μέρος, οὔθ' ὡς ὅλον πρὸς ὅλον, ἀλλ' ὡς μέρος πρὸς μέρος, ὅμοιον πρὸς ὅμοιον· ὅταν ἄμφω μὲν ᾖ ὑπὸ τὸ αὐτὸ γένος, γνωριμώτερον δὲ θάτερον ᾖ θατέρου, παράδειγμα ἐστίν· οἷον ὅτι ἐπεβούλευε τυραννίδι Διονύσιος αἰτῶν φυλακήν· καὶ γὰρ Πεισίστρατος πρότερον ἐπιβουλεύων ᾔτει φυλακὴν καὶ λαβὼν ἐτυράννευσε καὶ Θεαγένης ἐν Μεγάροις· καὶ ἄλλοι ὅσους ἴσασι, *παράδειγμα* πάντες γίνονται Διονυσίου, ὃν οὐκ ἴσασί πω, εἰ διὰ τοῦτο αἰτεῖ· πάντα δὲ ταῦτα ὑπὸ τὸ αὐτὸ καθόλου, ὅτι ὁ ἐπιβουλεύων τυραννίδι φυλακὴν αἰτεῖ. Ρητ. 1. 2.

**) Ἐπαγωγὴ ἡ ἀπὸ τῶν καθ' ἕκαστον ἐπὶ τὰ καθόλου ἔφοδος. — ἔστι δ' ἡ μὲν ἐπαγωγὴ πιθανώτερον καὶ σαφέστερον καὶ κατὰ τὴν αἴσθησιν γνωριμώτερον καὶ τοῖς πολλοῖς κοινόν· ὁ δὲ συλλογισμὸς βιαστικώτερον καὶ πρὸς τοὺς ἀντιλογικοὺς ἐναργέστερον. Τοπ. 1. 12.

Τρόπον τινὰ ἀντίκειται ἡ ἐπαγωγὴ τῷ συλλογισμῷ· ὁ μὲν γὰρ διὰ τοῦ μέσου τὸ ἄκρον τῷ τρίτῳ δείκνυσιν, ἡ δὲ διὰ τοῦ τρίτου τὸ ἄκρον τῷ μέσῳ· φύσει μὲν οὖν πρότερος καὶ γνωριμώτερος ὁ διὰ τοῦ μέσου συλλογισμός, ἡμῖν δ' ἐναργέστερος ὁ διὰ τῆς ἐπαγωγῆς. Ανλ. πρ. 2. 23.

Σημ. 1. Τὸ ἀνωτέρω διάγραμμα ἔχει τὸν αὐτὸν τύπον τοῦ τρίτου σχήματος τῶν συλλογισμῶν· τὸ δὲ ἀκροσφαλὲς αὐτοῦ κεῖται ἐν τῇ διὰ τοῦ συμπεράσματος θηρευομένῃ καθολικότητι.

2) Ἀναλογία καὶ ἐπαγωγὴ συγγενεύουσι πρὸς ἀλλήλας· διότι ἀπὸ μερικοτήτων ὁρμώμεναι σπουδάζουσιν ἐντεῦθεν νὰ προχωρήσωσιν εἰς τὸ καθόλου, χωρὶς ὅμως νὰ δύνανταί ποτε, ἕνεκα τῆς ἀπείρου τῶν καθ' ἕκαστα φαινομένων πληθύος, νὰ φθάσωσι καὶ εἰς σύνολόν τι ἄρτιον καὶ ὁλομελές.

Ὡς ἡ ἀναλογία *τὸ βάθος*, οὕτω καὶ ἡ ἐπαγωγὴ σκοπεῖ *τὸ πλάτος* τῶν ἐννοιῶν. Συγκρίνας π. χ. ὁ Φραγκλῖνος τὰς ὁμοίας ἰδιότητας καὶ τὰ φαινόμενα τοῦ ἠλεκτρικοῦ ῥευστοῦ καὶ τοῦ κεραυνοῦ ἐσυμπέρανε, *διὰ τοῦ ἐξ ἀναλογίας συλλογισμοῦ*, ἀμφοτέρων τὴν ταυτότητα καὶ ἐπὶ πλέον ὅτι, καθὼς ὁ ἠλεκτρισμός, οὕτω καὶ ὁ κεραυνὸς ἕλκεται καὶ ἄγεται ὑπὸ ἐξεχουσῶν μεταλλίνων αἰχμῶν, τοῦθ' ὅπερ συνέτεινεν εἰς τὴν εὕρεσιν τοῦ κεραυναγωγοῦ. — *Δι' ἐπαγωγῆς δὲ συμπεραίνομεν* ἀπὸ τῶν ἀτόμων εἴδους τινὸς ἢ γένους περὶ τοῦ ὅλου εἴδους ἢ τοῦ γένους π. χ. ἀπὸ τῶν ὀπτικῶν καὶ ἀκουστικῶν ἀπατῶν συμπεραίνομεν τὰς ἀπάτας τῶν ἀντιλήψεων τὰς ὁποίας ποριζόμεθα ἐν γένει διὰ πάντων τῶν αἰσθητηρίων ὀργάνων.

§ 152.

Ἀμφότερα τῆς ἐνδόξου ἀποδείξεως τὰ εἴδη, ἐπειδὴ βασίζονται ἐπὶ ἀθροίσματος μερικοτήτων, παρέχουσι φυσικῷ τῷ λόγῳ μόνον *πιθανότητα*, οὐχὶ δὲ *πλήρη βεβαιότητα*· προσεγγίζουσιν ὅμως εἰς ταύτην τοσούτῳ μᾶλλον, ὅσῳ γίνονται *πληρέστερα*, τουτέστιν ὅσῳ μᾶλλον αὐξάνεται ἐν μὲν τῇ *ἀναλογίᾳ* ὁ ἀριθμὸς *τῶν γνωσθέντων ὁμοίων χαρακτήρων*, ἐν δὲ τῇ *ἐπαγωγῇ* ὁ ἀριθμὸς τῶν *γνωσθέντων ὁμοειδῶν ἀντικειμένων* καὶ *εἰδῶν*.

Σημ. Ἀναλογία καὶ ἐπαγωγὴ εἶναι τὰ δύο σημαντικώτατα καὶ γονιμώτατα τῆς γνώσεως βοηθήματα ἰδίως *ἐν ταῖς ἐμπειρικαῖς ἐπιστήμαις*, διοτι καθ' ἑκάστην ἡ *πεῖρα* μᾶς διδάσκει ὅτι ὁ *οὐσιώδης χαρακτὴρ* τῶν τε γενῶν καὶ τῶν εἰδῶν ἐπαναλαμβάνεται ὑπό τε τοὺς ὁμοίους καὶ ὑπὸ τοὺς διαφόρους τύπους τῶν φυσικῶν φαινομένων. Ἡ μὲν ἐπαγωγὴ συλλέγει τὸ ὑλικόν τῆς ἐπιστημονικῆς ἐρεύνης, ἡ δὲ ἀναλογία κλώθει τὸ νῆμα ὑπὸ τοῦ ὁποίου ὁδηγουμένη ἡ ἔρευνα προβαίνει περαιτέρω. Εἰς τὴν ἐφαρμογὴν ἀμφοτέρων ὀφείλει ἰδίως ἡ νεωτέρα περὶ φύσεως ἐπιστήμη (ἀπὸ τῆς ἐποχῆς τοῦ Βάκωνος καὶ Νεύτωνος) τὰς μεγάλας προόδους, καὶ τὰς πλείστας ἀνακαλύψεις καὶ ἐφευρέσεις αὐτῆς.

§ 153.

Κανόνες περὶ Ἀποδείξεως.

Ἐκ τῆς οὐσίας καὶ τοῦ σκοποῦ τῆς ἀποδείξεως συνάγονται οἱ ἑπόμενοι *κανόνες περὶ τῆς καθ' ὕλην καὶ εἶδος ὀρθότητος* αὐτῆς.

1) *Ὀφείλει νὰ μὴ παρεισάγηται ἀντὶ τῆς ἀποδεικτέας θέσεως ἄλλη τις ὑποβολιμαία*„ τοῦθ' ὅπερ συμβαίνει διὰ τῆς συγχύσεως τῶν ἐν τῇ θέσει περιεχομένων ἐννοιῶν. Ἡ διαφωνία αὕτη τοῦ νέου συμπεράσματος ἀπὸ τοῦ, ὃ ἔμελλε κυρίως ν' ἀποδειχθῇ, καλεῖται ἐν γένει *μετάβασις εἰς ἄλλο γένος* ἢ *ἑτεροζήτησις*. Ἐὰν τὸ λάθος συμβαίνῃ ἐσκεμμένως, λέγεται *ἀλλαγὴ ἐλέγχου* (mutatio elenchi), ἐὰν δὲ ἐξ ἀγνοίας *ἄγνοια ἐλέγχου* (ignoratio elenchi), ἤτοι σύγχυσις τοῦ ζητήματος περὶ οὗ κυρίως ὁ λόγος.

Τὸ λάθος τοῦτο προλαμβάνομεν ὁρίζοντες ἀκριβῶς κατά τε τὸ βάθος καὶ τὸ πλάτος τὰς ἐν τῇ θέσει περιεχομένας ἐννοίας. Ἐν τῇ ἐναντίᾳ περιπτώσει ἐνδέχεται ἡ ἀπόδειξις ἢ *νὰ εὑρύνηται ἢ νὰ συστέλληται ὑπὲρ τὸ δέον*, διότι τὰ ἐγχειρήματα καὶ αἱ τῆς θέσεως ἔννοιαι δὲν ἐφαρμόζουσιν ἐξ ὁλοκλήρου.

α) *λίαν εὐρύνεται* ἡ ἀπόδειξις, ὅταν αἱ προκείμεναι ἔχωσι πλάτος εὐρύτερον τοῦ δέοντος· τότε δὲ δύναται ἐκ τῶν ἐγχειρημάτων νὰ παραχθῇ, παρεκτὸς τῆς θέσεως, καί τι ἄλλο ἐπὶ πλέον, ἑπομένως *καὶ ψευδές*. Περὶ τοῦ τελευταίου τούτου ἰσχύει ὁ κανών· qui nimium probat, nihil probat = ὁ πλέον τοῦ δέοντος ἀποδεικνύων οὐδὲν ἀποδείκνυσιν.

β) *λίαν συστέλλεται* ἡ ἀπόδειξις, ὅταν πέραν τοῦ δέοντος συυστελλομένου τοῦ πλάτους τῶν προκειμένων παράγηται ἐκ τούτων μέρος μόνον τῆς θέσεως. Καὶ πρὸς μὲν τὸ μέρος τοῦτο δύναται ἡ ἀπόδειξις νὰ ἦναι ὀρθή, πρὸς δὲ τὴν ὅλην θέσιν εἶναι ἄκυρος.

Σημ. Παραδείγματα

εἰς α) ὅταν τὸ ἠθικὸν κακὸν τῆς αὐτοχειρίας ἀποδεικνύηται ἐκ τῆς ἀκολούθου προτάσεως, — ἥτις ἄλλως διὰ τὴν ἀόριστον αὐτῆς καθολικότητα εἶναι ἡμαρτημένη. — «Ὅ,τι ὁ ἄνθρωπος δὲν ἔδωκεν εἰς ἑαυτόν, δὲν συγχωρεῖται μηδὲ νὰ τὸ ἀφαιρέσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ.» Διότι ἐκ τῶν προκειμένων τούτων ἕπεται καὶ τὸ «ἄρα δὲν συγχωρεῖται ὁ ἄνθρωπος μήτε τὴν κόμην νὰ κείρηται, μήτε δωρήματα ἢ κληροδοτήματα νὰ πωλῇ κ. τ. λ.

εἰς β) ὅταν τῆς ψυχῆς ἡ ἀθανασία ἀποδεικνύηται ἐκ τῆς *ἁπλῆς οὐσίας αὐτῆς*. Διότι ἀπὸ τοῦ στενοῦ τούτου ἐγχειρήματος ἕπεται μὲν ἡ διάρκεια τῆς οὐσίας τῆς ψυχῆς ἐν γένει, οὐχὶ ὅμως (διὰ τοῦτον τὸν λόγον) καὶ ἡ μετὰ τῆς συνειδήσεως ἐνδελέχεια αὐτῆς.

§ 154.

2) *Ἡ ἀπόδειξις ὀφείλει νὰ ὁρμᾶται ἀπὸ ἀρχῶν ἀληθῶν ἢ νὰ δύνηται ν' ἀναχθῇ εἰς τοιαύτας.* Τοῦ κανόνος ἡ ἀθέτησις καλεῖται ἐν γένει *λῆψις τοῦ ζητουμένου ἢ τῆς ἀρχῆς ἢ τὸ ἐν ἀρχῇ αἰτεῖσθαι καὶ λαμβάνειν* = petitio principii (quaesiti) καὶ γεννᾶται ὅταν *τί*, μὴ ἀποδειχθέν, λαμβάνηται ὡς λόγος ἀποδείξεως. *)

Σημ. π. χ. Πάντες οἱ πλανῆται στρέφονται περὶ τὸν ἴδιον ἄξονα ἐκ δυσμῶν πρὸς ἀνατολάς, ἄρα καὶ ὁ Ποσειδῶν — τοῦτο εἶναι petitio principii ἢ conlusio ex non concessis tanquam concessis.

§ 155.

3) *Ὡς ἐγχείρημα δὲν δύναται νὰ ληφθῇ πρότασις τῆς ὁποίας ἡ ἀλήθεια εἶναι οὐχὶ λόγος ἀλλὰ μόνον συνέπεια τῆς ἀποδεικτέας θέσεως.* Τοῦ κανόνος ἡ παράβασις λέγεται *ὕστερον — πρότερον* π. χ. ὅταν τις ἀποδεικνύῃ τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἐλευθερίαν ἐκ τοῦ ὑπευθύνου τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων.

§ 156.

4) *Ἡ ἀλήθεια τοῦ ἐγχειρήματος δὲν ὀφείλει ν' ἀποδεικνύηται πάλιν ἐκ τῆς ἀληθείας τοῦ συμπεράσματος, ἤτοι ἐναλλὰξ ἡ ἑκατέρου ἀλήθεια ἐκ*

---

*) Ἐπεὶ τὰ μὲν δι' αὑτῶν πέφυκε γνωρίζεσθαι τὰ δὲ δι' ἄλλων (αι μὲν γὰρ ἀρχαὶ δι' αὑτῶν, τὰ δ' ὑπὸ τὰς ἀρχὰς δι' ἄλλων), ὅταν τὸ μὴ δι' αὑτοῦ γνωστὸν δι' αὑτοῦ τις ἐπιχειρῇ δεικνύναι, τότ' αἰτεῖται τὸ ἐξ ἀρχῆς. Ανλ. πρ, 2. 16.

τῆς τοῦ ἑτέρου (*ἡ τοῦ A ἐκ τῆς τοῦ B, καὶ ἡ τοῦ B ἐκ τῆς τοῦ A*)· τοῦτο καλεῖται *φαῦλος κύκλος, δι' ἀλλήλων ἢ διαλληλία* (circulus seu orbis in demonstrando). Τὸ λάθος τοῦτο συγγενεύει μὲν πρὸς τὸ ὕστερον — πρότερον, ἀλλὰ καὶ διαφέρει. Κύκλος π. χ. εἶναι ὁ «τὰ πτηνὰ εὑρίσκουσι πάλιν τὴν ἑαυτῶν πατρίδα, ἑπομένως ἔχουσιν αἴσθημα τοῦ τόπου· καί, ἐπειδὴ ἔχουσιν αἴσθημα τοῦ τόπου, διὰ τοῦτο εὑρίσκουσι πάλιν τὴν ἑαυτῶν πατρίδα.» — ἢ· ὅταν ἐκ τῆς ὑπάρξεως τοῦ Θεοῦ ἀποδεικνύηται ἡ τῆς ἀποκαλύψεως πραγματικότης, ἐκ δὲ τῆς ἀποκαλύψεως πάλιν ἡ ὕπαρξις τοῦ Θεοῦ.

Ἐν μὲν τῷ ὑστέρῳ — προτέρῳ καταφάσκεται πρότασίς τις ἔχουσα τὸν λόγον αὐτῆς ἐν τῷ συμπεράσματι· ἐν δὲ τῷ κύκλῳ ἀποδεικνύεται αὐτὴ ἡ πρότασις δευτέραν φορὰν ἐν τῇ συνεπείᾳ.

§ 157.

5) *Μεταξὺ τῶν καθ' ἕκαστα ἐγχειρημάτων ἀφ' ἑνός, μεταξὺ δὲ τούτων καὶ τῆς θέσεως ἀφ' ἑτέρου ὀφείλει νὰ ὑπάρχῃ λογικὴ συνάφεια.* Ἐν τῇ συλλογιστικῇ σειρᾷ, ἐξ ἧς σύγκειται ἡ ἀπόδειξις, ὀφείλει ἑπομένως νὰ μὴ εἰσχωρῇ *χάσμα τι ἢ πήδημα* (saltus in demonstrando)· τοῦτο δὲ συμβαίνει ὁσάκις παραλείπεταί τι τῶν ἀναγκαίων μεσιτευόντων μελῶν οὕτως ὥστε δυσκόλως δύναται ν' ἀναπληρωθῇ ἡ συνάφεια.

Σημ. Τοῦ πηδήματος τούτου διάφορον εἶναι τὸ ἐν τοῖς ἐνθυμήμασι *δόκιμον* καὶ *κανονικὸν πήδημα* saltus legitimus. Καθόλου δὲ ἐν τῇ πορείᾳ τῆς ἀποδείξεως τὸ πήδημα δὲν ἀποτελεῖ οὐδὲν ἔλλειμμα, ὁσάκις δύναται ν' ἀνευρεθῇ εὐκόλως ἡ παραλειπομένη μεσιτεύουσα ἔννοια. Μόνον δὲ ἔνθα ἡ ἀναπλήρωσις εἶναι ἀδύνατος θεωρεῖται ἡ ἀπόδειξις ὡς ἡμαρτημένη.

§ 158.

Παραλογισμοὶ καὶ σοφίσματα.

Αἱ ἡμαρτημέναι ἀποδείξεις, αἱ προερχόμεναι ἐκ τῆς ἀθετήσεως τῶν συλλογιστικῶν κανόνων καὶ τύπων, καλοῦνται ἐν γένει *ἀπάται* (fallaciae) ἢ *συλλογισμοὶ ψευδώμυνοι*. Ἰδίως δὲ λέγονται *παραλογισμοὶ* μέν, ἐὰν γίνωνται *ἀκουσίως* καὶ ἐξ ἀπάτης, *σοφίσματα* δέ, ἐὰν *ἑκουσίως* καὶ εἰς ἀπάτην.

Τὸ σόφισμα λοιπὸν ζητεῖ ν' ἀποκρύψῃ διὰ τοῦ συλλογιστικοῦ τύπου ἡμαρτημένον τι διανόημα καὶ οὕτω ν' ἀπατήσῃ. *)

Εὐκόλως ἀνακαλύπτομεν τὰ σοφίσματα ἐὰν προσεκτικῶς ἐφαρμόζωμεν τοὺς ἀναπτυχθέντας ἤδη λογικοὺς κανόνας καὶ συλλογιστικοὺς τύπους εἴς τε τὰ διανοήματα καὶ εἰς τὴν ἔκφρασιν αὐτῶν.

Σημ. Εἰς πλάτος ἐπραγματεύσατο τὰ σοφίσματα ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ *περὶ τῶν σοφιστικῶν ἐλέγχων*, ἔνθα μάλιστα κακίζει τὰς τότε γνωστὰς καὶ συνήθεις τερθρείας καὶ κενοσπουδίας τῶν σοφιστῶν.

---

*) Ἔστι δὲ σόφισμα συλλογισμὸς ἐριστικός· — — ἐριστικοὶ (λόγοι) οἱ ἐκ τῶν φαινομένων ἐνδόξων μὴ ὄντων δὲ συλλογιστικοὶ ἢ φαινόμενοι συλλογιστικοί. Σοφ. Ἔλεγ. 2.

Ψευδὴς δὲ λόγος καλεῖται — — ἕνα τρόπον ὅταν φαίνηται συμπεραίσθαι μὴ συμπεραινόμενος, ὃς καλεῖται ἐριστικὸς συλλογισμός. Τοπ. 8. 12.

§ 159.

Παράρτημα. Διάφοροι τύποι σοφισμάτων.

Εἰς τὸν διδακτικὸν σκοπὸν ἀρκεῖ ν' ἀναφέρωμεν ἐνταῦθα τοὺς κυριωτέρους τύπους τῶν σοφισμάτων·

α) *σόφισμα ἀμφιβολίας* = sophisma amphiboliae seu fallacia ambiguitatis, ὅταν λαμβανομένου ἑνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ ὅρου, ἰδίως δὲ τοῦ μέσου, κατὰ σημασίαν διάφορον ἐν τῇ ἀποδείξει, γεννᾶται ἐντεῦθεν μᾶλλον ἢ ἧττον λεληθότως ἡ καλουμένη *ὅρων τετράς* = quaternio terminorum. Συμβαίνει δὲ τοῦτο ποικιλαχῶς· διαστέλλονται λοιπὸν

1) *σόφισμα συνθέσεως καὶ διαιρέσεως* = fallacia sensus compositi et divisi, ὅταν τις ἔννοια λαμβάνηται ὁτὲ μὲν συλλήβδην ὁτὲ δὲ ἐπιμεριστικῶς π. χ. ὁ πέντε ἔχων ἔχει καὶ τρία, — ἡ τοῦ ἀνθρώπου χεὶρ ἔχει πέντε δακτύλους, ἄρα ἡ χεὶρ τοῦ ἀνθρώπου ἐστὶν ὀκταδάκτυλος.

2) *σόφισμα ἐκ τοῦ κατά τι πρὸς τὸ ἁπλῶς* — fallacia a dicto secundum quid ad dictum simpliciter, ὅταν τις ἔννοια λαμβάνηται ὁτὲ μὲν μετά τινος περιορισμοῦ, ὁτὲ δὲ ἄνευ τούτου ἤτοι γενικῶς· π. χ. ὅ,τι ἐστὶν ἐν Βερολίνῳ, οὐκ ἔστιν ἐν Βιέννῃ· ἐν Βερολίνῳ ἐστὶν ἡμέρα, ἄρα — — — ἢ ὁ μαχαίρᾳ χρώμενος (ἀδίκως δηλ.) ἐν μαχαίρᾳ ἀποθανεῖται· ὁ Πέτρος χρῆται τῇ μαχαίρᾳ (δηλ. ὡς πολεμιστής), ἄρα —

3) *τὸ παρὰ τὸ σχῆμα τῆς λέξεως σόφισμα* = fallacia figurae dictionis ἤτοι ἁπλῇ παιδιὰ συνισταμένη εἰς τὸ δισήμαντον ὅρου τινὸς ἢ εἰς τὴν πρὸς ἀλλήλας διάθεσιν καὶ κατασκευὴν τῶν λέξεων· π. χ. αἱ ἀλώπεκές εἰσι τετράποδες· ὁ Πέτρος ἐστὶν ἀλώπηξ, ἄρα —

β) *σόφισμα πλαστῆς καθολικότητος ἢ κατὰ συμβεβηκὸς* = sophisma fictae universalitatis seu sophisna per accidens, ὅταν λαμβάνηται ὡς καθόλου πρότασίς τις, κῦρος ἔχουσα οὐχὶ ἐν τῇ καθολικότητι, ἀλλ' ἐν τῇ μεριστικότητι αὐτῆς. Τὸ σόφισμα τοῦτο περιέχει κυρίως *πήδημα* (saltus in demonstrando)· π. χ. ὅ,τι παράγει ἡμᾶς εἰς πράξεις ἀπερισκέπτους ἐστὶ πονηρόν· ἀλλὰ τοῦτο ποιεῖ καὶ ὁ οἶνος (δηλ. κατὰ συμβεβηκός, ἤτοι ἄνευ μέτρου λαμβανόμενος), ἄρα —

γ) *σόφισμα ψευδοῦς μέσου ἢ τοῦ μὴ αἰτίου ὡς αἰτίου* = sophisma falsi medii, soph. non causae ut causae, ὅταν ἐν τῇ ἀποδείξει μεταχειριζώμεθα ὡς μέσον ὅρον τινά, τοῦ ὁποίου ἡ μεσολάβησις εἶναι *φαινομένη*, καὶ οὐχὶ πραγματική. Τὰ σοφίσματα ταῦτα περιέχουσιν ἢ ὅρων τετράδα (quaternio terminorum ἢ πήδημα ἐν τῇ ἀποδείξει (saltus in demonstrando). Ἐνταῦθα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀνήκουσιν

1) τὸ σόφισμα παρὰ τὸ *μετὰ τοῦτον, ἢ μετὰ τοῦτο, ἄρα καὶ διὰ τοῦτο* = sophisma cum hoc, vel post hoc, ergo propter hoc, ὅταν ἀπὸ τοῦ τυχαίως συγχρόνου ἢ ἀπὸ τῆς κανονικῆς ἀλληλοδιαδοχίας τῶν φαινομένων συμπεραίνωμεν τὴν αἰτιώδη συνάφειαν αὐτῶν· *)

---

*) Ἀναφανέντος ποτὲ κομήτου συνέβη νὰ γίνωσι στάσεις, μάχαι, πτώσεις τυράννων κ. τ. λ. ἔγιναν ἄρα ταῦτα *διὰ τὸν κομήτην*. — Εὐτυχὴς ἢ δυστυχὴς εἶναι ὁ ὑπὸ τοιόνδε ἢ τοιόνδε πλανήτην γεννώμενος. — Τὸν Νεύτωνα πορευόμενον εἰς τὸ ἀγροκήπιον αὐτοῦ ἀπαντήσας ποιμενίσκος συνεβούλευσε νὰ

2) *τὸ ἀδρανὲς σόφισμα ἢ λόγος ἀργός* = sophisma pigrum seu ignava ratio· εἶναι δὲ ἡ ἐπὶ ψευδοῦς ὑποθέσεως βασιζομένη ἐμπέδωσις· τοιοῦτο τὸ παρὰ Κικέρωνι (De fato 12) δίλημμα. Εἰ πέπρωταί σοι ν' ἀναῤῥώσῃς ἐκ τῆς ἀσθενείας ταύτης, ἐάν τε παραλάβῃς ἰατρὸν ἐάν τε μή, — θέλεις ἀναῤῥώσει· ἐπίσης, εἰ πέπρωταί σοι νὰ μὴ ἀναῤῥώσῃς ἐκ τῆς ἀσθενείας ταύτης, ἐάν τε παραλάβῃς ἰατρὸν ἐάν τε μή, δὲν θέλεις ἀναῤῥώσει. Ἀλλ' ἑκάτερόν ἐστι πεπρωμένον, ἄρα οὐδὲν ὠφελεῖ σοι νὰ παραλάβῃς ἰατρόν. = Si fatum tibi est, ex hoc morbo convalescere, sive tu medicum adhibueris sive non — convalesces; item: si fatum tibi est, ex hoc morbo non convalescere, sive tu medicum adhibueris sive non, — non convalesces. At alterutrum fatum est: medicum ergo adhibere nihil attinet. — Ὡσαύτως· ἐὰν ὀφείλω νὰ ἦμαι δραστήριος ὅπως ἐπιτύχω σκοποῦ τινος, ἀνάγκη εἶναι ἢ νὰ ἐπιτύχω ἢ νὰ ἀποτύχω· ἂν τὸ πρῶτον, περιττὴ ἡ δραστηριότητης μου· ἂν τὸ δεύτερον, ματαία.

3) *σόφισμα πολυζητήσεως παρὰ τὸ τὰ πλείω ἐρωτήματα ἓν ποιεῖν* = fallacia quaestionis multiplicis· ὅταν πραγματευόμενοι ἐννοίας σχετικὰς (π. χ. *σωρὸς σίτου, φαλακρός, ταχύτης,* — ὁ *Ἀχιλλεὺς καὶ ἡ Χελώνη* — κ. τ. λ.) τῶν ὁποίων ὁ ὁρισμὸς ἀποβαίνει δυσχερής, σπεύδωμεν δι' ἐπανειλημμένων ἐρωτήσεων ν' ἀποδείξωμεν τὴν *ἀπόλυτον* αὐτῶν ἀοριστίαν π. χ. Ἐρωτᾶται· ἀποτελεῖ εἷς *κόκκος* σωρόν; Οὐχί. Ἀλλὰ δύο; Οὐχί. Ἀλλὰ τρεῖς; Οὐχὶ κ. τ. λ. καὶ οὕτως ἀκολουθοῦμεν ἐρωτῶντες ἕως οὗ λάβωμεν καταφατικήν τινα ἀπάντησιν, ἐξ ἧς ἔπειτα συμπεραίνομεν — ἄρα καὶ εἷς κόκκος ἀποτελεῖ σωρόν. — Τὸ τοῦ Ἐλεάτου Ζήνωνος πολυθρύλητον σόφισμα, ὁ *Ἀχιλλεύς*, ἐπιχειρεῖ ἀπὸ τῆς ἀπείρου μεριστικότητος τοῦ τόπου καὶ τοῦ χρόνου νὰ δείξῃ, ὅτι ὁ ταχύπους Ἀχιλλεὺς δὲν δύναται νὰ καταλάβῃ τὴν βραδυποροῦσαν χελώνην, ἐὰν κατὰ σύγχρονον τῆς κινήσεως ἀμφοτέρων ἀρχὴν ἡ χελώνη μικρόν τι προέχῃ· διότι ὁ Ἀχιλλεὺς ὀφείλει πάντοτε νὰ φθάσῃ πρότερον εἰς τὸν τόπον ὅθεν ὥρμησεν ἡ χελώνη, ἑπομένως αὕτη θέλει προέχει πάντοτε κατά τι, ἔστω καὶ ὀλίγον· *)

4) *σόφισμα ἑτεροζητήσεως* = fallacia quaestionis duplicis, ἤτοι τὸ *παρὰ τὴν ὑπόθεσιν τοῦ πύσματος*, ὅταν ἀπευθύνωμεν μίαν ἐρώτησιν μετά τινος ὅμως παρασιωπωμένης ὑποθέσεως καὶ οὕτω κρίνομεν ἤδη ἡμεῖς αὐτοὶ ἐκ τῶν προτέρων καὶ ἀποφασίζομεν περὶ τῆς ἐρωτήσεως ἡμῶν, εἴ τε καταφήσῃ εἴ τε ἀποφήσῃ αὐτὴν ὁ ἀντιλέγων· — ἢ ὅταν ἐκ διπλῆς καὶ ἑαυτὴν ἀναιρούσης ὑποθέσεως ἐξάγωνται συνέπειαι αὐταὶ ἑαυτὰς ἀνατρέπουσαι.

ἐπανέλθῃ ταχέως εἰς Λονδῖνον ἵνα μὴ βραχῇ· ἰδὼν ὅμως τὸν οὐρανὸν πάντῃ ἀνέφελον ὁ Ἀστρονόμος ἠκολούθησε τὴν πορείαν αὐτοῦ, ἀλλ' ἐντὸς ὀλίγου κατελήφθη ὑπὸ ῥαγδαιοτάτης βροχῆς. Ὅλος διάβροχος στρέφει πάλιν πρὸς τὸν ποιμενίσκον ὑπισχνούμενος αὐτῷ λίτραν στερλίναν, ἂν τῷ ἐξήγει τὸ κατ' αὐτὸν αἴτιον τῆς βροχῆς. Τοῦτο συμβαίνει πάντοτε, εἶπεν ἐκεῖνος, ὁσάκις ὁ πρῶτος τοῦ ποιμνίου μου τράγος στρέψῃ τὰ ὀπίσθια πρὸς βορρᾶν. Ὁ Νεύτων ἀποδοὺς αὐτῷ δύο λίτρας ἔστειλεν εἰς κόρακας καὶ τὸν ποιμενίσκον καὶ τὸν τράγον αὐτοῦ.

*) — — ὁ Ἀχιλλεύς· ἔστι δ' οὗτος, ὅτι τὸ βραδύτερον οὐδέποτε καταληφθήσεται θέον ὑπὸ τοῦ ταχίστου· ἔμπροσθεν γὰρ ἀναγκαῖον ἐλθεῖν τὸ διῶκον, ὅθεν ὥρμησε τὸ φεῦγον, ὥστ' ἀεί τι προέχειν ἀναγκαῖον τὸ βραδύτερον.

Ἐνταῦθα πρὸς τοῖς ἄλλοις ἀνήκουσι τὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις διάσημα σοφίσματα.

α) *Ὁ ψευδόμενος*· ὁ λέγων *ψεύδομαι* καὶ ἀληθεύων περὶ τούτου, ψεύδεται· ἡ ῥῆσις αὐτοῦ ἄρα εἶναι ἀλήθεια ἅμα καὶ ψεῦδος — *) ἢ *Πάντες οἱ Κρῆτες ψεύδονται*· ὁ λέγων τοῦτο, εἶναι καὶ αὐτὸς Κρής, ἄρα ψεύδεται· ἄρα οὐχὶ πάντες οἱ Κρῆτες ψεύδονται, — καὶ — ἄρα ὁ Κρὴς ἠλήθευσεν· ἄρα ψεύδονται οἱ Κρῆτες.

β) ὁ *Κροκοδειλίτης*· μήτηρ ἰδοῦσα κροκόδειλον ἁρπάσαντα τὸ παρὰ τὸν Νεῖλον παῖζον αὐτῆς βρέφος, τὸν παρακαλεῖ νὰ τὸ ἀποδώσῃ. Ὁ Κροκόδειλος λέγει· ἀποδίδω σοι αὐτό, ἐάν μοι εἴπῃς, τί διανοοῦμαι νὰ πράξω. Ἡ δὲ μήτηρ ἀπαντᾷ· δέν μοι ἀποδίδεις αὐτό. Τότε ἀμφότεροι συλλογίζονται κατὰ τὸν ἑπόμενον διλημματικὸν τρόπον.

Κροκόδειλος· Εἴτε ἠλήθευσας, εἴτε ἐψεύσθης, δὲν ὀφείλω νὰ σοὶ ἀποδώσω τὸ βρέφος. Διότι ἐὰν μὲν ἠλήθευσας, δὲν ἀπολαμβάνεις αὐτὸ κατὰ τὴν ἰδίαν σου ῥῆσιν· ἐὰν δὲ ἐψεύσθης, δὲν τὸ ἀποδίδω ἐγὼ δυνάμει τῆς συμφωνίας.

Μήτηρ· Εἴτε ἠλήθευσα, εἴτε ἐψεύσθην, ὀφείλεις νὰ μοὶ ἀποδώσῃς τὸ βρέφος. Διότι ἐὰν μὲν ἠλήθευσα, ὀφείλεις νὰ μοὶ ἀποδώσῃς αὐτὸ κατὰ τὴν συμφωνίαν· ἐὰν δὲ ἐψεύσθην, τότε ἀληθεύει τὸ ἐναντίον, ὅτι δηλ. θέλεις μοὶ ἀποδώσει τὸ βρέφος μου. (Διεσώθη ἐν μέρει παρὰ Λουκιανῷ, Βίων Πρᾶσ.)

γ) *Πρωταγόρας καὶ Εὔαθλος* (Aulus Gell. V, 10). Εὔαθλος, πλούσιος νέος, ἐμαθήτευσε παρὰ τῷ περιφήμῳ σοφιστῇ Πρωταγόρᾳ ὑποσχόμενος πρότερον ν' ἀποτίσῃ τὸ μὲν ἥμισυ τῶν διδάκτρων ἀμέσως, τὸ δὲ ἕτερον ἥμισυ, ἅμα κερδήσῃ τὴν πρώτην ἐπὶ δικαστηρίου δίκην. Συμπληρωθείσης ὅμως τῆς διδασκαλίας, ἀναβάλλων ὁ Εὔαθλος τὴν ἐφαρμογὴν τῆς ἐπιστήμης αὐτοῦ, ἀνέβαλλε καὶ τὴν ἀπότισιν τοῦ πρὸς τὸν διδάσκαλον χρέους. Τοῦτον λοιπὸν ἐγκαλεῖ ὁ Πρωταγόρας λέγων.

Μωρὲ νέε! Ἐν πάσῃ περιπτώσει ὀφείλεις νὰ μοὶ ἀποδώσῃς τὸ ἀργύριον, ἐάν τε κερδήσῃς, ἐάν τε μή· διότι ἐὰν μὲν οἱ δικασταὶ ἀποφανθῶσι κατὰ σοῦ, ὀφείλεις νὰ τὸ ἀποτίσῃς κατὰ τὴν γενομένην κρίσιν· ἐὰν δὲ κερδήσῃς, τότε πάλιν ὀφείλεις κατὰ τὴν συμφωνίαν ἡμῶν νὰ διαλύσῃς τὸ χρέος σου, διότι ἐκέρδησας τὴν πρώτην δίκην.

Τὸ δίλημμα τοῦτο ἀντιστρέψας ὁ Εὔαθλος εἶπε. Σοφὲ διδάσκαλε! Ἐν πάσῃ περιπτώσει δὲν ὀφείλω ν' ἀποτίσω ὅπερ ἀπαιτεῖς με, ἐάν τε κερδήσω ἐάν τε μή· διότι ἐὰν μὲν κερδήσω, δὲν διαλύω τὸ χρέος μου κατὰ τὴν κρίσιν τῶν δικαστῶν· ἐὰν δὲ μὴ κερδήσω, οὐδὲ καὶ τότε ἀποδίδω σοι τὸ ἀργύριον κατὰ τὴν συμφωνίαν ἡμῶν, διότι ἀπώλεσα τὴν πρώτην δίκην. Οἱ δὲ δικασταὶ ἕνεκα τοῦ κερατώδους τούτου συλλογισμοῦ εἰς ἀμηχανίαν περισόντες (judices dubiosum hoc inexplicabile que esse, quod utrinque dicebatur, rati) ἀνέβαλον τὴν περὶ τούτου κρίσιν ἐπὶ χρόνον ἀόριστον! —

---

*) Sì dicis te mentiri, verumque dicis, mentiris; dicis autem, te mentiri, verumque dicis; mentiris igitur.

Τιμᾶται δύο δραχμῶν.

BSB Bayerische StaatsBibliothek
MDZ Münchener DigitalisierungsZentrum Digitale Bibliothek

Beck, D. Joseph

[Nichtlateinische Schriftzeichen] [Nichtlateinische Schriftzeichen]

(Triest) 1861
Ph.sp. 66 bh
urn:nbn:de:bvb:12-bsb10042717-7